10 (2008) ISSN 1582 – 0661

Studia Theologica Transsylvaniensia

A Gyulafehérvári Római Katolikus Hittudományi Főiskola Folyóirata

TARTALOM

TÓTH ANNA JUDIT
Malalas, a laikus történész

PUSKELY MÁRIA SSND
Spirituális erővonalak a középkori Magyarországon

DĂNILĂ GABRIELA–ŞIPOS IBOLYA–VASS CSONGOR
Széchenyi István élete és munkássága

MARTON JÓZSEF
A római katolikus és görög katolikus egyház viszonya Erdélyben 1940–1950 között

TAMÁSI ZSOLT-JÓZSEF
A fogaras-gyulafehérvári görög katolikus érsekség felállításának kérdése 1848-ban

BARA ZOLTÁN
A laikusok identitása Aranyszájú Szent Jánosnál

LUKÁCS RÓBERT
Rítus az 1917-es latin és az első keleti Törvénykönyvben

DARVAS-KOZMA JÓZSEF
P. Jegenyei Ferenc (1619–1684) élete

10

Alba Iulia – Gyulafehérvár
2008

Studia Theologica Transsylvaniensia 10 (2008) – ISSN 1582 – 0661
A GYULAFEHÉRVÁRI RÓMAI KATOLIKUS HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA
Teológiai Folyóirata

Szerkesztő: Dr. Marton József

Szerkesztőbizottság: Oláh Zoltán, Bara Zoltán, Egeli Ferenc, Ferenczi Sándor, Peter Jäger, Ilyés Zsolt, Lukács Róbert, Nagy József, Orbán Szabolcs OFM., Székely Dénes.

Megjelent: 2008
Alak: 61x86/11
Készült a Stúdium Kft.
Kolozsvár

ISBN – 978-973-643-154-8

Szerkesztőség címe:
Institutul Teologic Romano-Catolic
RO – 510010 – Alba Iulia
Str. Gabriel Bethlen, nr. 3.
Tel.: + 40-2058-811-688

© RÓMAI KATOLIKUS HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA – GYULAFEHÉRVÁR

Előszó

A gyulafehérvári római katolikus hittudományi főiskola Stúdia folyóiratának 10. száma egyháztörténelmi jellegű írásokat tartalmaz. A nyugati és a keleti egyház lelki erővonalain túl az erdélyi régió találkozópontjában a (latin és görög) katolikus egyház különbözősége és érdekeltsége is bemutatásra kerül.

A nyugati egyházban, nevezetesen az erdélyi részegyházunkban a középkor folyamán évszázadokon keresztül kimutatható a Szent Ágoston szellemében tevékenykedő egyetlen magyaralapítású férfi szerzetesrend, a pálosok tevékenysége. Erre is reflektál a Stúdia jelen számának leghosszabb tanulmánya, a „Spirituális erővonalak a középkorban Magyarországon". Szerzője, dr. Puskely Mária SSND szerzetesnő, egyetemi tanár Erdély-szerte is közismert a lelkikönyvein, a keresztény Európa szellemi gyökereit feltáró monumentális művein keresztül. Jelen tanulmányával is a szakterületén való otthonosságát bizonyítja. Összefoglaló munkájában népünknek lelki-szellemi gyökereire találhatunk, a pálosok iránt érdeklődők pedig igen hasznos könyvészetet kapnak egybefogva.

A spirituálisnak nevezett szerzetesi erővonalak sohasem szűntek meg Erdélyben. Még a püspöknélküli korszakban sem. Ezt igazolja Darvas-Kozma József egy jeles ferences személyiség, Jegenyei Ferenc atya életének bemutatásán keresztül.

Az erdélyi / gyulafehérvári egyházmegye ezer éve alatt, a nyugati egyház részeként, elég hamar érintkezésbe került a keleti rítusú egyház népeivel. A „szomszédság nevében" nem véletlenül található Stúdia-kötetünkben több tanulmány a keleti egyházzal kapcsolatosan, helyesebben a latin és a görög katolikus egyház viszonyáról.

A nyugati és a keleti egyház közös szentjének tekintjük Aranyszájú Szent János egyházatyát. Bara Zoltán teológiai tanár a görög egyház nagy főpapjának prédikációiban keresi azokat a súlypontokat, amelyek a laikusoknak, a világi híveknek a családban és a társadalomban betöltött szerepére utalnak.

Dr. Tóth Anna Juditnak folyóiratunkban megjelent munkájában megismerkedhetünk a 6. században élő bizánci történésszel, Malalassal, aki egyik munkájában a húnvezért Muagerisz-nek (Mouger) nevezi. Ha elfogadjuk egyes tudósoknak azt a véleményét, hogy a mouger, mogyer névben a magyar nép nevét vélhetjük felfedezni, akkor Malalas az első történész, aki először említi a magyarokat.

Három tanulmány sajátosan erdélyi katolikus problémát érint. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a római katolikus és a görög katolikus rítusbeli és nemzeti különbözőségek fedezhetőek fel Lukács Róbert, Marton József és Tamási Zsolt szerzők írásaiban. Évszázadokra visszanyúló rítusváltoztatás Erdélyben sokszor esett egybe az asszimilációval, illetve a nemzetiség-váltással. A rítusváltoztatás egyházi szabályait taglalja munkájában Lukács Róbert az 1917-es latin törvénykönyv és az első keleti törvénykönyv kánonjai szerint.

Az erdélyi görög katolikus érsekség felállításának kérdése az 1848 / 49-es forradalom és szabadságharc egyik kulcskérdése volt úgy egyházi, mint nemzetiségi szempontból. Ennek jelentőségét minden egyházi és polgári döntéshozásra jogosított fórumon felmérték. Dr. Tamási Zsolt tanulmányában azokról a körülményekről ír, amelyekben Lemény János görög katolikus püspök megfogalmazza beadványát az érsekség fel-állításának szükségességéről. Száz év múlva az önálló erdélyi görög katolikus metropólia megszervezését követően Erdélyben a római kato-likus és görög katolikus egyház viszonyát vizsgálja folyóiratunkban megjelent tanulmányában Marton József. A szerző napjainkra is meg-fontolandó következtetését egyházi szemszögből fogalmazta meg: mindenek felé kerekedjen Krisztus szeretete!

Tanulmányainkat nagy szeretettel ajánljuk olvasóink figyelmébe.

Gyulafehérvár, 2008. április 15-én.

Dr. Marton József
szerkesztő

TARTALOM – SUMAR

Dr. Tóth Anna Judit
Malalas, a laikus történész
Malalas, istoricul laic 5

Dr. Puskely Mária ssnd
Spiritualis erővonalak a közpkori Magyarországon
Amprentele spirituale în Ungaria medievală 21

Dănilă Gabriela–Şipos Ibolya–Vass Csongor
Széchenyi István élete és munkássága
Viaţa şi activitatea lui Széchenyi István 73

Dr. Marton József
A római katolikus és görög katolikus egyház viszonya Erdélyben 1940–1950 között
Relaţiile dintre biserica romano-catolică şi greco-catolică în Transilvania între 1940–1950 85

Dr. Tamási Zsolt-József
A fogarasi-gyulafehérvári görög katolikus érsekség felállításának kérdése 1848-ban
Chestiunea înfiinţării a arhiepiscopiei greco-catolice de Făgăraş-Alba Iulia în anul 1848 101

Drd. Bara Zoltán
A laikus identitása Aranyszájú Szent Jánosnál
Identitatea laicilor în operele Sfântului Ioan Gură de Aur 121

Drd. Lukács Róbert-Imre
Rítus az 1917-es Törvénykönyvben és az első Keleti Törvénykönyvben (1927–1959)
Ritul în Codul Dreptului Canonic din 1917 şi în Codul Dreptului pentru Bisericile Orientale (1927–1959) 137

Drd. Darvas-Kozma József
P. Jegenyei Ferenc (1619–1684) élete
Viaţa lui P. Jegenyei Ferenc (1619–1684) 153

INHALT – SOMMARIO

Dr. Tóth Anna Judit
Malalas, lo storico laico
Malalas, der Laienhistoriker 5

Dr. Puskely Mária ssnd
Segni di spiritualita nell 'Ungaria medievale
Spirituelle Kraftlinien im mittelalterlichen Ungarn 21

Dănilă Gabriela–Şipos Ibolya–Vass Csongor
La vita di Széchenyi István
Leben und Werk von Széchenyi István 73

Dr. Márton József
La relationi tra la Chiesa Romano-Cattolica e Greco-Cattolica in Transilvania fra 1940–1950
Das Verhältnis der Römisch-Katholischen Kirche zur Griechisch-Katholischen in Transilvanien in den Jahren 1940–1950 85

Dr. Tamási Zsolt-József
La questione della fondarione dell' Arcivescovado Greco-Cattolico di Transilvania / Făgăraş nel 1940–1950
Die Gründung des griechischen-katholischen Erzbistums Fogarasch–Alba Iulia im Jahre 1948 101

Drd. Bara Zoltán
L'identità dei laici in San Giovanni Crisostomo
Die Identität der Laien bei Johannes Chrysostomus 121

Drd. Lukács Róbert-Imre
Il rito nel Diritto Canonico del 1917 e nel primo Diritto Canonico Orientale (1927–1959)
Ritus im Codex des Kanonischen Rechts von 1917 und im ersten Orientalischen Gesetzbuch (1927–1959) 137

Drd. Darvas-Kozma József
La vita di Jegenyei Ferenc (1619–1684)
Das Leben von Jegenyei Ferenc (1619–1684) 153

Studia Theologica Transsylvaniensia 10 (2008) 5–19

Dr. Tóth Anna Judit

Malalas, a laikus történész

A címben szereplő Malalas, teljes nevén Ioannes Malalas krónikás nem tartozik az ókor közismert szerzői közé. Valójában az is vitatható, hogy ókori vagy középkori szerzőnek tekintsük, hiszen két korszak határvonalán alkotott, a 6. században.[1] Éppen ennek a határhelyzetnek az eredménye, hogy újkori recepciója során annyi félreértelmezésnek esett áldozatául e mű. Ez a recepció pedig sokat elárul arról is, hogy a 19–20. századi tudomány nem csupán Malalast, de általában az ókorból a középkorba vezető átmenetet is milyen módon értelmezte, és értelmezte félre.

A Malalas–krónika műfajának, a bizánci világkrónikának legkorábbi fennmaradt darabja, mely igen heterogén eredetű anyagot tartalmaz. Ezek jelentős része megbízhatatlan, például a szerző egy szinte teljes Trója-regényt beépít művébe, ugyanakkor számos kivételes fontosságú adatot is közöl, így például a Iustinianus-korabeli szerzők közül egyedül ő tartotta fontosnak megemlíteni, hogy a császár bezáratta a Platón

[1] A krónika régi, de legkönnyebben hozzáférhető kiadása a Dindorf-féle kiadás, mely a bonni corpusban jelent meg (Ioannis Malalae Chronographia ex recensione L. Dindorfii, (CSHB) Bonn, 1831.) Ezzel megegyezik a Patrologia Graecában kiadott változat (PG 97 col. 9-790.) Az első könyv, mely ezekben a kiadásokban olvasható, nem Malalastól származik, mivel a krónika legteljesebb Oxfordban őrzött kódexéből hiányzott a krónika eleje, ezért egyszerűen egy másik krónika első könyvével pótolták. A valóban Malalastól származó első könyvet csak Dindorf editiójának megjelenése után találták meg. A latin fordítást még az 1691-ben megjelent editio princepshez készítették az eredeti kódexből, ennek köszönhetőleg néhány helyen pontosabb és bővebb, mint a mellette olvasható görög szöveg, melyből az editio princeps szerkesztői egész szókapcsolatokat felejtettek ki. Ezt a hibát Dindorf is észlelte, de nem javította ki, mivel az eredeti kódexet sosem látta. A krónika első modern kiadása csak 2000-ben jelent meg, ez már a teljes szöveget tartalmazza, az első könyvvel és egyéb fragmentumokkal egyetemben. (H. Thurn: Ioannis Malalae Chronographia. Corpus fontium historiae Byzantinae, vol. XXV. Berlin 2000.). A következőkben a hivatkozott Malalas szövegeknél lehetőség szerint mindkét számozást megadom. A krónikához kapcsolódó legalapvetőbb összefoglalások: H. Hunger: Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner I-II. Müchen 1978. pp. 319–326; Moravcsik Gy.: Byzantinoturcica. Berlin ²1958, pp. 329–334, K. Krumbacher: Geschichte der byzantinischen Literatur (Von Justinian bis zum Ende des oströmisches Reiches (527–1453) München ²1897 p. 330., E. Jeffreys, B. Croke, R. Scott (edd.): Studies in John Malalas. Sidney 1990.

alapította athéni Akadémiát, leírja a görögtűz egy kezdetleges formáját, beszámol a Kárpát-medencébe betelepülő avarok követségeiről.[2] Az utóbbi pár évtizedben megjelent szakcikkek a császári adminisztráció alacsonyabb rangú hivatalnokaként említik a szerzőt, ám a legtöbb lexikon, és a régebbi szakmunkák valószínűsítik, hogy szerzetes volt.[3] És miért tekintették szerzetesnek? Nem a krónikás szerző egyháztörténeti érdeklődése vagy hitbuzgalma miatt, hanem alapvetően, bár általában nem bevallottan, azért, mert Malalas történelemképe mai szempontból nézve abszurd és tudománytalan.

Bizánc az európai kultúrkör egyetlen területe, melynek értékelése a nyugati tudományosságban szinte máig teljes mértékben ideológiai alapon zajlott. A felvilágosodás számára Bizánc az autokratikus és teokratikus állam mintája, melyet a katolikus Róma helyett szabadon bírálhattak, mivel nincs, aki védekezzen. Ez a látásmód hosszú időn keresztül uralkodó maradt, egészen a 20. századig Bizáncot nem úgy értékelték még a szaktudósok sem, mint egy nagy középkori állam-alakulatot, hanem mint Róma dekadens, erkölcstelen, fanatikus folytatóját, az átlagember, még a művelt átlagember is alig tud többet vagy mást Bizánc ezer évéről, mint ami Madáchnál a bizánci színben elhangzik. Ez az ideológiai alapú megközelítés komolyan befolyásolta az egyes bizánci szerzők tudományos értékelését.

Mit is tudunk valójában a krónikás személyéről? Ioannes Malalas nevén egy vaskos világtörténeti krónika maradt ránk a 6. századból, Magáról a szerzőről lényegében semmiféle külső forrásból származó

---

[2] Az athéni akadémia bezárásáról: Mal. 18. 47. p. 451. v.ö. H.J. Blumenthal: 529 and after: what happened to the academy? Byzantion 48 (1978) 369–385. Al. Cameron: The Last Days of the Academy at Athens. Proceedings of the Cambridge Philological Society. N.S. 15 (1969) 7–29. Az avar követségek: Mal. 18. 125. p. 489, Szádeczky-Kardoss S.: *Az avar történelem forrásai.* Budapest 1998. p. 17. A görögtűz használatáról: Wada, H.: Über das griechische Feuer. Journal of Classical Studies 24 (1976) 67–74. (japánul, német nyelvű összefoglalóval).

[3] Például: Krumbacher i. m. 1897. p. 325, Mavrogordato, J.M.: Byzantine literature. In: Byzantium, ed.: N.H: Baynes és H. St. L. B. Moss. Oxford 1948. p 243, Barker, E.: Social and Political Thought in Byzantium from Justinian I. to the Last Palaeologus. Oxford 1957. p. 296. Dölger szerint Malalas műve „*typical monastic chronicle*" (Dölger, F.: Byzantine literature. in: Cambridge Medieval History vol. 4, part 2. 1967. p. 234.)

információval nem rendelkezünk, ő pedig műve lapjain igen szűkszavúan nyilatkozik magáról. Nyilvánvalóan keresztény, a Malalas melléknév pedig szír eredetű. Mivel krónikájában kiemelt szerep jut Antiokhia történetének, gyakorlatilag biztosnak tekinthetjük, hogy ebben a városban élt. A mű nagyobbik, első fele egyéb krónikás források alapján készült, ezekben a könyvekben Malalas szokatlanul sok forráshivatkozást ad meg, túlnyomórészt olyan művekre, melyeket legfeljebb másodvagy harmadkézből ismert, de személyesen soha nem olvasott.[4] A befejező, Zénón, Anastasius, Iustinus és Iustinanus uralkodását feldolgozó négy könyvben már nem találunk forráshivatkozásokat, ezek dokumentumok és visszaemlékezések alapján íródtak.

Irodalomtörténeti jelentősége főleg elsőségében rejlik. A világkrónika a bizánci történetírás egyik meghatározó műfaja lesz a későbbiekben, és már itt Malalasnál kiforrott formájában jelenik meg: ez az első fennmaradt, de nyilvánvalóan nem az elsőként létrejött krónika. Mögötte ott áll egy teljes antiokhiai krónikás iskola. A műfaj kezdetei a keresztény kronológiákig vezethetők vissza, Eusebiusra és Jeromosra gondolok elsősorban, az eredetileg szikár időrendi táblázatok fokozatosan egészülnek ki elbeszélő részletekkel, és így épül ki fokozatosan a világkrónika műfaja, mely általában Ádám teremtésétől a szerző koráig tárgyalja a történelem eseményeit. Nem kárhoztathatjuk a krónikásokat, hogy ez az ambiciózus célkitűzés ritkán valósul meg magas színvonalon, az egyetemes történelem tárgyalása még ma is alig megvalósítható, inkább csak tankönyv vagy történelemfilozófia formájában. Tagadhatatlan hogy a bizánci krónikák, lényegbelátása és sokszor történelmi pontossága is hagy kívánni valót maga mögött.

Malalas utókorára is nagy hatást gyakorolt, gyakorlatilag évszázadokig etalonnak számított a műfajban, hatalmas részleteket másoltak ki belőle követői.[5] Leginkább a római császárkor előtti események

[4] Hosszabb fejezeteket illeszt be művébe, melyek végén egy-egy krónikairót nevez meg forrásként, de forrássának eredeti auktorhivatkozásait is megtartja, ez eredményezi a hatalmas mennyiségű idézett szerzőt. A legtöbbükre, mint „legbölcsebb krónikásra" esetleg „legbölcsebb költő"-re hivatkozik, bár helyenként eltéveszti, ki milyen műfajban alkotott. A hamis hivatkozásoknak ez a rendszere a krónikások közül elsősorban Malalasra jellemző, bár a bizánci irodalomban egyébként sem ritka, hogy első kézből nem ismert, extrém esetben akár nem létező auktorra hivatkoznak.

[5] A bizánci krónikásoknál a kompiláció bevett eljárásnak számított, különösen a Khronikon Paskhale esetében egyeznek hatalmas részletek Malalasszal, mindenfajta változtatás

tárgyalásánál számított fontos forrásnak – ez annál meglepőbb, mert erre a korszakra vonatkozóan Malalas alig közöl értékelhető adatot – gyakorlatilag semmi olyat nem ír le, ami megfelelne a valóságnak!

Malalas krónikájának újkori megítélése mindezek következtében igen negatív volt, legalábbis a 20. század közepéig, noha minden hibája ellenére különösen a krónika utolsó harmada számos olyan adatot tartalmaz, mely valóban fontos és egyedülálló. Ám Bentleytől (1691ed.pr.) Krumbacherig a filológusok számára ez a fura mű a klasszikus antik kultúra összeomlását példázta.[6] Bár minden egyéb tény ellene szólt, mégis megkísérelték a 8. századra datálni, csupán azzal az indokkal, hogy a 6. század műveltségi színvonalába egy ilyen szedett-vetett mű nem illeszthető be – a kései datálással viszont áttolták volna a krónikát Bizánc sötét korába.[7] És amikor választ kellett adni rá, hogy ki volt ez az

---

nélkül. Ennek egyik következménye, hogy modern történészek esetenként egy-egy szövegrészletet Theophanéstól, vagy egyéb bizánci szerzőnek tulajdonítanak, noha már Malalasnál is előfordul. Thurn listája szerint (2000, p3.) a következő bizánci szerzők használták fel: Ephesosi János, Euagrios, Antiokhiai János, Khronikon Paskhale, Nikiui János, Damaszkuszi János, Theophanés, Geórgios Monakhos, Pseudo-Symeón, Kedrénos, Zonaras,Theodóros Skutariótés, Niképhoros Kallistos, Xanthopulos, összeségében rendelkezünk szír, etióp, óegyházi szláv kivonatokkal ill. fordításokkal. Mindez arra utal, hogy a krónikának hosszú időn át sok kódexe létezhetett, mígnem az első ezredforduló idejére lassan kiment a divatból – ennek következménye, hogy ránk csak egy nagyjából teljesnek mondható kódex maradt, az is enyhén kivonatolva: az óegyházi szláv fordíások még egy teljesebb szövegvariáns alapján készültek.

[6] Humphrey Prideaux, aki egy időben a krónika első kiadásán dolgozott, a következőképp ír róla: *„wereas more than halfe the booke is stuffed with ridiculous and incredible lys; and, although there be something of good use contained there in, yet they are not of such number or value as to make any recompense, for the rest of his booke which is intolerable."* Egy későbbi levélben: *„Whatever I wrot to you of him formerly, I now sufficiently know him to be a horrid musty foolish booke, and many degrees below the worst of authors that I have ever yet met with. I wish I were rid of him, and, if my opinion were to be harkned to, instead of goeing to the presse, he should be condemned back again to the rubbish from whence he was taken, and there ly till moths and rats have rid the world of such horrid and insufferable nonsense."* (Thompson, E.M.: Letters of Humphrey Prideaux to John Ellis. Camden Society. 1875. N.S. 15, reprint: 1965. p. 22 és p. 16.) A nagy Bentley szerint: *„Pudet, hercle, ut verum fatear, pigetque bonas horas, quae haud paulo collocari possent, in tam ingrato et ignobili labore consumere."* Krumbacher irodalomtörténete szerint: *„Man müßte ein Buch schreiben, wenn man die abenteuerlichen Verzerrungen und die lächerlichen Irrtümer dieses Erzählers durchmustern wollte."* (Krumbacher 1897. p. 327.). Dölger irodalomtörténete szerint *"an undisciplined narrative without any pragmatic approach"* (1967. vol. 4 part.2. p. 234.).

[7] Az érvelések alapja mindig a krónika vulgáris nyelvezete, a klasszikusabb izlésű filológusok nehezen tudták elfogadni, hogy egy kifejezetten vulgáris nyelvű mű szerzője

ember, aki a krónikát összehozta, adta magát a válasz: természetesen szerzetes, hiszen egy olyan korban, amikor az antik görög és római irodalom, az eredeti forrásművek még hiánytalanul léteztek és hozzáférhetőek voltak, ki más mellőzte volna használatukat, mint egy szerzetes, egy frater simplicissimus, aki ezt az egész kultúrát megvetette? Ez az érvelés gyakran kimondatlanul marad, mégis egyértelműen ott van a filológusok érvei mögött.

Krumbacher (1897)[8] osztja fel két csoportra a bizánci történetírói műveket, és azóta is finomításokkal, de az ő felosztását használjuk: Krumbacher számára az értékesebb és megbízhatóbb történetírói műfaj a historié, a kortörténeti monográfia: ezekben művelt, gyakran fontos politikai szerepet játszó szerzők antik mintaképek nyomán haladva saját koruk fontos eseményeiről számolnak be. Ennél megbízhatatlanabb, és csak jobb források hiánya esetén használandó műfaj a világkrónika, mely a történelem egészét felületesen, sokszor hibásan és módszertelenül tárgyaló mű, mely gyakran tartalmaz némi ájtatos, épületes tanulság – Krumbacher: szerzetesi krónikának nevezte, mivel feltételezte, hogy a 'Mönchschronik' műfajába tartalmazó köteteket túlnyomórészt szerzetesek írták, és ők is olvasták. A „Mönchschronik" terminusnak és a 19. század liberális német történészeinek elfogultságának köszönhetőleg, Malalas is mint „valószínűleg szerzetes" kezd szerepelni a lexikonokban, hiszen aki szerzetesi krónikát ír, nyilvánvalóan szerzetes.[9]

---

kortársa lehetett Prokopiosnak. Bury ezért helyezi a 9. majd 8. századra. Egyik cikkében (Bury, B. J.:A note on the emperor Olybrius, EHR 1 (1886), p.507–509.) a 9. századra datálja, majd két évvel később (Bury, B.J:: History of Later Roman Empire I-II, 1889 London, p. II. 410. 4. jegyzet) a 8. századra. Sotiriadis azt próbálta bizonyítani, hogy Antiokhiai János 526 körül írt, és Malalalas 610 környékén az ő krónikáját használta forrásként, noha Antiokhiai János műve bizonyíthatóan 610-ig tárgyalta történelmet, Malalas pedig csak Iustinians uralkodásáig. (Sotiriadis, G.: Zur Kritik des Johannes von Antiochia. Jahrbücher für classische Philologie. Suppl. 16, 1888. p. 1–125., a datálás kérdéséhez: p. 60–71.) Érvelését ő is elsősorban a szöveg stílusára és szerzője képzettségére építi. Velük szemben Mommsen és Patzig hoz fel döntő érveket a 6. századi datálás mellett (Th. Mommsen: Bruchstücke des Johannes von Antiochia und des Johannes Malalas. Hermes 6 (1872) 323–383., különösen p.381, Patzig E.: Unerkannt und unbekannt gebliebene Malalas Fragmente. 1890/91 Jahresbericht der Thomasschule für den Schuljahr von Ostern 1890 bis Ostern 1891 Leipzig.

[8] Krumbacher i.m. 1897. pp. 107–108.

[9] A 20. század közepén H-G Beck cikke nyomán (Beck, H.-G.: Zur byzanti-nischen „Mönchschronik". in: Speculum historiale. ed.: C. Bauer, L. Boehm, M. Müller. Freiburg 1965. 188–197.) szorul vissza a szerzetesi krónika termi-nus

Egy cikk erejéig még arra is történt kísérlet, hogy Ióannés Skholastikos pátriárkával azonosítsák,[10] bő száz év terjedelmes Malalas-szakirodalmából senki sem jegyezte meg, hogy a mű tartalma alapján szinte elképzelhetetlen, hogy a krónika szerzőjének bármiféle komolyabb egyházi képzettsége lett volna.

Ioannes Malalas mindjárt a krónika első bekezdésében leírja, hogy Séth, Ádám fia és a héber írás feltalálója, adott nevet a bolygóknak, és a hét bolygó kapcsolatban áll a hét magánhangzóval. Akár Széth, akár Hénokh kultúrhéroszként történő szerepeltetése nem ritka a bizánci krónikákban, az apokrif irodalom nyomán,[11] de a hét görög magánhangzójel összekapcsolása a hét asztrológiailag releváns égitesttel (vagyis az akkor ismert öt bolygó, a Nap és a Hold együttesével), már mágia. Ammianus Marcellinus adata szerint a 4. század végén, mikor a császárok legszigorúbban léptek fel a mágia ellen, embereket végeztek ki, pusztán azért mert nyilvános helyen a hét magánhangzó nevét mormolták el.[12] Ioannes Malalas számára viszont a nem ártó célú mágia teljes mértékben elfogadható. Különösen a Tyanai Apolloniusnak tulajdonított talizmánokról ír nagy lelkesedéssel – az antiokhiai és konstantinápolyi városi folklór számos köztéri szoborról állította, hogy a pythagóreus Tyanai Apollonius varázserővel ruházta fel őket, és különféle veszélyektől óvják a városokat. E szobrok hatékonyságát általában az egyházi szerzők sem vonják kétségbe, de a működésüket biztosító mágiát már kártékonynak és veszedelmesnek tartják.[13]

Míg más krónikás művekben az ótestamentumi események leírása legtöbb esetben nagy szerepet játszik, már csak a bibliai kronológia kedvéért is, addig Malalas alig foglalkozik zsidó történelemmel. Kevés adatát is sajátságosan használja fel: az ószövetség nem a zsidó történe-

használata, miután kiszámolja, hogy a valamennyire ismert szerzőségű krónikák szerzői között közel sem alkotnak többséget a szerzetesek.

[10] Haury, J: Johannes Malalas identisch mit dem Patriarchen Johannes Scholastikos? BZ 9 (1900) 337–356. Elképzelése nem talált széleskörű elfogadásra.

[11] Klijn, A.F. J.: Seth in Jewish, Christian and Gnostic Literature. Leiden 1977.

[12] Amm. Marc. 29. 2. 28.

[13] Nem minden krónikás kezeli ilyen jóindulattal Apollónios működését. Kedrénos (PG 121 col. 469.) szerint démonok fejtették ki működésüket Apollónioson keresztül, egy a konstantinápolyi szobrokról szóló anonim irat (PG 139 col. 1041–1058. cap. 8.) a talizmánok esetében a goéteia, manganeuma kifejezéseket használja, melyek kifejezetten fekete mágiához kapcsolhatók.

lem forrása, hanem a babilóni, perzsa, egyiptomi világbiro-dalmakhoz. A zsidó királyságról gyakorlatilag említést sem tesz.[14] A makkabeusok felkeléséről nem a biblia, hanem a szeleukida királyok szemszögéből tudósít, és nekik is ad igazat – ami keresztény krónikában tudomásom szerint példátlan.[15] Az egyháztörténet alig érdekli, elsősorban a helyi, antiokhiai szenteket említi. A főbb zsinatokról említést tesz, de tartalmukról szinte semmit sem olvashatunk – általában 3-4 sorban tárgyalja határozataikat.[16] Ugyanakkor a pogány orphikus szektának, vagy Hermés Trismegistos ezoterikus tanainak oldalakat szentelt, bizonyítandó, hogy az említettek már a homousion Szentháromságot hirdették.[17]

Kora teológiai vitáiban, elsősorban a monofizitizmus elleni küzdelemre gondolok, sokáig vitatott volt, hogy melyik felet támogatta – sőt a malalas-filológiának éppen ez volt a központi kérdése a 19. században. A malalasi szövegkritikának száz évét emésztette fel ez a vita, mivel abból indultak ki, hogy egy szerzetesi krónikának világos állásfoglalást kell tartalmaznia ilyen alapvető kérdésekben. Mivel nehéz volt valamiféle egységes teológiai álláspontot felfedezni a szövegben, ezért feltételezték, hogy több szerző continuálta a művet, akik a nekik nem tetsző álláspontokat kigyomlálni igyekeztek: az egyik elmélet szerint az eredetileg monfizita művet egy ortodox kontinuátor tisztította meg többé-kevésbé a monofizita elemektől, a rivális elmélet szerint egy eredetileg ortodox krónikáról készült egy vulgáris nyelvű és monofizita epitomé.[18] Ám ha alaposabban meg nézzük a szöveget látható, hogy az

[14] Dávid és Salamon összesen hat sort érdemelnek Malalasnál (5. 39.) Hosszabban ír az ember teremtéséről és a vizözönről, melyek még nem kifejezetten a zsidó nép történelméhez kapcsolódó események. Ábrahám kapcsán ír a bálványimádás bevezetéséről, és Ábrahám monoteizmusáról. Elbeszéli József történetét Egyiptom kapcsán, Bár Dávidról és utódairól alig ír, hosszasan beszámol az asszírok támadásáról, a babiloni fogságról, és a Dániel személyéhez kapcsolódó történetekről, illetve a makkabeusok felkeléséről: mindezekben az esetekben az Ószövetség nem a zsidók történetének forrása, hanem valamely nagyobb birodalomé. Minden egyéb ószövetségi adata csupán szórványos kronológiai megjegyzés.

[15] A kérdést részletesebben tárgyalja: Bickerman, E.: Les Maccabées de Malalas Byz 21 (1951) 63–84.

[16] A krónikás ismeri a nikaiai (13. 11.), konstantinápolyi (13. 40.), ephesosi (14. 25.), khalkédóni (14. 30.) zsinatokat.

[17] Mal. 4. 7.

[18] Gelzer (Berliner Philologische Wochenschrift 12 (1892) p. 141–144). szerint a krónika nagy részét egy monofizita szerző írta, és utólag egy ortodox continuator fejezte be, aki a monofizita elemeket megpróbálta kigyomlálni.

egész vita nem több, mint hét vagy nyolc szöveghely körül forgott: püspöki kinevezések és letételek kapcsán Malalas közölte a letétel okát.[19] E helyeken szerzőnk általában a következő módon fejezi ki magát: 15.6.: Stephanos és Kalandión pátriárkákat úgy támadták, mint nesztoriánusokat. 17.11.: Euphrasios pátriárka üldözte az úgynevezett ortodoxokat (ezek itt monofiziták). Valamennyi esetben véleményes okokkal fejezi ki magát, tehát nem ortodoxnak mondja a monofizitákat, csupán annyit állít, hogy ők magukat ortodoxoknak tekintik.[20] A hasonló szöveghelyek egy része aztán inkább monofizita, másik fele inkább ortodox szimpátiát sejtet. Különösen jellemző hogyan ír (16.19) a Zénón alatt a Trisagionba kerülő betoldásról, mely lényegében monofizita jelszó lett, és mint Malalas megjegyzi „zavargásokat okozott" Erről a betoldásról annyit mond: „ahogy keleti városokban imádkozzák a Trisagiont", tehát úgy tekinti, mintha itt csupán egy földrajzi variációról lenne szó.[21]

A 19. században felvázolt elméletek egyike sem tudott korrekt, következetes és filológiailag megalapozott magyarázatot adni e szöveghelyekre. Sejthetünk mögötte több szerzőt, és ide-oda javítgatásokat, de sokkal egyszerűbb és logikusabb feltételezni, hogy Malalas szándékoltan fogalmaz kétértelmen, egészen egyszerűen nem óhajtott nyilvánosan állást foglalni egy ilyen fontos teológiai kérdésben. Váratlan, hisz Bizáncról mindannyiunk fejében olyan kép él, ahol a szatócsok és kocsihajtók is bármikor ölre mennek dogmatikai kérdések miatt, ám

---

Gleye szerint egy eredetileg ortodox krónikáról készült egy monofizita, és vulgáris nyelvű epitomé. (Gleye, C.E.: Über monophysitische Spuren im Malalaswerke. BZ 8 (1899) 312–327. és Gleye, C. E.: Beiträge zur Johannesfrage. BZ 5 (1896) 422–464.)

[19] A vitához kapcsolódó fontosabb cikkek: A. Freund: Beiträge zur antiochenischen und konstantinopolitischen Stadtchronik. Jena 1882. E. Patzig: Unerkannt und unbekannt gebliebene Malalas Fragmente. Jahresbericht der Thomasschule für den Schuljahr von Ostern 1890 bis Ostern 1891. Lipcse 1891., H. Gelzer ezen értekezéshez írt recenziója: Berliner Philologische Wochenschrift 12 (1892) 141–144., C.E. Gleye: Beiträge zur Johannesfrage. BZ 5 (1896) 422–464., E. Patzig: Der angebliche Monophysitismus des Malalas. BZ 7 (1898) 111–128., C.E. Gleye: Über monophysitische Spuren in Malalaswerke. BZ 8 (1899) 312–327.

[20] Az objektív és véleményes ok Malalas nyelvezetében egyébként is elkülöníthetetlen. Patzig 1892. p. 28.

[21] A Trisagion vitára 512-ben került sor. A bővebb történeti háttérhez lásd Meyendorff, J.: *Birodalmi egység és keresztény szakadások*. Budapest 2001. p. 268.

Malalas szemmel láthatólag ezeket az árnyalatokat nem is igazán érti, állást foglalni pedig talán egzisztenciális okokból is nem hajlandó.

Tehát: van egy keresztény, és tagadhatatlanul szívből-lélekből keresztény szerzőnk, akire nem csupán a kronológiai pontosság nem jellemző, hanem a teológiai sem. Visszatérve az első problémára: a krónika nyelvezetén túl mik azok az elemek Malalas történelem-képében, melyek az újkori filológusok véleménye szerint összeegyeztet-hetetlenek egy antik kultúrához kötődő, a klasszikus műveltségnek legalább elemeit ismerő szerzővel? Rövid mi volt az, ami miatt szerzetesnek vélték?

A krónika első könyvei legnagyobb terjedelemben a görög mítoszokat tárgyalják. Malalas szerint a Sphinx egy özvegyasszony volt, aki rablóbandájával rettegésben tartotta a Thébaiba vezető hegyszoroson átkelő kereskedőket, mígnem az ifjú Oidipus együttműködést színlelve beépült a bandába, és megölte Sphinxet. Ezért a hálás thébaiak királlyá akarták tenni, ami polgárháborúhoz vezetett, melynek során Laios király meghalt, és az özvegye Iokasté, nehogy elveszítse hatalmát, kezét nyújtotta a győztesnek – a megoldás Anastasius hatalomra kerülésére emlékeztet, ahol Zénón özvegye szintén házassággal legitimizálta az új császárt. Perseus Zeus király fia, aki beavatja gyermekét a sötét mágia rejtelmeibe, az ifjú Perseus levágja egy Gorgó nevű parasztlány fejét, és mágikus szertartásokkal varázserővel ruházza fel, hogy aki ránéz, megvakuljon.[22] A gorgófő segítségével hódítja meg az asszírokat, akiket saját magáról perzsának nevez el. A krétai szenátus nem akarja uralkodójaként elfogadni Minós

[22] Malalas alapvetően hűséges az euhémerizmus racionalizáló módszeréhez, egy ponton tér el alapvetően: az istenekből kreált királyokat gyakran varázslóknak tekinti – a 3. századtól kezdve jól megfigyelhető tendencia, hogy mindenki, keresztények és pogányok is, hinni kezdenek a mágiában, Malalas és legtöbb kortársa számára a varázslás racionális és valós dolognak tűnt. Varázslóként szerepelteti Zeust, Perseust, Dionysost, Héphaistost (1.15.), Hermést, Kirkét és Kalypsót és másokat, a történeti személyek közül Augustus császár (Mal. 10. 6. p. 232.) és Kleopátra (Mal. 9. 10. p. 219.) lesz varázsló, valamint Józsue. Varázsló jelentésben általában a mystikos szót használja, emellett a telestés szó is előfordul, melynek eredeti jelentése beavatás végző pap, de Malalasnál ez is mágust jelent. A mystikos szóval általában a varázsló-királyokat jelöli, a telestés pedig a professzionális varázslókat, pl Tyanai Apolloniost. Emellett a mágusokat gyakran filozófusnak nevezi (Endymión 3.9. p. 61., Debborios 10.51. p. 265., Ablakkón 10.8. pp. 232–233.). A varázslók egy részének esetében utalásokat tesz mágiájuk negatív voltára, mint Zeus vagy Perseus esetében, ám többségüket pozitívan kezeli: Héphaistos pl. Kultúrhéroszként szerepel. A gorgófővel végzett varázslás nagyjából besorolható a mágikus eljárások azon csoportjába, melyet a késő-antik terminológia kraniomanteiának nevez.

király törvénytelen gyermekét, Minótaurost királynak, ezért Théseust hívják segítségül. A krónika I, II és IV könyvét gyakorlatilag hasonló módon racionalizált mitikus történetek alkotják, melyek bármely klasszikus műveltségű olvasó türelmét alaposan próbára teszik: Malalas a mítoszokból kiemel minden vallási-csodás elemet, és a mítoszok szereplőit a bizánci császárok kosztümjeibe bújtatja. Az ötödik könyv egy Trója-regényt tartalmaz, a Perzsa birodalom felemelkedésével és Róma korai történetével foglalkozó VI. és VII. könyv sem tartalmaz egyebet, mint zavaros legendákat, melyek sem a bibliai adatokkal, sem Róma hagyományos őstörténetével nem állnak összhangban – pedig elvileg a bizánci szerző mindkettőről könnyen juthatott volna pontosabb adatokhoz.

Csakhogy ezek a naiv, és gyermeteg mítoszracionalizációk nem Malalas leleményei, hanem már évszázadok óta az antik értelmiségi közgondolkodás részét alkották. Nem Malalas, hanem Vitruvius írja le, hogy Atlasz egy csillagász volt (VI. 8.). Athénaios (Deipnosophistai 12. 555d) a mitikus athéni Kekrops királynak tulajdonítja a monogámia bevezetését, addig senki nem tudta, hogy ki az apja – Malalasnál is közli ugyanezt a történetet.[23] A különféle fél-fiktív görög királylisták már a pogány kronológiákban is jelen voltak. A Malalasnál olvasható történeteket sem ő találta ki, mivel a mítoszok értelmezésének legelterjedtebb módja már évszázadok óta a racionalizáció vagy az allegorikus értelmezés volt, maga Malalas mindkét módszert felhasználja különkülön és ötvözve is: a görög isteneket régi királyoknak tartja Euhémeros elméletének az alapján, mint az Oidipous vagy a Perseus történetben, máskor allegorizál: mint amikor kifejti, hogy Héraklés attribútumai hogyan szimbolizálják a filozófus erényeit[24]. Pusztán a véletlennek kell tulajdonítani, hogy pogány szerzőtől nem maradt fenn mű, mely a krónikához hasonló számban közölne mítoszértelmezéseket, hiszen még Euhémeros eredeti írását is csak kivonatból ismerjük – a

[23] Mal. 4. 5. p.70. Malalasnál nem csupán elszórt adatmorzsa, amit Kekropsról ír, hanem szélesebb összefüggésbe helyezi: nála ugyanis a korai királyok civilizatórikus tevékenységének fő motívuma az erkölcsök és főleg a nők megrendszabályozása – a másik az írás bevezetése. Könnyű volna csupán keresztény szexuáletika hatását látni ebben a malalasi elképzelésben, de éppen az Athénaios hely figyelmeztethet, hogy ez nem biztos. Az antik politikai elméletekben a magasabb szintű állami szerveződések mindig a család kisebb egységére épülnek, a család megerősítése nélkül nem lehetséges szervezett állam.
[24] Mal. 1. 14.

mítoszértelme-zés területén a hagyományos vallással szemben szkeptikus pogány értelmiség és a keresztények egymásra találtak. Mikor Malalas leírja, hogyan vezette be Ábrahám apja a bálványimádást, egy hosszú fejezetben összefoglalja a pogány valláskritika minden fontosabb elméletét is a vallás kialakulásáról – a racionalizált mítoszok egyfajta rendszert alkotnak a krónikában.

Mi volt ennek a „rendszernek" a célja? Több szempontot is kiemelhetünk, ezek némelyike kimondottan a keresztények számára bírhatott jelentőséggel, némelyik korábbi, már a pogány antikvitásban is jelen volt.

1. A mitoszracionalizáció mindig fellép, mikor emberek nem hiszik el a hagyományos történeteket, ám szeretnék legalább a bennük található adatokat valamiképpen menteni: az ókorban ez volt a fő motiváció. Euhémeros a vallás keletkezésére kívánt magyarázatot adni, méghozzá materialista alapon, mikor feltételezte, hogy az istenek eredetileg hús-vér királyok voltak, akiket tetteikért hálából részesítettek isteni tiszteletben. Ezeket az antik korban tudományosnak minősíthető és kifejezetten materialista tételeket keresztény szerzők adott esetben meglepő könnyedséggel veszik át. Malalas az égitestek imádatát tartja a pogány hit kezdetének, ezt egészíti ki az euhémerizmussal, mely szerinte utolsó lépésben fajult csak bálványimádássá. Hasonlóan euhémerizáló módszerekkel dolgozza fel Saxo Grammaticus a germán mítoszokat, és az ír mítoszokat is gyakran dolgozták át a szerzetesek pszeudo-történeti művekké.[25] A malalasi mítoszok ritkán bírnak forrásértékkel, hiszen a görög mítoszokat tökéletesen ismerjük eredeti formájukban, a germán vagy kelta mítoszok esetében viszont nem ritkán a racionalizált történetekből kell visszakövetkeztetni az eredetire – ennek megfelelően a filológus hajlamos bennük nem a régebbi kultúra lerombolóit, hanem átmentőit látni, noha nem igen tettek mást, mint a szír krónikás.

2.) Malalas átveszi a régebb, pogány forrásokból a racionalizált mítoszokat és saját céljaira használja fel őket: számos történet után

[25] G. Dumézil: *Mítosz és eposz*. Budapest 1986. 11. ff., 157–202. – Dumézil különösen gyakran használta Saxo Grammaticus Historia Dannorumját viking mítoszok elemzéséhez – noha ezek a mítoszok Saxonál következetesen a történelem álcájában jelennek meg. Hasonló a helyzet az ír nyelvű Lebor Gabála Érenn-nel, mely a kelta mítoszokat formálja át ír történelemmé, úgy hogy közben bibliai időkeretekbe illeszti.

kettős forrásmegjelölés áll, minden esetben szinte azonos megfogalmazásban: „így mondja XY kronográfus, ezzel szemben ezt mondja költőien XY". A „költői" kifejezés Malalasnál egyszerűen azt jelenti, hogy egy történet nem igaz. A kronográfus értelmezése a mítoszracionalizáció, míg a költői feldolgozás utal a mítosz eredeti formájára[26] Ezt a költői (általában drámai) forrást soha nem nevezi hazugnak vagy tévesnek, inkább valamiféle metaforikus, filozófiai feldolgozásnak tekinti.[27] Az a 6. századi keresztény, aki ezt a fajta malalasi szövegértelmezést elfogadta, nyugodt lelkiismerettel olvashatott pogány költőket, mert „tudta", hogy a pogány szerzőjű dráma mélyén egy „történelmi tény" filozofikus feldolgozása rejlik[28].

Tehát a hatalmas mitologikus témájú fejezetek fő célja a két kultúrkör, kereszténység és pogányság valamiféle kontinuitásának megalapozása. Legtöbb esetben még a költőknek tulajdonított metaforikus értelmezés sem pogány: a szír krónikás szerint a görög szellemi élet minden kiválósága monoteizmust sőt a szentháromság létét tanította. Ezért szentel akkora teret a különféle pogány gyökerű szekták tanításainak: hogy bebizonyítsa, hogy ők is a kereszténység előképeit tartalmazzák.

Ugyanezen cél érdekében Malalas bizonyos bibliai és hellén történeteket összefűz: pl.a líd Kroisos király a delphoi jósdához fordul tanácsért, megtámadja-e Perzsiát. Ugyanekkor Perzsiában Kürosz király Dánielt hivatja maga elé, és tőle kér jóslatot. A Genezisben szereplő óriásokat azonosítja a mitológia gigászaival, míg a Biblia csak homályosan utal rá, hogy tőlük erednek a régi idők híres emberei, Malalas konkrétan tőlük származtatja Kronost, Zeust, és a régi királyokat (cseppet sem törődve a logikai bakival, hogy a gigászoknak el kellett volna pusztulniuk a vízözönben.)

Összefoglalva tehát: azt a történelemhamisítást, amit Malalas a krónika első könyveiben elkövet, a pogány tudományosság eredményeinek módszeres felhasználásával éri el, és célja velük éppen a keresztény

[26] Pl. Mal. 5. 2. szerint a három istennő szépségversenyébe bíráskodó Paris története onnan származik, hogy az ifjú Paris egy filozófikus himnuszt ír Aphroditéhoz, melyben leírta, hogy minden létező a vágy révén keletkezik, és az tartja mozgásban a világot.

[27] Például a Mal. 1. 3. szerint Phaethón történetét Ovidius dolgozta fel kőltőien, míg Plutarkhos írta volna le a valóságot, t. i. hogy egy tűzgömb zuhant le az égből.

[28] Sok egyéb mellett éppen ez a jelenség bizonyítja, hogy a krónika nem 8. századi: akkor ilyesfajta magyarázatokra már senkinek nem lett volna szüksége.

és pogány kultúra közötti kontinuitás bizonyítása, és ezzel egy minden bizánci számára elfogadható történelmi múlt megteremtése.[29]

A krónika meg- és elítéléséhez további tényezők is hozzájárultak. Különösen a 19. század filhellénjeinek lehetett fájdalmas, hogy Malalas a tulajdonképpeni görög történelemről gyakorlatilag semmit nem tud. A krónikás, aki oldalakat ír „Hélios egyiptomi királyról" még csak nem is hallott a perzsa-görög háborúkról – az ő célja az egyetem császárság történetének megörökítése volt, itt városállamoknak semmi keresnivalója. A bizánci történetírókra általában jellemző, hogy nem monarchikus igazgatású országokkal nem tudnak mit kezdeni, a görög demokrácia és a római köztársaság egyre kevesebb helyet kap náluk – és ez a folyamat már Malalasnál is nagyon előrehaladott, nem csupán Hellasz történelmét mellőzi, nála a görög istenek keleti birodalmak királyai.[30] A görög történelem mellőzése látványos kronológiai bakikhoz vezet: Malalas szerint Sapphó Kadmos kortársa, Sophoklés találkozhatott volna Aeneasszal.

A másik, még súlyosabb probléma: hogy Malalasnál a mitikus kor valójában nem zárul le ott, ahol várnánk: tulajdonképpen csak a Kr. u. első századtól kezdve kezd hasonlítani Malalas történelme ahhoz, amit ma történelemként tanulunk. Az antikvitás klasszikus korszakaiban a

[29] A modern olvasó Malalas mítoszértelmezéseit rendkívül anakronisztikusnak és teljességgel megalapozatlannak érzi, de nincs okunk azt hinni, hogy a 6. században Malalas magyarázatait nem találták meggyőzőnek és tudományosnak akár még a legműveltebbek is. Összehasonlításképpen hadd idézzek néhány sort Graves görög mitológiájából, mely még egy-két évtizede is az egyetemeken leggyakrabban használt mitológiai segédkönyvnek számított, és tudományosságát nemigen vonták kétségbe. Graves a következőkkel magyarázza az Oidipous történetet: (R. Graves II. p. 11.): *„Lehet, hogy Oidipusz („dagadt láb") eredetileg Oidipaisz („az áradó tenger fia") volt: ezt jelenti walesi meg-felelőjének, Dylan hérosznak a neve is. Az is lehet, hogy Oidipusz lábának átfúrása a történetnek nem a kezdetéhez, hanem a végéhez tartozik, mint Talósz mítoszában. ... A Szphinxről szóló anekdota alapja valószínűleg egy olyan kép, mely a thébai-i szárnyas holdistennőt ábrázolta. Részekből összetett teste a thébai esztendő két felét jelképezi: az oroszlán a növekvő, a kígyó a fogyó részt. Az új király áldozatot mutat be neki, mielőtt feleségül veszi papnőjét, a Királynőt. A találós kérdést, melyre a Múzsák tanították, azért agyalhatták ki, hogy megmagyarázzanak vele egy csecsemőt, egy harcost és egy öregembert ábrázoló képet, amelyek mindhárman az Istennő-háromság előtt hódolnak."* Nehéz dönteni, hogy Malalas vagy Graves értelmezése önkényesebb-e.

[30] A görög történelem háttérbe szorulásának másik oka a hellén szó jelentésváltozásában keresendő. Malalasnál a hellén szó rendkívül ritka népnévként, általában pogányt jelent.

történelmi horizont mindig csak pár évszázad, ami korábban történt, az csak legenda volt mind nekik, mind nekünk. Jó példa erre a római őstörténet liviusi feldolgozása, az annales hagyományok alapján: részben istentörténeteket dolgoztak át emberi hősökre, illetve a köztársaságkor későbbi nagy családjai próbálták beleírni a maguk fiktív őseit a kezdetekhez. Ugyanakkor az ókor legvégének történetíróitól azt várnánk, hogy legalább az utolsó 1000 évet, melyhez hiteles forrásokkal rendelkeztek, történelemként nézik, ám ez nem így történik.

Malalas korában valami hasonló történik, mint a római Annalesekben: a hagyományozott anyagból megkísérli létrehozni Bizánc és a bizánci világ szakrális őstörténetét. Romulus valójában nem a római államot alapítja meg, hanem a bizáncit: látszatra a jól ismert mondákat olvashatjuk az ikrekről, Remus megöléséről, a szabin nőkről, vagy Brutus fiairól, ám Malalasnál valamennyi történet egy-egy ünnep vagy szokás aitionját képezi, és ezek mind bizánciak: a négy lóverseny szín, a Brumalia és a Februarius ünnep, a királyi többes használata: a bizánci krónikás szerint ezek mind Róma kezdeteiig nyúlnak vissza.

Egyfajta spontán másodlagos mítoszképződésről beszélhetünk, a bizánciak kísérletet tesznek a *Bizánci* állam megalapítását Romulushoz kapcsolni, az eredeti legenda-anyag teljes újraírásával–újraértelmezésével, ez nem a gondolatilag önállótlan Malalas leleménye, a Iustinianusi kor más szerzőinél is nagyszámban találkozhatunk hasonlókkal, elsősorban Ioannes Lydos régiségtani traktátusaiban. Ez a folyamat a későbbiekben elakadt: a közép-bizánci krónikások bőségesen szemelvényezik Malalast, de hozzá már nem tesznek az ő adataihoz. Ez részben annak köszönhető, hogy a krónikások jelentős része tényleg szerzetes, számukra a császárság előtti történelme elsősorban a Ószövetséget jelenti, ami iránt viszont Malalas nem mutat érdeklődést. Bár Bizáncban a világi oktatás nem omlott össze olyan látványosan, mint nyugaton, de a laikus értelmiség létszáma lecsökken. A másik ok a kelet-nyugat kapcsolatok hanyatlása: bármennyire rómainak nevezik magukat a bizánciak, egy idő után már nem igen érdekli őket Romulus és családfája.

Összefoglalás helyett következzék pár utolsó tanulság, mellyel még a Malalas krónika szolgálhat. A kutatónak minden forrásszöveggel óvatosan kell bánni, mert az első pillantásra egészen naivnak tűnő

szerzők gondolkodását is mozgathatják olyan prekoncepciók, melyek művük tartalmát alapvetően befolyásolják. Ugyanakkor nem hiszem, hogy a krónika egészét megbízhatatlanként kellene elhajítanunk, csupán mert a mű kétharmada megbízhatatlan és prekoncepciózus. Valójában elképzelésünk sincs, hogy a kor ún. műveltebb szerzői, például Prokopios, mire lettek volna képesek, ha saját, jól ismert miliőjük helyett a legrégibb görög vagy római történelemmel foglalkoztak volna. És végül a legfontosabb végkövetkeztetés: noha a legújabb kori tudományosságban kevesen akadtak kutatók, akik a késő antik pogányokhoz hasonlóan a kereszténységet tették volna felelőssé az Imperium összeomlásáért, ám a kulturális átalakulás, vagy pontosabban hanyatlás sok jelensége mögött mégis nem ritkán a dogmatikus keresztény szemlélet negatív hatását keresik. Éppen Malalas krónikáján keresztül bizonyítható, hogy e jelenségek többsége – a racionalizált mítoszok, a történelemképet átható durva anakronizmusok, az *eredeti* történelmi hagyományok elhalványulása, Hellasz szerepének alulértékelése, a monarchiák fontosságának szinte teológiai túlhangsúlyozása – egy szerves fejlődés eredménye volt, melynek a keresztény állam kiépülése csak kísérőjelensége volt, de semmi esetre sem oka.

Studia Theologica Transsylvaniensia 10 (2008) 21–72

Dr. Puskely Mária SSND

Spirituális erővonalak a középkori Magyarországon

The main spiritual trends in the medieval Hungary (Summary). To introduce the subject the Author is giving a basic analysis of the first four monastic Rules (IV-VI. c.) which are undoubtedly present at the roots of the whole European culture. In the Middle Age's Hungary one can find the following monastic Orders: OSB, OCist, OSBM, OC, OCart, OSA and three mendicant Orders: OP, OFM, OSCl. The Regulated Canon's charism had been represented by OPraem. The dissertation offers a general historical view of the Paulinian Order founded by Blessed Eusebius of Esztergom (†1270) in 1253: Sources, Monasteries (93) Codex writing, even belles-lettre and some Statistics. The further historical orientation is guaranteed in a special Bibliography. Actually the Hungarian Paulinian Friars (OSPPE) praying for the entire Hungarian Nation live and serve in four monasteries in the Hungarian Province: Buda, Pécs, Márianosztra, Pálosszentkút).

Az új hazájába belépő s a keresztény Európába beilleszkedő magyarságot már évszázadok óta ismert szellemi-lelki áramlatok ölelték körül. A honfoglalók által benépesedő Kárpát-medence délkeletről a görög nyelvű és kultúrájú Bizánc, Nyugatról pedig a római latin övezet metszéspontjává vált.

Leszámítva a hatalmi, politikai, diplomáciai, gazdasági érdekszférák ütközéseit, a fiatal magyar kereszténység kezdettől azokat az értékeket asszimilálta, és mutatta be szentjeiben, melyek évszázadokon át napjainkig megtartották hazájában. Hová nyúlnak e kettős – keresztény, a középkor végéig pedig túlnyomórészt szerzetesi kultúra[31] legmélyebb gyökerei? – Lépjük most át az elmúlt idő korlátait.

Kopt, görög és latin nyelvterületekre kell visszatekintenünk. Valamennyi római provincia. Az első *koinobita* monasztikus szabálygyűjtemény, az ún. *Angyali Regula* az egyiptomi Szent PACHOM (290k–346) nevéhez kapcsolódik. Ez a kopt, majd görög szöveg Szt. Jeromos

[31] A szerzetesi életállapot alapvetően karizmatikus hivatás. A szerzetes és a szerzetesnő az Egyházban prófétai, eszkatológikus küldetést teljesít; egyetlen feladata, hogy életével hirdesse: VAN ISTEN, s így hitet tegyen az Isten által teremtett személy páratlan méltóságáról, hivatásáról és örök rendeltetéséről! – A szerzetes nem tagja a hierarchiának, „laikus". A férfiszerzetesség részleges „klerikalizálódása" a társadalom növekvő lelkipásztori szükségletei nyomán alakult ki.

404-ben készített míves latin fordításában maradt ránk[32]. A szövegben jól megfigyelhető, hogyan válik az egyszerű kopt *anachóréta* monasztikus szerzetessé, hogyan imádkozik, meditál, dolgozik, szolgálja Istent és testvéreit: szegényen, tisztaságban és engedelmességben.

Hasonló *koinobita* értékrendre épül Nagy Szent BASZILEIOSZ (329–379), a kappadókiai Kaiszareia monachosz-püspökének *Aszkétikon* címen ismert regulája[33]. Amíg Szent Pachom Angyali Regulája csak búvópatakként termékenyítette meg a Birodalom-szerte létesülő közösségek talaját, a keleti Szent Egyháztanító tudós monachizmusa a kisázsiai görög kultúrterülettől kiindulva Bizáncon, Athoszon és a Balkánon át eljutott Kijevig és Pannóniáig, 1700 év múltán pedig jelen van mind az öt világrészen.

AUGUSTINUS AURELIUS (354. nov. 13.–430. aug. 28.) megtérése után és keresztsége erejében azonnal az evangéliumi tökéletesség útjára lépett; néhány barátjával a numidiai Tagaste kis házi monostorában alakított közösséget. Lemondva családról, vagyonról és hírnévről, imádkoztak, tanultak és dolgoztak. Megjegyzendő, hogy Pachom monostorába is csak az léphetett be, aki előbb megtanult olvasni, de az ágostonos miliőben keletkezett művek szellemi-lelkiségi sugárköre már Ágoston életében fokozatosan átfogta szinte az egész Római Birodalmat. Európa latin nyelvű keresztény kultúrája Szt. Ágoston gondolatrendszeréből és – ne féljünk kimondani! – misztikájából nőtt fel. A 397 körül megfogalmazott, 49 pontból álló rövid szabálykönyvét[34] szerzetesrendek és szabályozott kanonokközösségek vallották és vallják magukénak, mind a mai napig.

Az *Angyali Regula*, az *Aszkétikon* és a *Praeceptum ad servos Dei* három nyelvet, három földrajzi területet és kultúrát képvisel. Szt. Ágoston halála után kereken fél évszázaddal az itáliai Nursiában látta

---

[32] Isten emberének, Pachomius atyánknak Regulája, aki Isten kívánságára elsőként alapozta meg a coenobiták életét. Puskely Mária: *A monachizmus kezdetei a Római Birodalomban III–V. század*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen 2001. 188–214. – *A keresztény szerzetesség történeti fogalomtára*, Kairosz, Budapest 2006. 801–829.

[33] Nagy Szent Bazil: *Életszabályok I. Bővebben kifejtett szabályok.* Ford. Orosz László. Nyíregyháza 1991.

[34] *Szent Ágoston Regulája*. Ford. Puskely M., SzIT, Budapest 1992. – Regula S. Augustini ad servos Dei. *A monachizmus kezdetei a Római Birodalomban*. Debrecen 2001. 218–228.

meg a napvilágot BENEDICTUS (480–547k), aki megalkotta azt a Regulát[35], mely a Római Birodalom összeomlása, a népvándorlás pusztítva építő kavargása után a 12. századig domináns jelleggel határozta meg egész Európa keresztény szellemiségét. Európa régi és egyre-másra alakuló országai, köztük a szentistváni Magyarország[36], bencés értékrend szerint szőtte jövőjét.

A 4. századtól közösségben élő szerzetesek mellett az első századtól kezdve a 21. századig az Egyházban megmaradt a remete életforma is[37]. Elég, ha a bencés Szt. Zoerard-Andrásra (†1009) és remetetársára, a vértanú Szt. Benedekre (†1012)[38] vagy a modern időkből B. Charles de Foucauld-ra gondolunk (†1916. dec. 1.). Néhány szerzetesrend alapításától kezdve hangsúlyosan őrzi ősi remete-jellegét: a kamalduli bencések, a karthauziak vagy az Első Remete Szent Pálról nevezett magyar pálosok. Az alábbiakban majd az ő középkori történetüket vázoljuk. Előbb azonban egy rövid statisztika, hogy felmérjük, milyen spirituális erővonalak mentén épült a középkori keresztény Magyarország. Bármelyiket akarjuk is szemügyre venni, az nem csupán az adott szerzetesrend belső életét jeleníti meg, hanem a világban élő keresztény nők és férfiak sajátos spiritualitásáról is vall. Csak néhány példa:

Szent Istvánra az édesanyja, az erdélyi Sarolt által képviselt bizánci lelkiség hatott, Gorze, Monte Cassino és Cluny által azonban egyre közelebb került Szent Benedek „nyugati" monasztikus gondolatvilágához; Szent Imre herceg a tudós bencés szerzetes majd remete, Szent Gellért szorgalmas tanítványa volt; Szent László királyunk leánya, Árpád-házi Szent Piroska/Eiréné bizánci császárné Kelet és Nyugat legmélyebb lelkiségi hagyományait testesítette meg; III. Béla a francia

[35] *Szent Benedek Regulája*. Ford. Söveges Dávid OSB. Bencés Kiadó, Pannonhalma, 1995.

[36] A savariai születésű Martinus, Tours-i Szt. Márton (+397) emlékét őrizve, Géza nagyfejedelem 996-ban szent Márton hegyén alapította meg az első bencés monostort. Felszentelésén már fia, Szent István volt jelen 997-ben.

[37] Egy néhány éve végzett felmérés szerint Franciaországban mintegy háromszáz a férfi, ill. a női remeték száma. A *monachus*, a *monacha, monialis* elnevezés is jelzi a megszentelt élet (*vita consecrata*) e sajátos prófétai karizmáját: egyedül Istennel élni a közösségben, vagyis az állandó ima állapotában.

[38] Életírásukat az eredetileg ugyancsak Szent Márton-hegyi bencés B. Mór pécsi püspöknek (1000k–1070) köszönhetjük. Vö. Sólymos Szilveszter OSB: *Szent Zoerard-András (Szórád) és Benedek remeték élete és kultusza Magyarországon*, METEM, Budapest 1996.

Pontigny ciszterci szerzeteseit hívta meg Magyarországra; unokája, Árpád-házi Szent Erzsébet Assisi Szent Ferenc „forradalmát szította" német földön; IV. Béla 1238-ban karthauzi monostort alapított, de lelkiségére mély hatást a kolduló rendek gyakoroltak; leánya, Árpád-házi Szent Kinga házas állapotában is az őskeresztény kortól ismert és tisztelt *virgo consecrata* életét élte; Árpád-házi Szent Margit O.P. és „unokahúga", Árpád-házi ifjabb Szent Erzsébet O.P. imában és vezeklésben elégő életét Szt. Ágoston Regulája „szabályozta"; Nagy Lajos és leánya, Anjou Szent Hedvig a pálosoknál érezte otthon magát; közismert Hunyadi és az obszerváns ferences, Kapisztrán Szent János történelem-formáló barátsága...

1526-ig, tehát a magyar középkor végéig a következő főbb lelkiségi irányzatok jellemezték a Kárpát-medence keresztény társadalmát[39]:

1. Remeték (Kárpátok, Zoborhegy, Bakony, Pilis, Mecsek, Mátra, Tihany...). Források híján számukat még közelítőleg sem tudjuk meghatározni.

2. Bencések: 130 férfi és 5 apáca-monostor (OSB)
Ciszterciek: 23 férfi és 4 apáca-monostor (O.Cist)

3. Baziliták vagy valamelyik bizánci szabályzat szerint élő keleti férfi és női szerzetesek: 31 férfi és 3 apáca közösség (OSBM). Nevüket ma is őrzi Dunapentele (Szt. Pantaleimon nikodémiai orvos, vértanú †305k) és Szávaszentdemeter (Szt. Démétriosz vt., Sirmium, †304)

4. Szt. Ágoston Reguláját tartó rendek:
Ágostonos remeterend, 68 férfi-monostor (OSA)
Praemontrei Kanonokrend, 37 férfi és 8 apáca monostor (O.Praem)
Prédikáló Testvérek Rendje, Domonkosok, 39 férfi és 12 apáca-kolostor (O.P.)
Pálosok, 86 monostor (OSPPE)

5. Ősi Kármelita rend, 4 férfi-kolostor (O.C.)

6. Szt. Ferenc, illetve Szt. Klára regulája szerint:
Kisebb Testvérek rendje, Ferencesek, 123 kolostor (OFM)
Klarisszák, 9 kolostor (O.S.C.)

7. Ordo Cartusiae, Karthauziak, 6 monostor (O.Cart)

---

[39] Vö. F. Romhányi Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon.* Pytheas, Budapest 2000. – A számok természetesen megközelítőek.

8. Szerte az országban ismertek voltak kisebb-nagyobb létszámú, általában domonkos vagy ferences lelkiségű beginaközösségek is, számuk 20–25-re becsülhető[40].

PÁLOSOK

Az egyetlen középkori, magyar alapítású remeterend.

Források:

Szent Kereszt testvéreinek életeszménye kezdettől a szervezett remeteélet. A 13. század közepétől magányban, remeteségekben, ember nem járta vidékeken, dombok rejtekében építették szerény monostoraikat. Középkori történetük szinte egyetlen forrása a 16. század első harmadában keletkezett *Vitae fratrum.*[1] Szerzője, Gyöngyösi Gergely Gyöngyösön vagy környékén született magyar családban 1472-ben. 1493–1495 között a krakkói egyetemen tanult. 23 éves korában nyerte el az *artium baccalaureus* címet. 1496 elején lépett be a pálos rendbe, Szombathelyi Tamás (†1503) tanítványaként vitézkedett a budaszentlőrinci monostorban. 1503-tól nyolc éven át prédikátorként működött a monostori közösségben. 1506-tól az elöljáró kíséretében mint *socius itineris* járta a monostorokat. 1510-ben elhunyt Dombrói Márk, aki gyűjtögetve a rend adományleveleit és gestáit, már elkezdte a *Chronicon Ordinis* összeállítását. Ennek folytatása a tudós Gyöngyösire várt. 1512 és 1519 között a római Santo Stefano Rotondo melletti monostor perjeli tisztét viselte.[2] Visszakerülve hazájába 1520 és 1522 között generális perjelként kormányozta testvéreit. Vizitációs útjain, ellenőrizve a belső fegyelmet, gyűjtötte a rendi vonatkozású okleveleket, Budaszentlőrincen fel is állította a rend központi archívumát. 1522 végén köszvényére hivatkozva lemondott. Élete utolsó két évtizedéről nincsenek adatok. Már Buda elfoglalása után hunyt el, 1545-ben.[3] A

---

[40] Vö. Puskely Mária: *Kétezer év szerzetessége* I–II. Dinasztia Kiadó, Budapest 1998.

[1] A krónikás Gyöngyösi Gergely latin nyelven írott műve *Arcok a magyar középkorból* címmel 1983-ban a Szépirodalmi Kiadónál jelent meg. Fordította: Árva Vince, Csanád Béla és Csonka Ferenc. Az eredeti latin szöveg kritikai kiadását, *Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae*, Hervay L. Ferenc gondozásában és német nyelvű (!) bevezetőjével 1988-ban tette közzé a budapesti Akadémiai Kiadó.

[2] A Mons Caeliuson ma is található egy kis pálos közösség, tagjai lengyelek.

[3] Hervay szerint 1547-ben. – Vö. Sarbak Gábor: Gyöngyösi Gergely biográfiájához. *ItK* 88 (1984) 44–52.; V. Kovács Sándor: Gyöngyösi Gergely, az író és a tudós. *Eszmetörténet és régi magyar irodalom*, Magvető, Budapest 1987. 227–241.

Vitae fratrum élete főműve; összeállítását több kisebb könyv előzte meg[4]. Az *Inventarium* tekinthető a *VFr* prologusának.

Történeti előzmények.

A szent Alapító, ESZTERGOMI B. ÖZSÉB életéről lényegében annyit tudunk, amennyit róla Gyöngyösi elmond (VFr 5–12.)

1200 körül született, az esztergomi káptalani iskolában tanult, majd ugyanennek az ágostonos szellemű szabályozott kanonoki testületnek lett tagja s hamarosan magisztere. A tatárjárás után Vancsai István esztergomi érsek engedélyével elvonult a Pilisbe, közel a Hármas barlanghoz. 1250 körül megszületett az első remeteközösség (Pilisszentkereszt). Özséb kapcsolatba került a Pécs-közeli Jakab-hegyi remetékkel, átvette Bertalan pécsi püspöknek[5] e remeték számára már korábban összeállított rövid reguláját. 1256-ban az esztergomi zsinat oklevelén *prior provincialis*, tartományi perjelként szerepel aláírása. 1262-ben Rómában személyesen kérte IV. Orbán pápától a Szt. Ágoston Regulája alapján élő közösség jóváhagyását. A Szentszék tudomásul vette az új remeterend megalakulását, de mivel megélhetésük nem volt biztosított, a Szent Kereszt remetéit Széchy Pál veszprémi püspök joghatósága alá rendelte. Pál püspök újabb szabályzatot

[4] *Epitoma seu Brevilogia*: rövid beszédek a szerzetesi erényekről (1512). István generalis perjelnek ajánlotta. 34 fejezet. Magyar fordítása Molnár Istvánt dicséri. Kézirat.; Három Rómában készült mű: *Directorium*. Vezérkönyv a szentágostoni szabályzat szerint vitézkedő remeteszentpálrendi tisztviselő testvérek számára (1515 után). 18 fej. Ford. Molnár I. Kézirat.; *Decalogus*. Krakkóban jelent meg 1532-ben. 10 beszéd Remete Szent Pálról.; *Declarationes Constitutionum*. A rendi szabályok oklevelekre támaszkodó, egyházjogra is kitérő magyarázata (1518/20).; *Inventarium privilegiorum omnium et singularum domorum Ordinis Heremitarum S. Pauli Primi Heremitae*. 68 monostor oklevelei (88 lap), valamint pápai bullák és rendelkezések (170 lap). Készült 1522 körül. Ez az *Inventarium* tekinthető a *Vitae Fratrum* közvetlen előzményének.; Vö. Sarbak Gábor: A pálos Liber viridis. Szelestei Nagy László: *Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról*, Budapest 1989. 155–167.; Sarbak Gábor: Gyöngyösi Gergely prológusai. *Neolatin irodalom Európában és Magyarországon*. Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs 1996. 81–99.

[5] A burgundiai Gros családból származó Bertalan 1216k érkezett Magyarországra II. András menyasszonya, Jolante Courtenay kíséretében. 1218/19-ben lett Pécs püspöke, de fiatal kora és hiányos képzettsége miatt fél évig önállóan nem működhetett. 1225-ben Ireghen remetemonostort alapított; rövid reguláját közli Gyöngyösi. 1247-ben hagyta el Magyarországot, talán Cluny monachusa lett. – Vö. Békesi Emil: Magyar írók az Árpádházi királyok korában, Bertalan pécsi püspök. *KathSz* 10 (1896) 543–546.; „Bartholomaeus". *Koller* 1–136. – Koszta László: Egy francia származású főpap Magyarországon. *Aetas* 1994. 64–88.

írt. Özséb nem érte meg rendje hivatalos jóváhagyását, két nappal Árpád-házi Szent Margit halála után, 1270. január 20-án hunyt el.[6]

1308-ban Gentilis bíboros pápai követ hozta meg Rómából az annyira áhított jóváhagyási bullát, egyben az engedélyt, hogy az Özséb alapította remeterend Szt. Ágoston Regulája szerint szervezze meg életét[7]. Lőrinc generális perjel 1300-ban kezdte építeni a budaszentlőrinci monostort. Ez lett a legfőbb elöljáró székhelye. Itt helyezték el a név szerint ismert Első Remete Szent Pál (†341) földi maradványait, melyeket Nagy Lajos 1381-ben hadi zsákmányként szerzett meg Velencétől. Innen a Szent Kereszt remetéinek névváltása. A rend tagjai 1341-től fehér kámzsát viseltek, hogy megkülönböztessék magukat a szürke ruhás kóbor remetéktől.

Magyar földön hegyek magasában, erdők rejtekében, a Kereszt mellett született, magyar talajba eresztette mély gyökereit az *Ordo Fratrum Sancti Pauli Primi Eremitae*, a Pálos Rend, mely ősi remete karizmát hordoz, közösségi életét pedig Szt. Ágoston Regulája szerint építi. Első Remete Szt. Pál testvéreinek históriája elválaszthatatlan a magyarság történelmének alakulásától.

Rövidítések:

ArchÉrt – Archeológiai Értesítő

BENGER – Nicolaus Benger: Annales Eremi-Coenobiticorum Ordinis Fratrum S. Pauli Primi Eremitae, Posonii, 1743.

BUNYITAY – Bunyitay Vince: A váradi püspökség káptalanjai és monostorai a püspökség alapításától 1566. évig. Nagyvárad 1883.

BpRég – Budapest Régiségei

CSÁNKI – Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában I–V. Budapest 1890–1913.

DAP – Documenta Artis Paulinorum I. Bp., 1975. II. 1976. III. 1978.

EGGERER – Andreas Eggerer: Fragmen Panis Corvi Protoeremitici seu Reliquiae Annalium Eremi-Coenobiticorum Ordinis Fratrum Eremitarum Sancti Pauli Primi Eremitae, Viennae Austriae, 1663.

ENTZ – Entz Géza: Erdély építészete a XI–XIII. században. Kolozsvár 1994.

---

[6] Gyéressy Ágoston OSPPE: *Boldog Özséb élete*, Budapest 1938. – Rába Lukács OSPPE: Esztergomi B. Özséb. *Testvéreink, a szentek*, Eisenstadt, 1977. 255–258. Ugyanez a szöveg: *A szentek élete*. Bp., 1984. I. 876–879.

[7] Nyomtatásban fennmaradt példánya: Constitutiones Religionis S. Pauli Primi Eremitae a Sanctissimo Domino Nostro Urbano VIII approbatae et confirmatae, Romae 1644.

FBarát – Fehér Barát

GUZSIK – Guzsik Tamás: A pálos rend építészete a középkori Magyarországon, Mikes Kiadó, Budapest 2003.

GYÖRFFY – Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–III. Budapest 1987. IV. 1998.

ItK – Irodalomtörténeti Közlemények

KathSz – Katholikus Szemle

KOLLER – Josephus Koller: Historia episcopatus Quinque-ecclesiarum, I–VII. Posonii – Pestini, 1782–1812.

KovácsB – Kovács Béla: Az egri egyházmegye története, Eger 1987.

MKSz – Magyar Könyvszemle

MKult – Magyar Kultúra

MNyelv – Magyar Nyelv

MSion – Magyar Sion

MűvtÉrt – Művészettörténeti Értesítő

PBMÉ – Pécs-Baranyamegyei Múzeum-Egyesület Értesítője

SomMúzK – Somogyi Múzeumok Közleményei

VFr – Gregorius Gyöngyösi: Vitae fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae, edidit Franciscus L. Hervay O.Cist. Akadémiai Kiadó, Budapest 1988.

VmMúzK – A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei

Középkori pálos monostorok jegyzéke:

13. század:

1) Ireg/Jakabhegy/ Patacs, 2) Dubica, 3) Szentkereszt/Klastrompuszta, 4) Szentjakab (Bakony), 5) Idegsyt/Idegséd, 6) Köveskút/Kőkút / Salföld, 7) Szakácsi, 8) Badacsony, 9) Újhely / Sátoralja, 10) Szentlászló (Pilis), 11) Bajcs, 12) Bodrogszigete, 13) Szentlélek (Pilis), 14) Zágráb / Remete, 15) Kalodva / Kladova, 16) Garics, 17) Szentlászló (Baranya)

14. század:

1) Szentlőrinc/Buda, 2) Boldogkő, 3) Veresmart, 4) Zlatkagora, 5) Diósgyőr, 6) Regéc/Horváti, 7) Dédes, 8) Torna / Jenő / Tüskevár, 9) Vetahida, 10) Közép/Tornyos/németi, 11) Tálad / Tálod, 12) Mindszent, 13) Szentjeromos/Fudivásárhely, 14) Buzgó, 15) Kőszeg / Csatár, 16) Bakva / Szentbenedek, 17) Bereg / Alsóremete, 18) Kápolna, 19) Szentpál (Tolna), 20) Szerdahely, 21) Gönc/Göncruszka, 22) Enyere, 23) Háromhegy / Martonyi, 24) Felnémeti/Almárvölgy, 25) Szentpéter, 26) Nosztre / Márianosztra, 27) Eszény, 28) Csatka, 29) Remete, 30) Elek/szigete, 31) Pathlan, 32) Zalánkemén, 33) Hangony, 34) Elefánt, 35) Székelyháza / Marosszentkirály, 36) Gombaszeg, 37) Gönc, 38) Strezsa, 39) Csáktornya, 40) Máriavölgy/Thal, 41) Örményes, 42) Villye, 43) Zengg/Senj, 44) Kisbáté / Told, 45)

Szentmihálykő/Gyulafehérvár, 46) Ungvár, 47) Lád/Sajólád, 48) Uzsa, 49) Gatal, 50) Czestochowa

15. század:

1) Lepoglava, 2) Kamenska, 3) Újház/Kurityán, 4) Dobrakuca / Dobrakutya, 5) Nagyfalu, 6) Pókafalva, 7) Toronyalja, 8) Ranna, 9) Porva, 10) Vállus, 11) Róma, 12) Monyorókerék 13) Kertes / Baumgart / Sopron-kertes 14) Szalónak / Schlaining 15) Csút 16) Tokaj 17) Újhely/Wiener Neustadt 18) Zsámbék 19) Fehéregyház 20) Wondorf / Sopronbánfalva 21) Vázsony 22) Tisztaberek 23) Szentjobb / Szentjog 24) Visegrád

Dömös, Henye, Szenttrinitás, Kács, Kapi, Kenderes

16. század:

1) Terebes, 2) Mocsár, 3) Család/Máriacsalád

PÁLOS MONOSTOROK A TÖRÖK HÓDÍTÁSIG

A középkori pálos monostorok száma, felsorolása, alapításuk évszáma, olykor neve és földrajzi helye is eltérően jelenik meg a 16. századtól közzétett rendtörténeti művekben és tudományos feldolgozásokban (Gyöngyösi, Pázmány, Eggerer, Benger, Orosz, Kisbán, Hervay, Guzsik, Török). Vezérfonalként a *Vitae fratrum* eredeti latin szövegének kritikai kiadását (1), valamint a GYÉRESSY Béla Ágoston OSPPE gyűjtését feldolgozó három kötetes összeállítást (2) fogadjuk el: 1. Gregorius Gyöngyösi: *Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae*, edidit HERVAY F. Levente O.Cist. Akadémiai Kiadó, Bp., 1988. 228–230. (VFr), 2. Documenta Artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III. Bp., 1975. 1976. 1978. (**DAP**).[1]

13. század:

1. IREGH/ÜRÖG, Jakabhegy →PATACS (1225k–1543) Baranya vármegye, Pécsi egyházmegye. Alapította Bertalan pécsi püspök a Patacs feletti hegyen, Szt. Jakab apostol tiszteletére, a környéken szétszórtan élő remetéknek, akik később a kereszturi pálos remetékhez csatlakoztak. Patacsra költöztek 1334-ben. – VFr 3–4. 63. 74. – DAP II. 149–158. – GUZSIK 220. Charissimi mei fratres simul in domibus communiter vivant de laboribus suarum, et de redditibus vitam transigant mediocrem. Ecclesias devote frequentent, humilem et simplicem habitum statui eorum congruentem deferant. Canones et decreta patrum diligenter custodiant. Virtutum et devotioni studiis

[1] Vö. PÁZMÁNY Péter: Ordo Eremitarum S. Pauli Primi Eremitae. *Acta et decreta Synodi dioecesanis Strigoniensis*, Posonii, 1629. Appendix II. 121–128. – KISBÁN Emil: *A magyar pálosrend története*, Bp., 1938. I. 321–331. (A tengernyi adat kritikával olvasandó) – GUZSIK Tamás: *A pálos rend építészete a középkori Magyarországon*, Mikes Kiadó, Budapest 2003. 206–247. – ACZÉL L. – LEGEZA L. – SZACSVAY P. – TÖRÖK J.: *Pálosok*, Mikes Kiadó, Budapest 2006. 26–32.

sollerter instant. Et non solum irrepraehensibiles, verum etiam exemplares se aliis exhibeant, ut sic possint Deo gratum et acceptabile servitium offerre, non solum de sua bona conversatione, sed etiam de aliorum, quorum corda per eorum monita compungere dignabuntur, conversione et salute. Atque ad hunc modum proficiendi sese accingentes, omnia eorum exercitia, ut puta orationes, meditationes, lectiones, vigilias, ieiunia, exercitationes, opera manuum et compositionem tam exterioris, quam interioris hominis agant ad hunc finem, ut sic directa via ad charitatem et gustum aeternae sapientiae facilius et commodius pertingant, praestante Domino nostro Jesu Christo, qui consolari dignetur eos in omnibus operibus paenalibus. Amen. (VFr 4.)

A püspök patacsi birtokához tartozott az a hegycsúcs és földdarab, amelyen a monostor épült, azért nevezték az irughi monostort patacsinak, bár az utóbbi nem azonos az előbbivel. Később Szűz Mária tiszteletére épült a patacsi, ahová 1300k menekültek a pálosok az irughi rablók elől. (P. GYÉRESSY Á.: Boldog Özséb élete, 35.)[2]

Nos Ladislaus, miseratione Divina Quinque-Ecclesiensis Episcopus, significamus Universis quibus expedit per praesentes. Quod constitutis coram nobis una parte Clemente, Filio Alberti, Nobili Jobbagione nostro de Potoch una cum filiis suis Antonio et Paulo et ex altera Fratre Demetrio Priore de Bojch Ordinis Heremitarum, pro eodem ordine suo, Idem Clemens volens saluti suae vivens providere, Ecclesiam in honore Beatae Virginis per ipsum constructam, in dicta Possessione nostra Potoch existentem, eo quod dicti Fratres in Ecclesia Beati Jacobi in Monte Irugh sita propter spolium Latronum Residentiam facere nequiverunt, de nostra voluntate et permissione ac Fratrum nostrorum Majoris Ecclesiae (S.Petri) nostra, Capituli consensu dedit, tradidit et assignavit dicto ordini in perpetuum, cum una sessione sua, inter sessionem Stephani Filii Erus ab Oriente, et Petri, Filii Nicolai Nobilium Jobbagionum nostrorum de eadem Potoch, per Arborem Pini et meatum aquae a sessionibus praedictis separatam ab occidente usque viam magnam distentam. E converso vero dicti Fratres, sessionem Eorum, in eadem Potoch exsistentem, cum omnibus attinentiis suis, in concambium supradictae sessionis Clementis memorati, dederunt eidem Clementi, tamen in ea unum Nobilem Jobbagyionem Ecclesiae ordinabit Clemens antedictus nobis, et Ecclesiae nostrae serviturum... Datum Quinque-Ecclesiis Tertio die Festi Beati Jacobi Apostoli, Anno Domini Millesimo Trecentesimo Tricesimo Quarto. (KOLLER II. 461–463.)

A Patacs felett emelkedő hegyen Bertalan pécsi püspök 1225k a remetéknek klastromot emeltetett Szt. Jakab tiszteletére, és bőven ellátta azt birtokokkal. Kezdetben a szomszédos Ürögről nevezték el a klastromot. 1334-ben a püspök

[2] Pálos rendház kiadása, Bp. Szent Gellért tér. 1938.

nemes jobbágya, Kelemen, átengedte az általa Patacson épített Boldogságos Szűz egyházát a remetéknek, akiket akkor már a pálosok közé soroltak, a rablók miatt ui. a Szentjakab monostorban nem maradhattak. A remeték 1386-ban a pécsi püspöktől, 1453-ban és 1457-ben a bíborosoktól kaptak búcsúkiváltságokat Szt. Jakabról nev. templomuk helyreállításának javára. Mikor költöztek vissza a hegyre, nem tudjuk. 1533-ban János király utasította Brodarics István szerémi püspököt, hogy védje meg a hegyi Szentjakab klastromot, melyet ő három évre minden adótól mentesített (vö. GYÖRFFY I. 356, 399–401.). A Jakab-hegyen a középkori gótikus templom romjai és a déli oldalához csatlakozó szerzetesház falai még láthatók. (HERVAY F.: Szerzetesházak a középkori Baranyában, Baranya 1991. 46.)[3]

2. DUBICA, a Száván túl, (Bosznia) (1244–1464). Zágrábi egyhm. A Szent Szűz tiszteletére. – VFr 15. – GUZSIK 237.

3. SZENTKERESZT/KERESZTÚR/Sancta Crux/KLASTROMPUSZTA (1250k–1526k) Pilis vm., Veszprémi, majd Esztergomi egyhm. A pálos rend pilisi bölcsője, a Hármas barlang és egy forrás mellett. Szent Ilona és Szent Kereszt patrocinium. Al. ESZTERGOMI B. ÖZSéB. Itt tartották az első rendi káptalanokat[4]. – VFr 8. 10–11. 12. 59. – DAP II. 400–403. – GUZSIK 223.

[3] NÉMETH Béla: *A jakabhegyi remeték*, Pécs, 1857. – Ireg, Heremitae S. Jacobi. CSÁNKI II. 492. – Patacs II. 515. – SZENTKIRÁLYI István: Magyar Pálosok és a Jakabhegy, *PBMÉ* 4(1911) 1. sz. 5–12. – IDEM: Jegyzetek a Jakabhegy és Szentkut történetéhez, *PBMÉ* 5(1912) 4. sz. 143–147. – SZENTKIRÁLYI I. három tanulmánya a kezdetektől már átvezet a XVII. század végi újjáalapítás és remetemozgalom történetébe: 1) A Jakabhegyi remeteház Alapszabályai, *PBMÉ* 5(1912) 3. sz. 115–127., 2) A Jakabhegyi remeték felvételi szertartása, *PBMÉ* 6(1913) 2. sz. 78–81., 3) A jakabhegyi remeteház és könyvtára, *Közlemények a Pécsi Erzsébet-Tudományegyetem Könyvtárából*, 29(1934) 1–31. (Benne a Patacs fölötti Jakabhegy remetéinek ábrázolása. Metszette Binder János Fülöp budai rézmetsző 1760 körül.) – SZŐNYI Ottó: Történelmi emlékek a Mecseken. A Jakabhegy. KISS József (szerk.): *A Mecsek-Egyesület Évkönyve a XX. egyesületi évről*, Pécsett, 1913. 89–96. – GOSZTONYI Gyula: A mecseki Jakabhegy hallstatti földvára és középkori páloskolostora, *Technika*, 1942. 1.sz. 24–25.

[4] SASHEGYI Sándor: A szentkereszti páloskolostor a Pilisben. *FBarát* 3 (1940) 1. sz. 6–7.; IDEM: A Hármas remetebarlang kapcsolata Árpád fejedelem sírjával *FBarát* 4 (1941) 3. sz. 41–43. (Kritikával olvasandó); IDEM: A pilisszentkereszti páloskolostor. Újabb adatok a hely meghatározásához. *FBarát*, 6 (1943) 2. sz. 20–24.; GYÖRFFY György: Pilisszentkereszt. Adatok a Pilis-megyei monostorok középkori történetéhez, *MűvtÉrt* 4 (1956) 283.; HORVÁTH István: Klastrompuszta, a pálos rend bölcsője. Adatok a pálos rend kialakulásához. *Vigilia* 39 (1974) 611–615.; IDEM (szerk.): *Magyarország régészeti topográfiája*, V. (Komárom megye régészeti topográfiája, Esztergom és Dorogi járás) Bp., 1979. (Horváth I., H. Kelemen Márta, Torma István tanulmányai).; SZABÓ László: Pilis, a magyar szent hegy, *Vigilia* 45 (1980) 62–64. – HORVÁTH István: A klastrompusztai rom eredete. Adatok a pálos rend történetéhez. *Esztergom Évlapjai*, 1981. 59–76.; KOVALOVSZKY Júlia: A pálos remeték Szent Kereszt-kolostora Klastrompusztán, *Műemlékvédelem* 36/2 (1992) 111–116.

4. SZENTJAKAB (a Bakonyban) (1263–1563e) Zala vm., Veszprémi egyhm. Alapítók a Rátólt nembeli Keszi család tagjai[5]. – VFr 10. 67. – DAP II. 388–390. – GUZSIK 222.

5. IDEGSYT/Idegséd (1263e–?) ? vm., Veszprémi egyhm. Árpád-házi Szt. Erzsébetről nev. remetetelep. Adatok híján még pontos helyét sem tudjuk meghatározni. Felügyelete a veszprémi püspököt illette. – VFr 10. – DAP I. 185. – GUZSIK 215.

6. KÖVESKÚT/Kőkút/Salföld (1263–1487u) Zala vm., Veszprémi egyhm. Szt. Mária Magdolnáról nev. remetetelep. Először Pál veszprémi püspök említi. 1487-ben kihalt, birtokát a bakonyi Szentjakab monostor kapta[6]. – VFr 10. 39. – DAP I. 301–302. – GUZSIK 216.

7. SZAKÁCSI (1263–1543/50) Somogy vm., Veszprémi egyhm. Nagyszakácsi községnél. Alapítója ismeretlen. Patronusai szakácsi nemesek; Szt. Domonkos tiszteletére[7].– VFr 142. – DAP II. 346–349. – GUZSIK 222.

8. BADACSONY (1263–1313u) Zala vm., Veszprémi egyhm. Alapítója ismeretlen; Szent Imre tiszteletére.[8] – VFr 10. 19.; DAP I. 1.; GUZSIK 206.

9. ÚJHELY/Sátoralja (1221u – 1578k) Zemplén vm. Egri egyhm. Meglévő remetetelepből királyi alapítás (II. András, IV. Béla) a Ronyva patak közelében; Szt. Egyed tiszteletére[9]. – VFr 30. 63.; DAP III. 70–158.; GUZSIK 229.

Károly Róbert király 1312-ben kiadott megerősítő oklevele szerint IV. Béla, V. István és III. András földeket és malmokat adtak a Szt. Egyed tiszteletére szentelt monostornak, ami a Barátszernek nev. északi városrészen, a Ronyva

---

[5] ÁDÁM Iván: Románkori pálos épületmaradvány Bakony-Szent-Jakabon. *ArchÉrt*, 8 (1888) 151–155. – MOLNÁR István: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex"-ének Veszprém megyei regesztái, *VeMúzK* 11(1972), 306–307. – ZSÍRAY Lajos: A bakonyszentjakabi pálos kolostor, *Műemlékvédelem*, 21 (1977) 148–152.

[6] SCH. PUSZTAI Ilona: A salföldi (köveskúti vagy kőkúti) Mária Magdolnáról elnevezett pálos kolostor. *VeMúzK* 6(1967) 247–257. – LUDWIG Emil: A salföldi pálos kolostorrom. *Magyar Nemzet* 2001. szept. 1.

[7] MOLNÁR I.: A magyarországi pálosok „Zöld kódexének" Somogy megyei regesztái. *SomMúzK* 2(1975), 228–230.; BÁNDI Zsuzsanna: A szakácsi pálos kolostor középkori oklevelei. *Somogy megye múltjából*, Kaposvár, 1986. 27–65. (98 oklevél szövege és adatai); GÁL József: Pálos kolostor Nagyszakácsiban, *SomMúzK* 9(1992) 217–231.

[8] ÁDÁM Iván: A badacsonyi pálos kolostor romjairól. *ArchÉrt* 8 (1888) 61–66. (Körbejárta az akkori maradványokat, s még lefényképezett egy oszlopbélletes kapuzatot...)

[9] PRZUDZIK József: A sátoraljaújhelyi volt pálos kolostor faldíszítéseinek restaurálása, *Műemlékvédelem* 7 (1963) 100–105. – JOÓ Tibor: Adalékok a sátoralja-újhelyi volt pálos-piarista kolostor és berendezései történetéhez, *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve*, 11(1972) 145–185. – HALKOVICS László: A sátoraljaújhelyi pálosok története. *Pálos rendtörténeti tanulmányok* I. 1994. 191–202. – ETELE György: *A sátoraljaújhelyi pálos-piarista templom és rendház ismertetése*, Sátoraljaújhely, 1994.

partján áll. 1375-ben Nagy Lajos mentesítette a monostort a tized alól. A 14–15. században sok birtokadományuk ismeretes: földeket, réteket, hegyaljai szőlőket kaptak székhelyükön és a környéken. – 1530-ban Perényi Péter elűzte a pálosokat, s a forrásokban csak 1562 és 1578 között szerepelnek a monostor perjelei. A század végére elnéptelenedett a monostor, s birtokai világi kézre szálltak. A 18. sz. folyamán ismét benépesült, s az 1776. évi fel-oszlatásig működött. A monostor középkori maradványait a plébániatemplom és a diákotthon falai rejtik. (KovácsB 123–124.)

10. SZENTLÁSZLÓ (a Pilisben) (1270e–1526) Pilis vm., Veszprémi egyhm. Al. IV. Béla: a Visegrád feletti Kékesen fekvő vadászházát adta át. Templomát Róbert Károly építette; felszenteltette 1350k Nagy Lajos[10]. – VFr 14. 16. 24. 27. 67. – DAP II. 408–410. – GUZSIK 224.

A mai Pilisszentlászló helyén a középkorban Kékes falu feküdt. Területe részben Szentendréhez tartozott, ami az Árpád-korban a veszprémi püspök birtoka volt; részben Visegrádhoz, ami a királyi uradalom központja volt. A pilisszentlászlói remetekolostor fokozatosan fejlődött és bővült egy-két remete lakhelyéből egy kápolnával rendelkező remeteteleppé, majd ez egy 20–30 remetét befogadó monostorrá. Ilyen értelemben lehet Károly is a nagyobb monostor építtetője. (DAP II. 408)

11. BAJCS (1283–1542) Baranya vm., Pécsi egyhm. Al. a siklósi Gyulafia Miklós; Mindenszentek tiszteletére. Számos birtokadománnyal rendelkeztek. 1492-ben itt halt meg a latinul és magyarul egyaránt verselő Csanádi Albert költő[11]. „Prior ecclesie omnium sanctorum de Boych." (1289) CSÁNKI II. 460 – VFr 15. 73. 80. – DAP I. 2–5. – GUZSIK 206.

A Soklyosiak egy másik (Trinitas OSB apátság) alapítása a Pálosok bajcsi monostora volt. A Pálosoknak monostort és templomot épített a Kan nemzetségbeli Soklyosi Gyula fia Miklós, aki papi ember volt, a saját birtokán, a siklós-villányi hegy északi oldalán, Nagytótfalu mögött, a 13. században, 1260 körül. (HERVAY: Szerzetesházak a középkori Baranyában, Baranya 1991. 55).

Az 1281. év táján a trinitási monostort közelebbről érdeklő esemény történt. Soklyosi Miklós megalapította a bajcsi pálosmonostort. Mikor ezt a monostort Job (Zách nemzetségből, a híres Felicián nagybátyja) pécsi püspök fel akarta szentelni, a felszentelés napján megjelent a helyszínén társaival együtt Fábián, a trinitási apát és jogot formált ahhoz a területhez, amelyen a pálosmonostor épült. Kívánságának volt jogi alapja, s kárpótlásul az apátsága közelében fekvő

[10] GYÖRFFY Gy.: Pilisszentlászló. Adatok a Pilis megyei monostorok középkori történetéhez. *MűvtÉrt* 4 (1956) 283–284.

[11] FEJES János: A bajcsi pálosrendi monostor, 1260–1543. *Siklós múltja*, Siklós 1937. 75–83.

Kisharsány határában levő földek egy részét kapta meg Soklyosi Miklóstól. (i. m. 69).

A bajcsi templomnak hagyunk gyöngyökkel hímzett arany casulát, két dalmaticát, gyöngyökkel díszített humerálét, fehér damaszk dalmaticát, vörös, zöld, fekete és szederjes színű aranyfonállal szőtt három cappát, gyöngyös pendulát, oltárterítőt, aranyos vörös damaszkból, két ezüst gyertyatartót (in forma Italica seu Francorum fabricata) és két más gyertyatartót valamint ezüst itinerariát. Ugyanitt a kápolnának hagyjuk a valpói choruson lévő Mária-képet, a három oltárhoz egyházi ruhákat, három kelyhet, három pár ampullát, ezüst csengetyűt, gyertyatartókat, egy nagy aranyozott ezüsttömjénezőt. A kápolna falára hagyunk egy gobelint, mely a Megváltót ábrázolja a házasság-törő asszonnyal. (Kanizsai Dorottya 1525-ben írt Testamentuma, i. m. 126).

Mindenszentek tiszteletére a Kán nembeli Gyula fia Miklós épített itt monostort a remetéknek, a későbbi pálosoknak 1280/83 k. Nagytótfalu határában állt, közel az ágostonrendi kanonokok keresztúri klastromához és a Szent-trinitás bencés apátsághoz. 1410-ben már a Garai család a kegyura. 1525-ben Perényi Imre nádor özvegye, Kanizsai Dorottya a bajcsi templomhoz kápolnát építtetett, hogy ott temessék el. A kápolnát Vince kőfaragó szerzetes emelte. 1542-ben a klastrom perjele még levelet írt a közeli Szentlászló elöljárójának, de 1543-ban, mielőtt a törökök elfoglalták Siklóst, bizonyosan elmenekültek (vö. GYÖRFFY I. 276.). (i. m. 47.)

12. BODROGSZIGETE (1282e–1543) Baranya vm., Pécsi egyhm. Al. ismeretlen; a Szent Kereszt tiszteletére[12]. – VFr 15. 54.; DAP I. 17–19.; GUZSIK 207.

Valószínűleg a régi Bodrog várától nyugatra, a Duna egyik szigetén épült. Pontos helye ismeretlen. 1282-ben említik először, amikor egy Hattyas nevű ártéri halastavat kapott zálogba. Birtokai Baranyában feküdtek. A korábban Keresztúrnak írt klastromot 1379-ben nevezik először Bodrogszigetének, ugyanabban az évben Baranyaszigetnek is. Ez idő tájt lett a szekcsői Herczeg család a kegyura. 1525-ben említik utoljára.[13] (HERVAY: Szerzetesházak a középkori Baranyában, Baranya 1991. 47.)

13. SZENTLÉLEK (1287–1526) Pilis vm., Veszprémi (később Esztergomi) egyhm. IV. László a pálosoknak adta a pilisi Benedekvölgyet és az ottani

[12] GUBITZA K.: A Bodrogh-szigeti pálos monostor. *ArchÉrt* 22(1902) 1–7.; WINKLER Pál: A pálosrend bodrogmonostori rendháza. *Kalocsai Néplap* 1927. dec. 24.
[13] Vö. CSÁNKI II. 194–195; GYÖRFFY I. 325–326.

udvarházat. A monostor ma is látható Pilisszentlélek községtől északra[14]. – VFr 15. 20. 24. 33. 34. – DAP II. 411–413. – GUZSIK 224.

14. ZÁGRÁB/REMETE (1288e–1505–1786) Zágrábi vm. és egyhm. Al. ismeretlen. Remete: Zágrábtól 5 km északra. A Boldogságos Szűz tiszteletére. – DAP III. 320–21. – GUZSIK 238.

15. KALODVA/Kladova (1290e–1540/1550) Arad vm., Csanádi egyhm. Al. adományaival IV. László királyi birtoka határában, a Maros jobb partján; Sarlós Boldogasszony tiszteletére[15]. – VFr 37. 42. – DAP I. 188–190. – GUZSIK 215.

16. GARIC, a Dráván túl, Szlavónia (1295e–1571) Körös vm., Zágrábi egyhm. Al. ismeretlen; a Boldogságos Szűz tiszteletére. 1295-ben Tibor mester szántóföldet adományozott a monostornak.; DAP III. 316–318.; GUZSIK 237.

17. SZENTLÁSZLÓ (Baranyában) (1295–1543) Baranya vm., Pécsi egyhm. Al. Győr nembeli Óvári Konrád; Sz. László tiszteletére. A szomszédos községről gyulai monostornak is nevezték. – VFr 17. – DAP II. 404–407. – GUZSIK 224.

1295-ben a Győr nemzetségbeli Óvári Konrád Olasz, Hásságy és Héder (ma Hidor) falvak határában, a Szentága nevű földön a remete barátoknak klastromot alapított, amelyet később a pálosok monostorai között soroltak fel. 1472-ben pápai engedéllyel új templomot építhettek. 1542-ben elöljárója még levelet kapott a közeli bajcsi klastrom perjelétől (CSÁNKI 1 894, II. 480, 487, 519, 524; GYÖRFFY 1963, I. 388–389.). A téglából emelt épület maradványait 1738 körül el-hordták Olasz község új plébániatemplomához. (HERVAY: Szerzetesházak a középkori Baranyában, Baranya 1991. 47.)

14. század

18. SZENTLŐRINC, BUDA felett (1300k–1526/41) Pilis vm., Veszprémi egyhm. Lőrinc általános perjel a rend központját Klastrompusztáról ide helyezte át. 1309-ben már itt tartották az általános káptalant. Ez a monostor lett a rend legfőbb elöljárójának székhelye. 1381-ben itt helyezték el a Nagy Lajos által Velencéből hozott Első Remete Szt.Pál ereklyét. A rend ekkortájt vette fel új nevét: Szent Pál Első Remete Testvérei, Fratres Sancti Pauli Primi Eremitae. 1403-ra elkészült háromhajós temploma. – Budaszentlőrinc épületeit, templomát, orgonáját, a pompás faragott stallumokat, a páratlanul gazdag könyvtárt a török fosztotta ki, majd gyújtotta fel. 25 pálost megöltek. Remete

[14] PROKOPP Gyula: Pilisszentlélek, *Vigilia* 37 (1972) 673–676.; RÉVÉSZ László: A szentléleki pálos kolostor romjai, *Élet és Tudomány* 42 (1987) 530–531.; LÁZÁR Sarolta: A pilisszentléleki pálos kolostortemplom kutatása. *Pálos rendtörténeti tanulmányok*, Bp., 1994. 177–180.; BUZÁS Gergely: A pilisszentléleki pálos kolostor kőfaragványai, *ivi*, 181–183.

[15] JUHÁSZ Kálmán: Klöster in der Diözese Tschanad-Temesvar, 1962. 52–53.

Szt. Pál ereklyéit a pálosok előzőleg a trencséni várba menekítették, ott azonban egy év múlva, tűzvészben elpusztult. Az elrejtett templomi felszerelést később a Homonnai Drugeth családra bízták, akiktől többé a rend ezt nem tudta visszaszerezni. Itt élt a Szentírás és a Szentek élete magyar fordítója, Báthori B. László. (Báthori-barlang!)[16] – VFr 18–19. 49. (Báthori L.) – DAP II. 414–432. – GUZSIK 225.

19. BOLDOGKŐ (?–1393) – Krassó v. Temes v. Keve vm. (?), Csanádi egyhm. Csak létezéséről tudunk, helye ismeretlen, valahol a Temes folyón túl feküdt. A török pusztította el. – VFr 38. – DAP I. 20. – GUZSIK 207.

20. VERESMART (1304e–16. sz. vége) Heves vm., Egri egyhm. Al. az Aba nembeli Csobánka. Az első kápolna építtetője: Lajos a visontai Szent Kereszt templom rektora, a Mátra déli lábánál. Keresztelő Szt. János és Szt. Sixtus tiszteletére. Gyöngyös és Eger eleste után elnéptelenedik. – VFr 18. 31. 55. 56. – DAP III. 212–216. – GUZSIK 231.

A veresmarti pálos monostor alapító levelének mérlegeléséből a következő eredményeket vonhatjuk le:

1. Bene birtok 1304-ig teljesen az Aba nemzetség kezén van, ennek egy részét szakítják ki veresmart néven a pálosok részére.

---

[16] KNAUZ Nándor: A Szent Lőrinczről nevezett Buda melletti pálos zárda. *MSion*, 3 (1865) 583–599.; IDEM: A Sz. Lőrinczről nev. Buda melletti pálos zárda.; A Sz. Pálról czímzett budai pálos zárda. *MKult* 3 (1865) 583–599. 920–923.; CSILLAG Gyula: A Pálosok Buda-Szent-Lőrinczi főmonostoráról, *Religio* 41 (1866 I. félév) 323–324.; ZÁKONYI Mihály: A Buda melletti Szent-Lőrincz pálos kolostor története. *Századok* 34 (1911) Különlnyomat. 513–530. 586–606. 686–711. 764–780.; GARÁDY Sándor: A Szent Lőrincről elnevezett budamelléki pálos kolostor. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 3 (1934) 145–156.; KELÉNYI B. Ottó: *A Buda melletti Szent Lőrinc Pálos kolostor történetének első irodalmi forrása*, Bp., 1936.; MARGITTAY Rikárd: A budaszentlőrinci pálos kolostor ásatásai. *FBarát*, 5(1942) 2.sz. 29–30.; GARÁDY Sándor: A Szent Lőrincről elnevezett budamelléki pálos-templom és kolostor. *BpRég* 1943. 173–184.; NAGY Emese: Kutatások a budaszent-lőrinci pálos kolostor területén. *BpRég* 1959. 291–299.; ZOLNAY László: A buda-szentlőrinci pálos főkolostor emlékezete, *Vigilia*, 38 (1973) 514–519.; ÁGOSTHÁZY László: A budaszentlőrinci pálos kolostor, *Műemlékvédelem* 23 (1979) 24–35.; KNAPP Éva: Remete szent Pál csodái. A budaszentlőrinci ereklyékhez kapcsolódó mirákulumföljegyzések elemzése. *Századok* 117 (1983) 511–557.; ZOLNAY László: A budaszentlőrinci pálos kolostor Szent Keresztről nev. oldalkápolnája. *BpRég* 1984. 253–257.; BENCZE Zoltán: Budaszentlőrinc. Az egykori pálos főkolostor, *Új Ember* 1988. márc. 13.; MATHEOVITS Ferenc: Budaszentlőrinc, a „Magyar Sion". Az amerikai *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1989. Jan.–ápr.; ZOLNAY László: A Buda mellett állt Szent Lőrinc pálos anyakolostor kutatástörténetéről, *BpRég* 1992. 32–48.; BENCZE Zoltán: A Budaszentlőrinci pálos főkolostor a régészeti és a történeti adatok tükrében. *Pálos rendtörténeti tanulmányok* I. Bp. 1994. 154–164.

2. A kápolna 1304-ben már áll, Lajos visontai plébános építette, védőszentjei Keresztelő Szt. János és Szt. Szixtusz pápa.

3. A kolostort egy tágasabb térségen (pomerium) akarják telepíteni, melynek déli szögleténél (angulus) 30–40 méternyire (nyillövésnyire) van az első határjel.

4. A veresmarti völgytől északnyugatra, közvetlenül a hegység tövében van az a forrás, mely a pálosoknak adott birtok legészakibb sarka. (BÁRTFAI SZABÓ László: Hol állott a pálosok veresmarti temploma? Egri Egyházmegyei Közlöny, 63/1931/ 8. sz. 109–111.)

1304-ben az Aba nembeli Csobánka unokái: Pál, Sámuel és Dávid benei birtokuk egy részét a pálosoknak adományozták alapításra. Ezen a helyen Lajos visontai plébános már épített egy kápolnát a Szent Kereszt és Szt.Sixtus pápa tiszteletére. 1334-ben Egyházasmérán (ma Tarnaméra) egy jobbágytelket, ill. egy majorsági házat, 30 eke földet és egy rétet kaptak Mérai Sánta Jánostól. 1442-ben Domoszlói Demeter monostorba vonuló özvegyétől Budán kaptak egy házat, 1445-ben Apollónia asszony 3 budai házat hagyott rájuk. 1441-ben V. László Nagyfügedet, 1461-ben Debrői István Varsányt és Lőrinci felét adta nekik. 1476-ban Országh Mihály Gyöngyösön egy malomhelyet adott, ezen felül évi 3 köböl bort, hogy ennek fejében minden hét keddjén misét mondjanak lelki üdvéért. 1496-ban Kanizsai György benei birtokrészét zálogjogon szerezték meg. – 1501-ben II. Ulászló védlevelet adott a monostornak, s 1571-ben Ethele Mihály Kartalon lévő birtokából hagyott egy részt rájuk, de a török előretörésével a szerzetesek lassan elhagyták a monostort, az utolsó pálos a gyöngyösi ferenceseknél kapott menedéket. – A monostor a 18. századi térképek tanúsága szerint a pálos-veresmarti templom mellett állt. (KovácsB 122.)

21. ZLATKAGORA, a Száván túl, a Petrova Gora hegységben, (1304–1451). Zágrábi vm. és Zágrábi egyhm. Szt. Péter tiszteletére. – VFr 38. – DAP III. 325. – GUZSIK 238.

22. DIÓSGYŐR (1304e–1549) Borsod vm., Egri egyhm. Al. István nádor, Ákos nembeli Erne bán fia; Krisztus Teste tiszteletére. 1540k Balassa Zsigmond kirabolta és lerombolta[17]. – VFr 19. 32. 71. – DAP I. 68–98. – GUZSIK 210.

1304-ben már állt a Krisztus Teste tiszteletére szentelt monostor, melyet ekkor Ákos nembeli István nádor a Tisza melletti Örvény halastóval adományozott meg, majd 1313-ban és 1315-ben a monostortól nem messze

[17] JOÓ Tibor – SÓLYOM Dezső: A diósgyőri pálos kolostor. *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve* 12 (1973) 89–119. – LOVÁSZ Emese: A diósgyőri pálos kolostor 1973. évi feltárása. *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve* 19 (1981) 67–77. – EADEM: *Diósgyőr és a majládi pálos kolostor 700 éves története*, Miskolc, 2003.

fekvő Csenik (ma Csanyikvölgy Miskolc mellett) földet és diósgyőri szőlőket adott. 1343-ban egy malomhely felét kapták a Szinva patakon, 1373-ban Nagy Lajos földet, Győri Péter és Miskolczi Mihály malmot hagyott rájuk. 1380-ban Erzsébet királyné Zsolcán adott malmot nekik, amelyet 1387-ben Zsigmond király egy másik malommal cserélt el. 1408-ban egy miskolci házhoz jutottak, melyet 1440-ben I. Ulászló minden adó alól mentesített. 1460-ban Mátyás király évi 150 forint értékű sót adományozott. 1472-ben pedig engedélyezte, hogy évente 10 hordó bort mérhessenek ki Miskolcon, 1478-ban jelentős adókedvezményeket kaptak a királytól. – A monostor az 1540-es évekig állt fenn. Ez idő tájt foglalta el és romboltatta le Balassa Zsigmond, aki a birtokokat 1549-ben is kezén tartotta. – A középkori épületek helyén 1737-ben kezdtek új templomot és rendházat építeni. Maradványai jelenleg az erdészet által használt épületekben lelhetők fel (KovácsB 120).

23. REGÉC/Horváti (1307c–1537) Zemplén vm., Egri egyhm. Alapítója Aba nembeli Amadé lehet; Szent Fülöp és Jakab apostolok tiszteletére[18]. – VFr 20. – DAP II. 309–311. – GUZSIK 221.

1307-ben a Kökényes földjén álló és pálos remeték tulajdonában lévő Szt. Fülöp és Jakab apostolok tiszteletére szentelt templomhoz zarándoklóknak az esztergomi érsek 40 napi búcsút engedélyezett. Egy 1311-ben kiadott búcsúengedélyben Regéc mellett lévő monostorként említi. 1384-ben Erzsébet királyné meghagyta a regéci várnagynak, hogy a várhoz tartozó területen élő szerzetesektől ne szedjen kilencedet vagy más járadékot. 1348-ban Tolcsván egy szőlőt kaptak Wapor Istvántól, 1466-ban Szapolyai Imre adott nekik (Erdő)Horvátin egy adómentes nemesi telket. 1496-ban egy malom negyedrészét vették meg ugyanitt, 1510-ben Batkai László Kisvilmány birtokot adta nekik. 1547-ben Serédi Gáspár parancsára a regéci várnagy emberei felégették a monostort, s az többé nem népesült be. – Erdőhorváti határában, a regéci vártól 4 km-re keletre ma már csak épülettörmelék jelzi az egykori monostor helyét. (KovácsB 122–123).

24. DÉDES (1313e–1540) Borsod vm., Egri egyhm. Az alapítás körülményei ismeretlenek; a Szentlélek tiszteletére. Egy 1240-es oklevél már említ e helyen élő remetéket. 1313-ban Ákos nembeli Erne bán a kegyúr. Erőszakos birtokfoglalás űzte el a pálosokat. Ma még állnak a templom falai (Bükkszentlélek). – VFr 42. – DAP I. 64–67. – GUZSIK 209.

1240-ben Tardona és Dédes határjárásában említik a környéken lakó remetéket. 1313-ban már állt a Szentlélek és Krisztus Teste tiszteletére szentelt monostor, melynek lakói a szürke ruhás Szent Kereszt remetéi voltak. Az Ákos

[18] BELÉNYESSY Károly: Pálos kolostorok a Zempléni hegységben. *Új Magyarország*, 1997. ápr. 15. 9.

nemzetség tagjai voltak a kegyura, és 1313-ban István nádor a Tisza mellett halastavat, Diósgyőrben az ottani pálos remetékkel közösen egy szőlőt adományozott nekik. – 1346-ban és 1347-ben egy-egy dédesi malmot kaptak. 1382-ben Nagy Lajos is egy malmot adott nekik a Tapolca patak mellett, 1391-ben Erzsébet királyné földbirtokkal adományozta meg őket, s a század második felében több helységben kaptak szőlőbirtokokat. 1473-ban Mátyás király az erdélyi sóbányákból 200 forint értékű sót adott, 1482-ben Péter diósgyőri pap egy házat és három szőlőt. – 1530-ban János király még megerősítette Derencsényi Jánosnak egy 1524-ben kelt oklevelét, melyben Sajókeresztúron malmot adományozott, de 1540k már erőszakos főuri foglalások során világiak kezére jutottak a monostor birtokai. – A monostor romjai a Bükkben, Ómassától 1 km-re ma is állnak, Szentléleki romok néven közismertek. (KovácsB 119.)

25. TORNA/JENŐ/Tüskevár (1315e–1558) Veszprém vm., Győri egyhm. Al. Miklós győri püspök; Szent Mária Magdolna tiszteletére. A törökellenes erődítménnyé alakított monostort 1658-tól nevezik Tüskevárnak[19]. – VFr 20. 35. 41. 52. – DAP III. 43–68. – GUZSIK 228.

26. VETAHIDA (1317e–1542) Somogy vm., Veszprémi egyhm. Alapítói ismeretlen helybéli kisnemesek; Szt. Miklós patrocinium. Török Bálint feldúlta, aztán a török felégette[20]. – VFr 31.; DAP III. 217–220.; GUZSIK 231.

27. KÖZÉPNÉMETI/Tornyosnémeti (1319– ?) Abaúj vm., Egri egyhm. Al. Drugeth Fülöp. 1320 után nincs róla többé adat. Talán a regéci monostorba költöztek át. – VFr 20. – DAP I. 216. – GUZSIK 216.

1319-ben Drugeth Fülöp a Hernád szigetén Szt. László tiszteletére kápolnát épített a pálosok számára. Ereklyeként itt őrizték Szt. László egyik ujjának részét. Még ebben az évben az egri püspök, 1320-ban az esztergomi érsek 40 napi búcsúengedélyt adott az ide zarándoklóknak. A monostor további sorsáról nem tudunk, a szerzetesek feltehetően a regéci monostorba költöztek át. (KovácsB 121.)

28. TÁLAD/Tálod (1321e-1480e) Zala vm., Veszprémi egyhm. Al. Rátolt nembeli Kesze Lőrinc Pula falu határában Árpád-házi Szent Erzsébet tisz-

---

[19] ÁDÁM Iván: A tüskevári pálos templom, *Archaeológiai Közlemények* 12 (1878) 24–44. – HÁZY Alajos: *A pálosrend jenő-tüskevári zárdájának története*, Mutatvány a tüskevári plébánia községeinek történelméből. Szombathely, 1878. – MOLNÁR Ernő: *A Nagyjenő-Tüskevári páloskolostor*. „A Veszprémi egyházmegye múltjából" 5. Bp., 1936. – MOLNÁR István: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex"-ének Veszprém megyei regesztái, *VmMúzK* 11(1972), 303–306.

[20] MOLNÁR I.: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex"-ének Somogy megyei regesztái, *SomMúzK* 2(1975) 225–228. – GUZSIK T.: Eltűnt páloskolostorok Somogy megyében, *Műemlékvédelem* 23(1979) 349–354.

teletére. Nagy Lajos látta el adományokkal. Elnéptelenedésének oka ismeretlen. – Még áll a templom két fala. – VFr 31.; DAP III. 1.; GUZSIK 226.

29. MINDSZENT (1323–1540/50) Somogy vm., Veszprémi egyhm. Al. a Balaton partján, Szemes község határában Raholczai Jakab fia, Lökös mester, Mindenszentek tiszteletére. Ma Balaton-szemes határában téglatörmelék[21]. A VFr nem említi. – DAP I. 365–369. – GUZSIK 217.

Omladékait csak a helyismerettel rendelkezők ismerik. Jelenleg avar takarja az alapfalakat. A romok közelében van egy forrás, melynek boltíve nem élére, hanem lapjára rakott téglából készült. A török hódoltság alatt a kolostor megrongálódott és elnéptelenedett. Egy 1744. évi kamarai iratban ezt olvassuk: «Mindszentek egyháza, a szentély felének kelet felé eső részének kivételével csak itt-ott romos, a falak magasan emelkednek ki, könnyen restaurálhatók. A sekrestyéhez tartozó torony épségben áll, csak vakolni kell, és a toronysisakot a helyére tenni. A négyszögben épített kolostor romjai szinte mind a négy oldalon embermagasságig érnek, ezeket néhai Hunyadi István az előző években nyolcszáz rénes forint költséggel helyreállíttatta. A Balaton partjától mintegy félórára van ez a kolostor egy fákkal sűrűn benőtt domb tetején, amelyet délről félkaréjban hegyek vesznek körül, ahonnan a kilátás a Balatonra és a szemben fekvő zalai tájra páratlan. Amint régen is lehetett, csak egy emeletet kellene felépíteni és a cellákban tíz szerzetes is ellakhatna. A domb tövében csaknem ötven ölnyire bőséges víz található, mely a hegyekben fakad és elegendő volna a majorság számára» (Orsz. I.t. Kam. Lt.acta polynorum fasc. 415. fol. 87 123). (REÖTHY Ferenc: Elveszettnek hitt műemlékek nyomában Balatonszemesen, Műemlékvédelem 21/1977/ 114.)

30. SZENTJEROMOS/Fudivásárhely (1325e–1566) Bihar vm., Váradi egyhm. Al. a Zovárd nembeli Fugyi család. Oltár a Boldogságos Szűz, majd Krisztus Teste tiszteletére. János Zsigmond oszlatta fel. A föld felett már semmi sem látható. – VFr 22. 30. – DAP II. 391–394. – GUZSIK 223.

Alapítását Pázmány a Zoard nemzetségből származó Fudy családnak tulajdonítja, keletkezését 1335-re helyezi. A pálosok az alapítást Telegdi Miklósnak tulajdonítják, de nem zárták ki a Fudy nemeseket sem, úgy tűntetvén fel őket, mint kik a klastromot új adományban részesíték vagy megnagyobbíták. Szent Jeromos fudivásárhelyi klastroma is, mint a kápolnai, távol a várostól, magányos helyen emelkedett, de a hely ridegségét a természet szépsége feledteté. Itt élt a XIV. sz. elején Hektor pálos. Idegen név, de amelyért, a rend iratai szerént, nemzetünk egyik fia cserélte be szíve alázatosságában talán éppen legelőkelőbb hangzású nevét. Ő a legártatlanabb

[21] MOLNÁR István: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex"-ének Somogy megyei regesztái, *SomMúzK*, 2 (1975) 222–225.

szerekkel mint almával, kenyérrel meggyógyítá a legnehezebb betegeket. 1333-ban perjele volt e klastromnak. Zabardy Mátyás váradi püspök a csaták riadalma után e klastrom csendes falai közé vonult, hogy lelkét Istenéhez emelje. 1554. szept. 3-án itt írta meg ama levelét, mellyel a törökön nyert győzedelmét jelenté. Utolsó nyoma e klastromnak 1564-ben fordul elő, midőn Mátyás perjel említtetik. Két év múlva, 1566-ban Szent Jeromos fudivásárhelyi klastroma is, mint Erdély s a tiszai vidék annyi egyházi épülete, pusztán maradt, s többé be sem népesült. Ma már romjai sem állnak a föld felszínén. Várad felett, a Sebes-Körös jobb partján emelkedő hegyláncz az Omlás-hegy keleti oldalán szűk völgyet képez; itt begyepesedett hantok láthatók, ezek takarják a klastrom romjait. Kerületök mintegy 300 lépés, s alólok műtéglákat, vízvezetékcsöveket és simára faragott vagy épen díszesen tagozott köveket hoz fel a kincskereső nép ásója. (BUNYITAY, 468–71).

31. BUZGÓ (1327e–1424) Bihar vm., Váradi egyhm. Alapítója ismeretlen; Szent Miklós tiszteletére. Első említéskor: Turul nembeli Széplaki Lőrincz fiai: Seraphin mester, Rubert és Gergely kegyurak. Sólyomkő vára mellett. – VFr 28. 42. – DAP I. 21. – GUZSIK 208.

Hol a Fekete-Körös a belényes-újlaki hegyszorosból a tenkei völgybe kiömlik, ott Sólyom és Szent-Miklós községek közt, a Körös bal partján kerek magaslat emelkedik. E magaslat tetején tágas fensík terül el, melynek napkeleti oldalán romok fejérlenek ma is. A nép azt regéli, hogy várnak romjai, de a szomszédos erdőt „barátok erdejének" nevezik. Történeti forrásaink említik, hogy Szent Pál remetéinek a váradi egyházmegyében Sólyomkő vára mellett Szent Miklós tiszteletére klastromuk állt. Itt jelenleg csak egy Sólyom-kő vára ismeretes, a Sebes-Körös mentén, Élesd városa közelében, de volt egy másik is Belényes vidékén, Szent-Miklós falu mellett. A megjelölt helyen csakugyan ott áll ma is Sólyom falu, s annak határán a hegyek s erdők mélye egy szikla tetején romokat rejteget, a másik Sólyomkő vára romjait. E tájon kellett állnia a pálosok klastromának. Ki és mikor alapította e klastromot? Nem mondják meg történeti emlékeink, de bizonyos, hogy nemzetségi klastromaink egyike volt. Már a pálosok előtt laktak itt szerzetesek; e mellett szólanak a klastrom falaiból kibontott gyönyörű faragott kövek is, melyeket ugyan már egytől-egyik széthordott a vidék népe, de három darabot sikerült megmenteni. A mély homály, mely emléköket takarja, alighanem azt jelzi, hogy korán elveszték szentmiklósi klastromjokat. Lehet, hogy még 1474-ben, midőn a Várad alól kudarczczal elvonuló török a vidéken tölté bosszúját, feldúlta ezt is, mint a kápolnai klastromot, de ez nem volt oly szerencsés, hogy ismét felépülhetett volna, mint a kápolnai. (BUNYITAY 479–482).

32. KŐSZEG/CSATÁR (1327–1526k) Baranya vm., Pécsi egyhm. Al. Herczeg Péter; a Szent Üdvözítő tiszteletére. A török felvonulási területére esett[22]. – VFr 35. 39. – DAP I. 211–214. – GUZSIK 216.

Az itteni várat 1327-ben szekcsői Herczeg Péter kapta meg I. Károly királytól. Valószínűleg ő alapította a pálosok monostorát, amely a vár alatt állott, a Szt. Üdvözítő tiszteletére. Először 1334-ben tűnik fel egy oklevélben. Mátyás király évi 150 aranyforint értékben sót utalt ki a remetéknek a szegedi kamarából, hogy hetenként négy misét mondjanak, egyet őérte, egyet utódaiért, egyet szüleiért és egyet László testvéréért. Utoljára 1521-ben említi oklevél. A remeték valószínűleg 1526-ban elmenekültek, amikor a törökök átkeltek a Dráván (GYÖRFFY 1963, I. 332.). Pontos helye ismeretlen. (HERVAY: Szerzetesházak a középkori Baranyában, Baranya 1991. 47–48).

33. BAKVA/SZENTBENEDEK, a Dráván túl, Szlavónia (1328e – 16. sz. eleje?) Körös vm., Zágrábi egyhm. Al. Salomon nevű birtokos; Szt. Benedek tiszteletére. – VFr 19. – DAP III. 323.

34. BEREG/Alsóremete (1329e–1541/1553) Bereg vm., Egri egyhm. Al. Róbert Károly hitvese, Erzsébet királyné; a Boldogságos Szűz tiszteletére. – VFr 49. – DAP I. 9–16. – GUZSIK 207.

Bereg vármegyében, Nagybereg és Beregújfalu térségében, a Borsova folyó mellett állt a monostor, amelynek alapítója feltehetően I. Károly király felesége, Erzsébet királyné lehetett. 1329-ben egy általa kiadott oklevél a monostor malmát említi. 1359-ben a beregi ispán királyi és királynéi oklevelek alapján tudomásul vette, hogy elegendő földet kell adni a szerzeteseknek a szőlőművelésre, más nem halászhat az általuk kiásott folyómederben, és nem akadályozhatják meg nekik az erdőkben a makkoltatást és a sertéstartást. Malmuk közelében senki sem építhetett másik malmot. A 15. században több oklevél biztosította számukra ezeket a jogokat. 1447-ben a husziták feldúlták a monostort, okleveleiket elégették. A század második felében a különféle személyektől kapott birtokadományokból kitűnik, hogy a pálosok elsősorban szőlőműveléssel foglalkoztak és malmaik voltak. A mohácsi vész utáni évtizedekben kiadott oklevelekből a monostor elnéptelenedésére következtethetünk. (KovácsB 119.)

35. KÁPOLNA (1332e–1473; 1478–1560) Bihar vm., Váradi egyhm. Al. ismeretlen; a Boldogasszony tiszteletére. 1473-ban a török kifosztotta, felgyújtotta; a húsz pálost elhurcolták, az idős Subáczy Antal vikáriust azonnal lefejezték. 1478-tól helyreállt a rendi élet, s tar-tott Martinuzzi meggyilkolásáig.

[22] „Fratres Heremitarum de ecclesia S. Salvatoris" (1334) CSÁNKI II. 500. – SZENTKIRÁLYI István: A csatári pálosmonostor, PBME, 10 (1916) 1–2. sz. 11–14. (Oklevelek, perjelek)

1660-ban Váraddal együtt török kézre került. – VFr 35. 38. 60. 62. 67. – DAP I. 189–197. – GUZSIK 215.

Váradról éjszaknak, a Bihari-hágó felé menve, ez utóbbinak már közelében kis csermely szeli keresztül az utat. A csermely forrása az úttól alig száz lépésnyire fakad, s a forrás felett emelkedő, szelíd magaslatokon, az oda ültetett szőlősorok között emberi lakás nyomai látszanak ma is. Klastrom állt e helyen, a pálosoké. A klastrom alapítója ismeretlen. A rend iratai az alapítást Várad püspökeinek tulajdonítják. Eleinte csak szerény kápolna lehetett, mely a Boldogságos Szűz tiszteletére volt szentelve; erre mutat a klastrom Kápolna neve, mely rajta maradt akkor is, midőn a kápolna helyét már tekintélyes egyház foglalta el. A kápolna valószínűleg még a 13. században, s tán éppen Lodomér püspök korában keletkezett, ki mint esztergomi érsek melegen érdeklődött az ifjú rend iránt, életszabályokat írván számára. Annyi bizonyos, hogy 1321-ben már létezett. Későbbi történeteiből, lakóinak életéből is csak keveset tudunk. Nem volt hiteles hely, hogy befolyást gyakorolt volna a polgárok jogi ügyeire, sem gazdag javadalommal bíró szerzet, hogy az országos törvényhozásban vagy zászlóaljával a harcz mezején szolgálta volna a hazát. Tágas helyen épült, kertekkel, halastóval s kőfallal körülvéve. Mellette gazdasági épületek, csűrök, magtárak, továbbá szállóhely s fürdők a szerzetesek s a vendégek számára. Az isteni szolgálaton kívül tehát földműve-léssel, gyümölcs- s állattenyésztéssel foglalkoztak; segítségökre kívántak lenni az utasoknak, s ezért telepedtek közel az országúthoz, gondoskodtak vendé-geiknek még kényelméről is. Hogy pedig tudományos foglalkozással is tölték idejöket, azt igazolja a göttweigi könyvtár egy kéziratos kódexe, melynek első fele részét kápolnai pálos írta 1474-ben. Hogy miért csak az első felét? E kérdésre talán éppen az idézett év adhat feleletet. Ez évben a törökök feldúlták a klastromot, leölték, rabságra hurczolák szerzeteseit. A klastrom, még ugyanazon évben ha be is népesült, nehezen láthatott könyvek írására alkalmas napokat. Ismeretes jóltevői sorát egy egyszerű püspöki lakos, Fejér Gál nyitja meg, aki 1387-ben halálos ágyán egy szőlőt hagy nekik. Ez időtájban a klastrombeli kis kápolna annyira látogatott vala, hogy időnként, kivált a Boldogságos Szűz ünnepein hozzája sereglők számát be nem fogadhatá. Új és tágas egyházról gondoskodtak tehát. Az építő nevét nem ismerjük, de Lukács váradi püspököt (1397–1406) e klastrom megújítójának nevezik. A jóltevők sorából főuraink s a polgárok sem maradtak el. A klastrom Várad 1557-i ostroma s Izabella visszatérte után is állt, de két év múlva, 1566-ban szerzeteseinek távozniok kellett, s többé vissza nem térhetének. E klastrom a vidék pálosrendű klastromainak feje volt, hozzá tartoztak a fudivásárhelyi (Várad mellett), a nagyfalusi (Szilágymegye), a kalodvai (Aradmegye) s 1493 óta valószínűleg a szentjobbi klastromok is,

melyek fölött felsőséget gyakorolt. Szerzetesei mindig nagyobb számmal valának; 1474-ben a törökök egyet megöltek s huszat rabságba hurczoltak közülük. Emléke csak kevésnek maradt reánk: 1321 Péter vicarius, 1387 János perjel, 1398 Kálmán vicarius, 1410 Balázs vicarius, 1420 Péter vicarius, 1457 Bálint, 1467 Péter általános perjel, 1473 Demeter († török fogságban), 1478–85 között (egy másik) Demeter, Mátyás király kedvence, Pál, 1496 Balás és László, 1516 Tétényi Imre vicarius, 1563 Mátyás vicarius, 1564-ben Kálmán vicarius az utolsó. (BUNYITAY 460–468).

36. SZENTPÁL (Tolna) (1333/1416–1542) Tolna vm., Pécsi egyhm. Al. Beke László, György és István szentleveli lakosok[23]. – VFr 46. – DAP II. 435–436. – GUZSIK 225.

Szentpál monostora, bár a középkorban Tolna megyéhez számították, a kutatás szerint a mai Somogy megye területén keresendő. A birtokok és a határos helynevek alapján két terület került vizsgálat alá. Zselicszentpál határában mind a hagyomány, mind a korábbi műemlékjegyzék kolostort feltételez. A terület ellen szól a megyei és egyházmegyei lehatárolás. A birtokszomszéd „Derechke" helynév alapján a másik feltételezett körzet a mai Törökkoppány Somogydöröcske körzete, mely, tudjuk, a középkorban Tolna megye volt. A megoldást ismét a hagyomány által megőrzött, Somogydöröcske határában lévő „Klosterruine"-ben látjuk. (GUZSIK T.: Eltűnt pálos kolostorok Somogy megyében, Műemlékvédelem 23/1979/ 352.)

37. SZERDAHELY (1335–1543) Somogy vm., Veszprémi egyhm. Al. Ders comes fia Miklós; Szt. László tiszteletére. – VFr 22. 67. – DAP II. 444–446. – GUZSIK 226.

1335. Ders ispán fia: Miklós mester Zeredahel és /Thormoc/ nevű falvai között az erdő szélén Szent László király tiszteletére a Szent Ágoston-rendi pálos remeték részére (fratribus heremitis Sancti Pauli primi heremite de Ordine Sancti Augustini) egyházat alapítván (fiai:) Ders és György beleegyezésével az egyházat örökölt birtokaiból adományokkal látja el. I. Lajos király a Szent Ágoston-rendi pálos remeték tartományi perjelének, Miklósnak kérésére Erzsébet anyakirályné beleegyezésével átírja és megerősíti Ders ispán fiának: Miklós mesternek 1335. évben kelt privilegiális oklevelét, amellyel Miklós mester az általa Szent László király tiszteletére alapított egyházat birtokadománnyal gazdagította. (BORSA Iván: A kaposszerdahelyi pálos kolostor középkori oklevelei. Regeszták, Regnum 6/1944–46/ 41–42.)[24]

---

[23] GUZSIK Tamás: Eltűntnek hitt pálos építészet Somogy megyében, *Somogy megye múltjából.* Levéltári Évkönyv 17(1986) 14–15. A szerző Somogydöröcske határába helyezi az egykori monostort.

[24] SzIT, Bp., 1947. 40–58. (56 regeszta 1332. szept. 10-től 1521. aug. 23-ig)

1370. évben Christianus általános perjel szerdahelyi Ders Mihály mesternek átengedte a monostor bizonyos jövedelmeit, melyekért cserébe egy határjelekkel elkülönített erdőt kapot tőle. Vide in litteris conventus S. Egidii de Simigio. (MOLNÁR I.: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex"-ének Somogy megyei regesztái, SomMúzK 2(1975) 218.)

1335-ben alapította Ders comes fia, Miklós, Szt. László tiszteletére. Helye Kaposszerdahely belterületének déli részén kereshető. Épületromokról már a századforduló műemlékjegyzéke sem tájékoztat, a hagyomány viszont őrzi annak a háznak a helyét, mely az egykori kolostor falaira épült. (GUZSIK T.: Eltűnt pálos kolostorok Somogy megyében, Műemlékvédelem 23/1979/ 351.)

Szerdahely, sajnos, szinte problémamentes. Ui. a téglatörmelékes szántóföldet és egy bizonytalan eredetű pincét leszámítva nincs értékelhető részlete. Kaposszerdahely község belterületének déli részén egy újabban épült lakóház s a hozzá tartozó korábbi istálló helyén állt a kolostor. A házhoz tartozó konyhakert és szántóföld összefüggő kultúrréteget tartalmaz. Az épületegyüttestől délre a szántóföld szélén pince van; elképzelhető, hogy az egykori kolostorhoz tartozott. (GUZSIK T.: Eltűntnek hitt pálos építészet Somogy megyében, Somogy megye múltjából, Levéltári Évkönyv 17/1986/ 17.)

38. GÖNC/Göncruszka (1338–1548e) Abaúj vm., Egri egyhm. Al. Domonkos és testvérei, ruszkai nemesek. Serédi Gáspár pusztította el. Látható nyoma nem maradt[25]. – VFr 59. – DAP I. 171–176. – GUZSIK 213.

1338-ban Domonkos és testvérei ruszkai nemesek a Szt. Katalin templomot a hozzá tartozó szőlővel és malommal a pálosoknak adták, akik a községtől keletre, mintegy 5 km-re monostort építettek. A 14–15. században Vilmányban, Hejcén, Abaújszántón és Ruszkán szereztek malmokat vagy malomrészeket, s 1412-ben az ismeretlen helyen lévő, elhagyott Szentháromság monostor javait a gönci monostorral közösen kapták meg. 1540k néptelenedett el a monostor, amikor Serédi Gáspár és hívei kifosztották és feldúlták. (KovácsB 121.)

39. ENYERE (1339– ?) Zala vm., Veszprémi egyhm. Al. Enyerei Tamás és János; a Boldogságos Szűz tiszteletére. – VFr 23. 53. – DAP I. 135–139. – GUZSIK 211.

Óhíd területén az enyerei szőlőhegy területén 1339. évben a Boldogságos Szűz tiszteletére pálos kolostor épül. Alapítói az Enereh-i nemesek. 1563-ban már elnéptelenedett, birtokait meg az örményesi pálosok kapják meg. Utolsó falaiból Óhídon korcsma épül. (MOLNÁR I.: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex"-ének Veszprém megyei regesztái, VmMúzK, 11/1972/ 302.)

[25] BELÉNYESSY Károly: Pálos kolostorok a Zempléni-hegységben, *Új Magyarország*, 1997. ápr. 15. 9.

1405-től kegyura a Kanizsai család volt. Először 1543-ban, Siklós elfoglalása után dúlták fel a törökök, de a jelek szerint a kolostor részlegesen tovább működött. 1966-ban a helybeli tulajdonosok földjén került elő néhány épített részlet (pincemaradvány, falcsonk), ezeket azóta megsemmisítették. Még a korábban hagyományban őrzött falmaradványból sem látható semmi. (GUZSIK T. – FEHÉRVÁRY R.: Eltűntnek hitt pálos kolostorhelyek Zala megyében, Zalai Gyűjtemény 16/1981/ 42.)

40. HÁROMHEGY/Martonyi (1341e–1550k) Borsod vm., Egri egyhm. Al. martonyi nemesek; a Boldogságos Szűz tiszteletére. Templomát 1411-ben szentelték. Falai még állnak. – VFr 34. – DAP I. 182–184. – GUZSIK 214.

A kolostor alapítóját és az alapítás évét nem ismerjük. 1341-ben Szalonnai Mátyás Martonyi falu végén egy egész nemesi telket ajándékozott a szerzeteseknek. A községtől É-Ny-ra, mintegy 3,5 km-re, ahol a templom romjai ma is állnak, épült meg a monostor, amelyet Martonyi Miklós is egy nemesi telekkel, 1432-ben Lorándi István két martonyi jobbágytelekkel adományozott meg. A 15. században még több kisebb birtokadományt kaptak. 1550k néptelenedett el, 1569-ben Imre, újhelyi pálos a monostor birtokait is eladta. (KovácsB 122.)

41. FELNÉMET/ALMÁRVÖLGY (1346–1552) Heves vm., Egri egyhm. Al. Monoszló nembeli Dörögdi Miklós egri püspök; Szent Mária Magdolna tiszteletére. Eger ostromakor elnéptelenedett, majd teljesen elpusztult[26]. – VFr 25. – DAP I. 154–158. – GUZSIK 212.

A Szt. Mária Magdolnáról nev. monostort 1347-ben Monoszlai Miklós egri püspök földekkel, szőlőkkel és malmokkal adományozta meg. A rendi hagyomány őt tartja a monostor alapítójának. A szerzetesek a többi pálos monostorhoz hasonlóan szőlőműveléssel és molnárkodással foglalkoztak. A 14–15. századi birtokadományokról és birtokszerzésekről szóló oklevelek általában szőlőkről és malmokról tesznek említést. Ezen utóbbiak a tárkányi, egri és felnémeti patakok mellett álltak. 1401-ben Farmosi Vid a Heves megyei Bátond birtok egy részét adományozta a szerzeteseknek, akik viszont kötelezték magukat arra, hogy az adományozót és családtagjait majd a monostorban temetik el. Eger 1552. évi ostroma alatt elnéptelenedett a monostor. A templom és a monostor a XVI. század végére teljesen elpusztult.

[26] FODOR László: Rövid összefoglalás az almárvölgyi pálos kolostor feltárásáról. *A Miskolci Hermann Ottó Múzeum Közleményei* 24(1986) 36–40. – IDEM: Az almárvölgyi páloskolostor régészeti feltárása. Bárdos István – Beke Margit (szerk.): *Egyházak a változó világban*, Esztergom, 1991. 171–181. – IDEM: A Felnémet-Almárvölgyi Mária-Magdolna kolostor feltárásának eredményei. *Pálos rendtörténeti tanulmányok* Csorna, 1994. 165–170.

1582-ben már csak ezek romjait, a szőlőket, a tárkányi és az egri malmot adták bérbe a pálosok évi 400 forintért Basó Farkasnak. (KovácsB 120–121.)

42. SZENTPÉTER (1342u–1548k) Somogy vm., Veszprémi egyhm. Al. a Kanizsai család Nagy Lajos uralkodása idején. 1562-ben birtokait az örményesi monostor kapta meg[27]. – VFr 42.; DAP II. 437–443.; GUZSIK 225.

1381e alapította a Kanizsai család valamely tagja. A mai Pogányszentpéter határában, a községtől K-re, a Klastromi dűlőben téglatörmelékes kultúrréteg és a hagyomány őrzi a helyét. Ugyanakkor kutatás folyik a r.k. templom környékén is. (GUZSIK T.: Eltűnt pálos kolostorok Somogy megyében, Műemlékvédelem 23/1979/ 351.)

Mint a Kanizsai család alapítása az első főnemesi alapítás a megyében. Elrendezésében a tipikus pálos alapelrendezést ismerhetjük fel: egyetlen hajóhoz csatlakozó keskenyebb (egy- vagy kétszakaszos) boltozott szentély. A templomtól északra elhelyezkedő monostor szabályos, quadratikus udvar köré szervezett folyosó † egytraktusos helyiségsor, a keleti traktusban a szentély mellett esetenként torony (Szentpéternél feltételezhető), a keleti traktus közepén kiemelkedő káptalanterem. A nyugati szárny a templom nyugati homlokzata előtt folytatódik, mintegy annak előcsarnokaként. (GUZSIK T.: Eltűntnek hitt pálos építészet Somogy megyében, Somogy megye múltjából, Levéltári Évkönyv 17/1986/ 20.)

43. NOSZTRE/Márianosztra (1352k–1570e) Hont vm., Esztergomi egyhm. Al. Nagy Lajos. 1382-ben László opolei herceg hívására e monostorból indult tizenhat magyar pálos Czestochowa megalapítására. Nosztre két századon át a magyar föld egyik sugárzó lelkiségi központja volt[28]. – VFr 27. 44–45. 80. 82. – DAP II. 91–137. – GUZSIK 219.

44. ESZÉNY (1358e–1550k) Szabolcs vm., Egri egyhm. Al. Baxa nembeli Simon fia, Tamás; előbb Szt. Fülöp és Jakab, majd a Boldogságos Szűz tiszteletére. – VFr 57. – DAP I. 140–143. – GUZSIK 211.

1358-ban Miklós egri püspök tanúsította, hogy a Baksa nembeli Simon fia Tamás alapította a monostort, melyet a Boldogasszony tiszteletére szenteltek. Egy 1370-ben kiadott oklevélből arról értesülünk, hogy a kegyurak korábban annyi földet adtak a monostornak, amelyen 3–4 szerzetes tud megélni szolgáikkal és állataikkal. Ekkor még nem határolták pontosan körül a birtokokat, sőt a határjárásnál a kegyurak emberei a szerzetesekkel szemben tettlegességre is vetemedtek. – A 15. század folyamán a monostor többektől

[27] A szentpéteri pálos kolostor leltára 1534-ben, *Egyházművészeti Lap*, 1885. 5–12. – MOLNÁR I.: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex"-ének Somogy megyei regesztái, *SomMúzK* 2(1975) 230–232.

[28] MIKLÓS Zsuzsa: Márianosztra-Toronyalja pálos kolostor. *Pálos rendtörténeti tanulmányok*, Csorna, 1994. 171–176.

kapott szőlőt, jobbágytelkeket, szántókat és erdőt adományként. 1463-ban Losonczi Alberttől a Tiszán lévő rév jövedelmének felét kapták meg. 1550k elnéptelenedett, birtokaik világi kézre kerültek. (KovácsB 120.)

45. CSATKA (1361e–1552) Veszprém vm. és egyhm. Al. Kont Miklós nádor; a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére. A rend egyik legjelentősebb monostora, 1487-ben könyvtárát is említik. XIV. századi gótikus temploma ma is áll.– VFr 29. 42. 48. 60. 63. 67. – DAP I. 49–55. – GUZSIK 209.

1361-ben Kont Miklós nádor az Irgalmasság Anyja tiszteletére építi fel a pálos monostort és templomot. A háromhajós, helyesebben két sor oldalkápolnás templom építési idejével, méreteivel és stílusával majdnem teljesen megegyezett a nagyjenői pálos templommal. A templom a Bakony legszebb középkori építménye, kár, hogy az északi oldalán állott monostori épületeket az utolsó kőig lerombolták. A szerzetes élet a török hódoltság kezdetén szűnt meg. (MOLNÁR I.: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex"-ének Veszprém megyei regesztái, VmMúzK 11/1972/ 309).

46. REMETE (1363e–1554u) Máramaros vm., Egri egyhm. Al. Nagy Lajos a Boldogságos Szűz tiszteletére. 1543-ban itt tartották a rendi nagykáptalant. – VFr 48. 57. – DAP II. 312–313. – GUZSIK 221.

A Tisza bal partján, a jobb parton fekvő Técső felett mintegy 8 km-re lévő faluban Nagy Lajos alapította a monostort. Técsőn malmot adományozott a szerzeteseknek, 1406-ban a huszti Kelemen deák is egy fél malmot adott nekik, s 1481-ben Baracz Mihály máramarosi ispán hagyott rájuk egy gercenyi malomrészt. 1493-ban Beatrix királynő a máramarosi sóbányák jövedelméből évi 50 forintot juttatott nekik. 1492-ben Tamás verőcei plébános hagyott rájuk egy szőlőt. 1524-ben Keszi Balázs hagyta rájuk a Bereg megyében fekvő nagymuzsaji birtokát. 1543-ban még itt tartották a rendi káptalan gyűlését, de egy 1554-ben felvett leltár szerint a monostor pusztulásnak indult. Megjegyzi az összeíró, hogy «nem a monostorok, hanem a remeteségek módjára» épült ez a monostor, s több kőház található itt, mint ahogyan az a remetetelepeknél volt szokásban. További sorsát nem ismerjük. (KovácsB 123).

47. ELEK/szigete (1263e–1378) Zala vm., Veszprémi egyhm. Remeteség Szt. Mária Magdolna tiszteletére. 1378-tól Örményes[29]. – VFr 10. – DAP I. 99–134.

48. PATHLAN (? –1382) Kolozs vm., Erdélyi egyhm. Al. ismeretlen. Bánffyhunyadtól északnyugatra mintegy 12 km-re Hódosfalva közelében

[29] GUZSIK T.–FEHÉRVÁRY R.: Eltűntnek hitt pálos kolostorhelyek Zala megyében. *Zalai Gyűjtemény* 16 (1981) 37–42. A szerző szerint Elek monostora a Zala folyó azóta megszűnt szigetén volt. Hivatkozik Vándor László régészre, aki hasonló eredményre jutott.

Remete puszta helyén feküdt. A mindszenti kegyúri Czibak család űzte el a pálosokat. – VFr 35. – DAP II. 159. – GUZSIK 220.

49. ZALÁNKEMÉN (1303e–1393) Szerém vm., Kalocsai egyhm. Al. ismeretlen; Szent Péter tiszteletére. Elpusztult a XIV. század végén. – VFr 38. – DAP III. 299. – GUZSIK 233.

50. HANGONY (1368–15. sz. vége) Gömör vm., Esztergomi egyhm. Al. Domonkos és fiai, hangonyi nemesek; Szt. Anna tiszteletére. Ma erdővel benőtt kőtörmelék Hangony-Barátvölgyben. – VFr 30. 32. 36. 38. – DAP I. 180–181. – GUZSIK 214.

51. ELEFÁNT (1369e–1579) Nyitra vm., Esztergomi egyhm. Al. valószínűleg a felvidéki Elefánti család; Keresztelő Szent János tiszteletére[30]. – VFr 59. – DAP I. 99–133. – GUZSIK 210.

52. SZÉKELYHÁZA/MAROSSZENTKIRÁLY (1350/70–1566) Maros vm., Erdélyi egyhm. Al. Tóth János és Bulgár László marosszéki székelyek, a marosszéki Szentkirály falu melletti dombon; a Boldogságos Szűz tiszteletére. Székelyföldön Marosszékben a Marosvásárhelytől keletre fekvő Marosszentkirály határában állt. 1520-ban még felújították a romladozó monostort. János Zsigmond idején elnéptelenedett. – VFr 21. 85. – DAP II. 447–451.

53. GOMBASZEG (1371–1566) Gömör vm., Esztergomi egyhm. Alapították a Bebek és Csetneki család tagjai; a Boldogasszony tiszteletére. Kifosztotta és elpusztította a kései utód, Bebek György[31]. – VFr 59. – DAP I. 160–166. – GUZSIK 212.

54. GÖNC (1371e–1540k) Abaúj vm., Egri egyhm. Al. Nagy Lajos. 1429-ben Miklós egri püspök szentelte a templomot a Boldogságos Szűz tiszteletére. A pálosok 1450k átvették a Szt. Katalin ispotályt. Kirabolta és elpusztította Serédi Gáspár. Ma erdős romterület[32]. – DAP I. 160–166. – GUZSIK 213.

1371-ben Nagy Lajos oklevele említi, hogy a pálos mononostor szerzetesei Göncön malmot építhetnek. 1429-ben a templom szentélyét és főoltárát szentelték fel a Boldogságos Szűz tiszteletére. 1464-ben ismét felszentelték a templomot, melyben akkor hét oltár állt. 1412-ben egy ismeretlen helyen lévő Szentháromság monostor javainak egy részét kapta meg. 1450-ben a Telkibánya mellett 1438-ban alapított Szent Katalin ispotályt és templomot vették át azzal a feltétellel, hogy minden héten két misét mondanak. A monostor 1540u elnéptelenedett, mert Serédi Gáspár és emberei a környező

[30] MITTUCH József: *Adatok Elefánth történetéhez*, Lenyomat a Nyitramegyei Szemléből. Nyitra, 1904. (A felvidéki Elefánt-család története a 12. századtól, majd a pálos monostor viszontagságai.)

[31] TELGÁRTI Lipót: A pálosok gombaszegi zárdája, *MSion* 7(1869) 745–750.

[32] BELÉNYESSY K.: Pálos kolostorok a Zempléni-hegységben, *Új Magyarország*, 1997. ápr. 15. 9. lap (A göncruszkai és a regéci monostorok helyének meghatározása)

szerzetesházakkal együtt feldúlták. 1558-ban a gönci és göncruszkai monostorok javait Gönc mezővárosa vette bérbe a pálosoktól. – A monostor romjai Gönc és Telkibánya között ma is láthatóak. (KovácsB 121.)

55. STREZSA, a Dráván túl, Szlavónia (1373–1537) Körös vm., Zágrábi egyhm. Al. Nagy Lajos jóváhagyásával nezedei Besenei János várnagy; Mindenszentek tiszteletére. – VFr 32. – DAP III. 318–320. – GUZSIK 238.

56. CSÁKTORNYA (1376–1695–1786) Zala vm., Muraköz; Veszprémi egyhm. Al. Lackfi István erdélyi vajda és testvére, Demeter; a Boldogságos Szűz Mária és Mindenszentek, majd később Szent Ilona tiszteletére. A hagyomány szerint a közelben (Stridon) született Szent Jeromos. 1664. dec. 21-én itt temették el Zrínyi Miklóst. – VFr 33.; DAP I. 22–32.; GUZSIK 208.

57. MÁRIAVÖLGY/THAL (1377–1786) Pozsony vm., Esztergomi egyhm. Nagy Lajos 1377-ben a pálos remetéknek ajándékozta a borostyánkői vár közelében fekvő Thal nevű földet. A 16. századig Nosztre alá tartozott. Távol feküdt a török hódítástól, közel Nagyszombathoz és Pozsonyhoz. Befogadta a menekülő testvéreket és rejtette okleveleiket. 1786-ig a legfontosabb pálos monostor volt (igaz, időközben Bethlen katonái kirabolták, Thököly meg felgyújtotta a templomot!)[33]. – VFr 62.; DAP I. 278–364.; GUZSIK 217.

58. ÖRMÉNYES (1378–1578) Zala vm., Veszprémi egyhm. Al. a Kanizsai család a Boldogasszony tiszteletére. – VFr 10. 69. – DAP II. 138–148. – GUZSIK 219.

Az örményesi monostor története 1378-tól ismert: ekkor cserélte el Eleket az örményesi perjel egy másik birtokért. Ezután a 16. század közepéig folyamatosan követhető a története. 1388–1503 között jelentős birtokadományokkal gyarapodott: a rend egyik legjobban ellátott monostora lett, miközben vikáriátusi rangra emelkedett még 1490 előtt. Kegyura mindvégig a Kanizsai család volt. A török harcok idején még viszonylag hosszú ideig működött itt a rend: 1576-ban itt tartották a rendi káptalant, itt választották meg Ternavai Istvánt generális perjelnek. A monostor helyszínelése, lokalizálása viszonylag egyszerű volt. Az egykori település emlékét Kehida határában a mai Örvényes hegy-község őrzi. A helyszíni szemle alkalmával (1977) sikerült megállapítani, hogy az egykori monostor hagyománya elevenen él a helybeli lakosság körében. Az idősebbek még emlékeznek a néhol még embermagasságú romokra, melyen gyermekkorukban játszottak, sőt élnek még azok, akik

[33]OROSZ Ferenc: *Puteus aquarum viventium.* Élő vizek Kuttya; azaz a thali csodálatos Boldogságos Szűz Máriának ötszáz és több esztendőknek előtte kegyelmekkel kifolyó kútforrása. Nagyszombat, 1743. – A máriavölgyi csodaforrás. *FBarát* 4 (1941) 4. szám, 57. – KISBÁN Emil: Máriavölgy, a híres pálos kegyhely, *FBarát*, 6 (1943) 161–163. – KNAPP Éva: A máriavölgyi pálos kolostor könyvtára a XVIII. században, *MKSz*, 108 (1992) 313–331.

maguk is részt vettek a kolostortemplom szétbontásában. A hegyközség házainak jelentős hányada a kolostor anyagából épülhetett. Az egyik sertésólban pl. jelenleg is látható több faragott kő, többek között egy bélletes, rézsüs ablak keretkövének alsó sarokeleme. A kultúrréteg határa kinyúlik a mezőt északról határoló dűlőútig. A kolostorhelytől nyugatra az É-D irányú patakmeder kiszélesedik. A hagyomány szerint ez a halastó. (GUZSIK T. – FEHÉRVÁRY R.: Eltűntnek hitt pálos kolostorhelyek Zala megyében, Zalai Gyűjtemény 16/1981/ 38–42).).

59. VILLYE (1380–1543k) Ung vm., Egri egyhm. Al. Péter mester és Mihály váradi kanonok; a Boldogasszony tiszteletére. 1493-ban a rutének elpusztították; 1543e ruszkai Dobó István és Domonkos a pálosok birtokait önkényesen elfoglalták. – VFr 39. 70. – DAP III. 221–222. – GUZSIK 232.

Ung megyében, Valkája község határában a Villye és Zalacsina patakok mellett 1380-ban Péter mester és Mihály váradi kanonok (talán a Császlóci család tagjai) földet ajándékoztak a pálosoknak monostor alapítására. A Boldogasszony tiszteletére szentelt házat valkájai vagy gyakrabban villyei monostornak említik az oklevelek. 1393-ban is a Császlóci család tagjai voltak a kegyurak. 1436-ban Valkája faluban egy másik földdarabot is kaptak, 1473-ban Akal faluban egy szőlőt, 1477-ben Beregszászon házat és szőlőt, 1479-ben egy másik beregszászi házat, 1480-ban, 1486-ban és 1492-ben újabb szőlőket kaptak. 1493-ban a rutének kifosztották a monostort, bántalmazták a pálosokat, egyet meg is öltek közülük. A monostort a 16. században helyreállították ugyan, de 1543e Dobó István és Domonkos önkényesen elfoglalták azt, s 1569-ig birtokukban tartották. Ekkor a birtokokat a generális perjel világiaknak adta bérbe. (KovácsB 125.)

60. ZENGG/Senj (1381–1552u) Két alapítás a horvát tengerparton; az Üdvözítő, ill. Szent Ilona tiszteletére. – VFr 40. – DAP III. 326. – GUZSIK 240.

61. KISBÁTÉ →TOLD (1383e) Somogy vm., Veszprémi egyhm. Mezőlaki Zámbó Miklós szántóföldet adott a Kisbátén élő, Szt. Lászlóról és Szt. Zsigmondról nev. remetéknek. A pálosok innen költözhettek át TOLDra (1384–1542) Somogy vm., Veszprémi egyhm. Al. Zámbó Miklós; a Boldogasszony tiszteletére. A törökök felégették[34]. – VFr 38. 49. 53. – DAP I. 209. III. 31–34. – GUZSIK 215. 228.

Kisbáté a teljesen eltűnt és okleveles adatokkal sem rendelkező monostorok közé tartozik. Egyetlen adatát Gyöngyösi rendtörténete őrzi, mely szerint „in possessione Kys Bathe alio nomine Gierczen vocato" remete barátok laktak, s Sz. László és Sz. Zsigmond tiszteletére szentelték monostorukat. 1383-ban

[34] MOLNÁR I.: A magyarországi Pálosok „Zöld Kódex"-ének Somogy megyei regesztái, *SomMúzK* 2(1975) 219–222.

Zámbó Miklós szántófölddel és réttel gazdagította. Mivel Told alapítója ugyancsak Zámbó Miklós, okkal feltételezik, hogy a rend jobb ellátására kedvezőbb helyre telepítette a barátokat. – Itt is lokalizálási nehézségek vannak. Bár létezik ma is Báté nevű helység Somogy megyében, ennek földrajzi neveiben, ill. hagyományaiban semmi sem mutatja az egykori monostor létét. Báté és Told távolsága is olyan, hogy az említett jogviszony nehezen képzelhető el. A pálos telepítési gyakorlatban nem ritka az ún. «kismonostor»: két, egymáshoz földrajzilag közel fekvő monostor között valamilyen alárendeltségi vagy filiációs viszony alakult ki. TOLD nevét ma is lakott település (Toldi puszta) őrzi Andocs és Karád között. Az egykori kolostorra vonatkozó helyi hagyományok ellentmondóak, ill. alig értékelhetők. A terület ui. még e században is a veszprémi püspökség majorja volt. A település magja az egykori gazdatiszti ház. Az udvarban a vízvezeték fektetésekor több, K-Ny-i irányú, tekintélyes vastagságú (1,5–2,5 m) alapfalba ütköztek. Az itt lévő pincét a hagyomány középkorinak tartja. A déli oldalról csatlakozó gazdasági udvarban gótikus falpillér faragott rétegköve is látható. Az együttes kis teraszon áll, keleti lejtőjén temetővel, a lejtő alján patak, a pálos monostorok telepítésének tipikus megoldása. A karádi r.k. plébánia Historia Domusa megemlékezik Told-ról, melynek «legrégibb lakói Szent Pál remete fiai voltak, kiknek fényes monostoruk rejlett e nagy kiterjedésű berek és erdő között». A rendtörténeti források szerint a toldi monostort Zámbó Miklós alapította 1384-ben, Szűz Mária tiszteletére. A szakirodalom feltételezi, hogy Told első lakói Kisbátéról települtek át, így a toldi monostor a kisbátéi ház utódja lenne. (GUZSIK T.: Eltűnt pálos kolostorok Somogy megyében, Műemlékvédelem 23/1979/ 352–353)

62. SZENTMIHÁLYKŐ/GYULAFEHÉRVÁR (1384/87–1551u) Fehér vm., Erdélyi egyhm. Al. Goblinus erdélyi püspök (1376–1386) valószínűleg az elhagyatott Szent Erzsébet-monostor helyén; a Boldogságos Szűz tiszteletére, később Szent Annáról és Szent Erzsébetről nevezték. Martinuzzi Frater György meggyilkolása után (1551, Alvinc) gyorsan elnéptelenedett[35]. – VFr 36. – DAP I. 177–179. II. 433–434. – GUZSIK 214.

1299. Kisfalud határjárásában: Meta a parte Zentmyhalkew transit... venitur contra heremitarum sancti Pauli, qui est similiter capituli... juxta viam per quam itur ad castrum sancti Michaelis (Teleki I. 24.)

1369/16 sz. Lajos király határjárásának XVI. sz. eleji átírása „Fylesd"-től venitur contra heremitarum sancti Pauli (DI 30391).

[35]CSERNI Béla: A szentmihálykői zárdának felfedezéséről, *ArchÉrt* 19 (1899) 398–400.; GYÉRESSY Ágoston: Régi pálos kolostorok Erdélyben, *FBarát*, 3 (1940) 30–32.

1402. „Ecclesia domus monasterii Beatae Mariae Virginis sub Castro sancti Michaelis ordinis fratrum heremitarum sancti Pauli primi heremitae" (Mon. Vat. I. 4. 428).

1445–1450k. „Honorabilis et religiosus vir Joannes vicarius claustri beate Marie virginis sub Zentmyhalkew" (DI 36391).

1520. „Frater Stephanus vicarius generalis ac Demetrius sacerdotes, et Franciscus conuersus ordinis heremitarum betai Pauli primi heremite in claustro sew cenobio beatissime virginis Marie supra Thotfalw fundato degentes" (DI 36402. 184. 1–186. Jakó 3779)[36]. (ENTZ Géza: Szentmihálykő, pálos monostor. Erdély építészete a 11-13. században. Kolozsvár 1994. 158.)

63. UNGVÁR (1384–1552u) Ung vm., Egri egyhm. Al. homonnai Drugeth János özvegye és László fia; Krisztus Teste tiszteletére. Drugeth Ferenc és Gáspár kifosztotta, elpusztította.; VFr 36. 80.; DAP III. 159–163.; GUZSIK 229.

1618–1619. Tanúvallomás a pálosok egykori ungvári monostoráról és malmáról: „Hamza Thamás hiti után azt vallya, vagyon nyolczvan esztendős ember, hogy az barátok malma szintén azon a helyen volt, az hol mostan Csiszár György háza. Az ispitál ház véghében kő rakás, ott volt egy házok az barátoknak. Svendi Lázár esztendeigh lakott itt Unghvárott. Akkor Ungh-váratt az egész vármegyékkel megh kerítette volt palánkal és bástiákal anno 1566. Az barátok háza ott volt, az hol most az vadkertben az jégh verem va-gyon. Akkor az egész váras mind az baráthok hitin volt. – 21 Jan. anno 1619 Ungvárt" (Idézet az Ungvári Jezsuita kollégium okleveléből: DAP III. 163.).

1384-ben gerényi Drugeth János özvegye és fia, László alapították Krisztus Teste tiszteletére. A monostor helyén korábban csak egy kis kápolna állt. László 30 ekealja földdel, ungvári és domonyai szőlőkkel és egy malommal adományozta meg a pálosokat. Úgy tűnik, 1418-ig nem tudták birtokba venni a monostort, mert ortodox rutének tartották elfoglalva. Ettől kezdve több szőlőt, malmot és földet kaptak a városban, Homonnán, Gerényben és Beregszászon. Többen pénzadománnyal is segítették őket. 1515 és 1521 között Drugeth János özvegye a monostor templomának szentélyét alapfalaitól felújította. 1552-ben Drugeth Ferenc és Gáspár kifosztották, bántalmazták a pálosokat, raboltak, a birtokokon hatalmaskodtak. 1562-ben 600 forint kártérítésre kötelezték őket, s vissza kellett adniuk az 4870 forint értékű elrabolt kegytárgyakat is. Kötelesek voltak építőanyagról és munkaerőről is gondoskodni, de a helyreállítás még 1587-re sem történt meg, ezért a pálosok szétszéledtek. A monostor helyét nem

[36]A rövidítések feloldása: *Teleki*, A római Szt. birodalmi gróf széki Teleki-család okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II/1. Bp. 1923. 1943. – *DI*, Diplomatarium, az Országos Levéltár középkori okleveleinek gyűjteménye. – *Mon.Vat.*, Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae illustrantia. Bp. 1887–1889. – *Jakó*, JAKÓ Zsigmond: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei I–II. Bp. 1990.

ismerjük, talán a város délkeleti határában, Gerény területén volt. (KovácsB 125.)

64. LÁD/Sajólád (1387–1536) Borsod vm., Egri egyhm. Al. Czudar Péter bán és Czudar György; Sarlós Boldogasszony tiszteletére. A Sajó és a Bársonyos patak között. 1506-ban itt tett szerzetesi fogadalmat Martinuzzi Frater György. 1526-1528 között e monostor perjele volt. 1536-ban Serédi Gáspár kirabolta. Az épületegyüttes ma plébánia[37]. – VFr 36. 55. 65. – DAP I. 217–277. – GUZSIK 217.

1387-ben Czudar Péter bán és Czudar György alapították Sarlós Boldogasszony tiszteletére. Adományként adtak egy darab földet Keresztúron, ezen kívül Mályiban és Emődön szőlőket is kaptak. 1394-ben a bán budai házát adta nekik. 1423-ban János egri segédpüspök újraszentelte a templomot, a temetőt és a kerengőt. A templomban két, a Szentlélek kápolnában három, a kerengőben egy oltárt is felszentelt. A jogbiztosító oklevelekből kitűnik, hogy a 15. században az egyik leggazdagabb megadományozott monostor volt. 1506-ban itt tett fogadalmat Martinuzzi (Frater) György, aki később ugyanitt perjel, majd később rendi vikárius lett. 1536-ban Serédi Gáspár emberei innen 40 szekérnyi értékes tárgyat hurcoltak el. A lassan elnéptelenedő monostor birtokait 1570 és 1643 között különböző családok vették bérletbe. (KovácsB 123.)

65. UZSA (1333k–1442) Zala (ma Veszprém) vm., Veszprémi egyhm. Alapították helybeli nemesek; a Szentlélek tiszteletére. A monostor és templom a mai Lesenceistvánd határában a településtől észak-nyugatra, mintegy 4 km-re, Uzsa-majortól nyugatra, a Nagyláz-hegy meredéke alatt bővizű forrás felett feküdt. Ismeretlen okból gyorsan elnéptelenedett. A monostor omladékai még láthatók. – VFr 39. – DAP II. 389. III. 164. – GUZSIK 230.

66. GATAL (1340k–1393) Temes vm., Csanádi egyhm. A Temes folyón túl feküdt. A török dúlta fel. – VFr 38. – DAP I. 159. – GUZSIK 212.

14. század

3 lengyel és 3 német pálos monostor létesült. CZESTOCHOWA (1382) mindmáig a pálos rend magyar emlékeket is őrző központja.

15. század

67. LEPOGLAVA, a Dráván túl, (1400k–1786) Varasd vm., Zágrábi egyhm. Al. Cillei Hermann szlavón bán; a Boldogságos Szűz tiszteletére. A

---

[37] SZABÓ László: *A sajóládi pálos kolostor története (1386–1786)*, Bölcsészdoktori értekezés, Debrecen, 1940. – JOÓ Tibor: A sajóládi pálos kolostor, *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve*, Miskolc, 17–18(1979) 131–165. – IDEM: *A sajóládi pálos kolostor*, Miskolc, 1979. – WOLF Mária: Elpusztult középkori település Sajólád határában, *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve*, Miskolc, 25–26 (1986–1987), 189–201. – SZ(ERDAHELYI) Cs(ongor): A pálosok emlékezete Sajóládon, *Új Ember* 1987. okt. 18. – BALPATAKI Béla: *Fejezetek Sajólád történetéből*, Sajólád, 1988.

török által felégetett monostort Korvin János építtette újjá; ide is temették. 1700-tól a horvát tartomány központi háza. – VFr 46. – DAP III. 316. – GUZSIK 238.

68. KAMENSKA, a Száván túl (1404–1786) Zágrábi vm. és egyhm. Al. ismeretlen; Havas Boldogasszony tiszteletére. Karlováctól (Károlyváros) 5 kmre. (1972-ben lengyel pálosok felújították.) DAP III. 325.; GUZSIK 237.

69. ÚJHÁZ/Kurityán (1408–1549u) Borsod vm., Egri egyhm. Al. Perényi Imre nádor; Keresztelő Szt. János tiszteletére. Életükről igen keveset tudunk. 1477-ben frater Benedek volt a perjel. A monostort a füleki török pasa égette fel. Kurityántól északra gótikus romok láthatók[38]. DAP III. 69.; GUZSIK 229.

Kurityáni zárdaromok. Gyönyörű kép! Egymásra halmozott erdős hegyek s az előtérben smaragdzöld pázsit a legtarkább virágokkal hímezve, egy kristálytiszta forrástól áthasítva s ebből kiemelkedve áll a (rajzunkon látható) zárdarom. A szerzetesek lakásának csak csekély omladványai látszanak, de az egyház falai még fönnállók, s ablakainak maradványai mutatják annak építészeti modorát, a mit a szép hajlású góth ívek annál inkább bizonyítanak. Kik lakták ezen klastromot, bizonytalan. Visszamenve a Szuhavölgybe, szemben fekszik Kurityán. Kis magyar falu a Szuha jobbparti hegyeinek aljában, mely kivált a zárdarom völgyétől meglepi a szemlélőt: mind két oldalon hegyek az előbb említett patakkal, előttük a széles Szuha-völgy, s az erdős hegy alján Kurityán. (LUPPA Péter: Felső-borsodi képek, Vasárnapi Újság, 1861. 20. sz. 233–234.)

1408-ban Perényi Imre nádor Keresztelő Szt. János tiszteletére alapította a monostort, s birtokaiból Nyárádon földet, Sajószentpéteren szőlőt adott, Kurittyán falu harmadrészével együtt. 1418-ban még nem készültek el az építkezéssel, mert ekkor az alapító búcsúengedélyt kért a pápától, hogy az adományokat a monostor építésére fordíthassák. 1488-ban Szuhai Lázár Szentgyörgyszuha birtokán egy lakatlan jobbágytelket adott a monostornak. 1549-ben Kurittyán falu mint a pálosok birtoka adózott ugyan, de a monostor életét ebből az időből már nem ismerjük. Romjai ma is láthatók a községtől északra. (KovácsB 122.)

70. DOBRAKUCA/Dobrakutya (1412–1537) Szlavónia, Körös vm., Zágrábi egyhm. Al. Benedek mester; Szent Anna tiszteletére. 1459-ben és 1537-ben a török feldúlta. – VFr 40. – DAP III. 321–323. – GUZSIK 237.

71. NAGYFALU (1413–1563u) Kraszna vm., Erdélyi egyhm. Al. losonczi Bánffy György és László Szilágynagyfalu határában; Sz. Mária tiszteletére. Helyét ma tégla- és habarcstörmelék jelzi. VFr 45.; DAP II. 1–2.; GUZSIK 218.

---

[38]LUPPA Péter leírását rajzos kép is illusztrálja! – CZEGLÉDY Ilona: A kurityáni pálos kolostor, *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve* 25–26 (1986–1987) 211–228.

72. PÓKAFALVA (1416–1448) Fehér vm., Erdélyi egyhm. Al. László szebeni prépost; a Boldogságos Szűz tiszteletére, Gyulafehérvártól kb. 30 km-re. (A helység első okleveles említései: 1309, 1313 és 1332.; Entz G. csak mai református templomát jegyzi /142/). VFr 41.; DAP II. 304.; GUZSIK 220.

73. TORONYALJA (1418e–1544e) Hont vm., Esztergomi egyhm. Al. ismeretlen (talán halála előtt Nagy Lajos); a Börzsöny hegységben, Szokolya község határában, a Kishanta patak jobb partján, Szt. Mihály tiszteletére. – Alapfalaiból még látszik valami. – VFr 56.; DAP III. 36–37.; GUZSIK 228.

74. RANNA (1414/24 – ?) A Duna mellett, Alsó-Ausztria. Al. Neidegh János. Az alapítást 1415-ben György passaui püspök megerősítette. – VFr 42. – DAP III. 324. – GUZSIK 236.

75. PORVA (1427/40–1546e) Veszprém vm. és egyhm. Al. ifj. Garai Miklós nádor, a templomot építtette fia, Garai László, befejezte Szapolyai István; a Szentlélek tiszteletére. A török előretörésekor lerombolták. – A XVIII. század végén épült új templom ma is áll, fennmaradt régi gótikus hatszögű szentélye; itt őrzik Szapolyai Orsolya 1500-ból való sírkövét. – DAP II. 305–308. – GUZSIK 221.

1440. évben Nena-i Jeromos, akkori Papa-i várnagy a porwa-i remete testvérek Porwa-i birtokán lévő szőlejük után, amelyet Garai László magister (!) adományozott, a neki járó kilencedet elengedte.

1450. évben bocsátotta ki levelét Garai László úr, Magyarország nádora. Ebben kijelenti, hogy néhai nagyságos Garay Miklós és hasonlóan Miklós, az ő testvére, feltették magukban, hogy Porwa-n, ahol a Boldogságos Szűz kápolnája volt, a Szentlélek tiszteletére templomot és monostort alapítanak, de haláluk miatt ezt nem tudták megvalósítani. Ezért a mondott Garai László úr a Porwai monostor alapítását és megépíttetését megigérte. Ennek az előterjesztésnek biztos kezdetét jelenti, hogy a testvéreknek ajándékozta Pápa város közelében a Veszprém megyei Wyfalu faluját.

1520. évben Kenesei Warga Ambrus adományozta ennek a monostornak a Kenesei szőlőhegyen lévő szőlejét. Megvan a fehérvári keresztesek levele. (MOLNÁR I.: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex"-ének Veszprém megyei regesztái, VmMúzK 11/1972/ 308–309.)

76. VÁLLUS (1429e– ?) Zala vm., Veszprémi egyhm. A Szent Miklósról nev. pálos monostor létezéséről egyetlen oklevél ad hírt. Gyöngyösi sem ír róla. – Vállus községtől délre ma is működik Szent Miklós kútja, mellette épületmaradványok. – DAP III. 200. – GUZSIK 230.

Az épület alaprajza csak alapos helyszíni vizsgálattal rekonstruálható. Temploma kb. 9x6,9 méretű hajóból és ehhez keletről négyezeti mezővel csatlakozó poligonális szentélyből állt. A monostor szokatlan módon a déli

oldalon csatlakozott. Keresztfolyosóval körülvett udvarból és ehhez három oldalról csatlakozó, 4–5 m széles traktusból állt, a traktus a keleti oldalon 8 m széles volt. Mind alapításának körülményei, mind egész története ismeretlen, így felmerülhet a kétely az alapítás idejét illetően. A szakirodalom általában 15. századi alapítást feltételez, a most megfigyelt romterület néhány jellem-zője alapján okunk van az alapítás idejét jóval korábbra, esetleg még a 13. századra feltételezni. Életét környezetétől teljesen függetlenül él(het)te. (GUZSIK T.– FEHÉRVÁRY R.: Eltűntnek hitt pálos kolostorhelyek Zala megyében, Zalai Gyűjtemény 16/1981/ 45–46.)

77. RÓMA (1454–1579) – V. Miklós (1447–1455) adományozta a pálosoknak a Santo Stefano Rotondo templomot. Mellette monostort építettek; Szt. István első vértanú tiszteletére[39]. – VFr 49. 59. 61. – DAP III. 309–315.

78. MONYORÓKERÉK (1473–1557) Vas vm., Győri egyhm. Alapította Németújvártól 10 km-re Ellerbach Berthold; a Bold. Szűz tiszteletére. Zrínyi Miklós romboltatta le 1557-ben. VFr 92.; DAP I. 376–381.; GUZSIK 218.

79. KERTES/BAUMGART/Sopronkertes (1475–1493) Sopron vm., Győri egyhm. Al. Graveneck Ulrik s fia, Wolfgang. Az épülő monostor lángok martaléka lett. – DAP I. 6–8. – GUZSIK 206.

80. SZALONAK/Schlaining (1475k –1550u) Vas vm., Győri egyhm. Alapította Andreas Baumkirchner comes; a Bold. Szűz tiszteletére. – VFr 61. – DAP II. 382–383. – GUZSIK 222.

81. CSÚT (1475–1526) Pest vm., Háros-sziget, Veszprémi egyhm. Az utolsó középkori alapítású premontrei monostort Mátyás király kérésére IV. Sixtus (1471–1484) a pálosoknak adta át; Szent Eusztach tiszteletére. Életük a török támadáskor szakadt meg[40]. A monostor nyomait a XX. századi építkezések nyelték el. – VFr 61. 82. – DAP I. 56–63. – GUZSIK 209.

82. TOKAJ (1476–1536) Zemplén vm., Egri egyhm. Al. Zápolyai Imre szepesi comes; Szent Anna tiszteletére a Bodrog partján vagy torkolatánál. 1536-ban Serédi Gáspár főkapitány kifosztotta s lerombolta. – VFr 58. – DAP III. 27–30. – GUZSIK 227.

---

[39] Az alapítás két latin nyelvű dokumentuma: „Incorporatio ecclesiae Sancti Stephani Rotundi" (1454. V. 1.) és „Donatio conventui Paulinorum facta" (1454. VIII. 12.), in Lorenz WEINRICH: *Hungarici monasterii O.S.P.P. Heremitae de Urbe Roma*, Roma–Budapest 1999. 26–30.; MEGYER József: Santo Stefano Rotondo, *Róma*, Nápoly, 1971. 207–211.; RITZ Sándor SJ: *A Templom. Santo Stefano Rotondo*, Róma, 1975. (A templom architektúrája és jelképrendszere); TÓTH K. János: A S. Stefano Rotondo magyar emlékei. *Római virágszedés,* Bécs 1988. 438–443.; WEINRICH, L.: *Das ungarische Paulinerkloster Santo Stefano Rotondo in Rom (1404–1579)*, Berlin, 1998.; SÁRKÖZY Péter: *„Roma est patria omnium fuitque"*, SzIT, 2001. 9–18.

[40] MEZEY László: Csútmonostor alapítástörténete. *Tanulmányok Budapest múltjából*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1963. 7–41.

1476-ban Zápolya Imre szepesi ispán alapította a Bodrog partján álló monostort, védőszentje a Boldogságos Szűz, később Szent Anna volt. Az építkezés 1468-ban fejeződött be. Az alapító a Szabolcs megyei Tardos falut, Bodrogkeresztúron egy malmát adta a monostornak. 1511-ben Rácz Demetertől tokaji szőlőjét, 1516-ban Zápolya István nádor özvegyétől, Hedvig teschenei hercegnőtől Vilmány községben a Hernádon levő malmának felerészét kapták meg. 1536-ban Serédi Gáspár felsőmagyarországi főkapitány emberei kifosztották és teljesen lerombolták a monostort. Pontos helyét sem ismerjük. (KovácsB 124.)

83. ÚJHELY/Wiener Neustadt (1476–XVI. sz.) Alapította Szegended Bálint öt magyar pálossal; a Boldogságos Szűz tiszteletére. Adományozó: Frigyes császár. – VFr 52. 63. – DAP III. 324. – GUZSIK 236.

84. ZSÁMBÉK (1477–1526u) Pilis vm., Veszprémi egyhm. Az 1477-ben kihalt premontrei monostort, a csutival együtt, Mátyás király kérésére IV. Sixtus a pálosoknak adományozta. Mohácsot nem élhették túl.[41] – VFr 60. 61. – DAP III. 300–305. – GUZSIK 233.

85. FEHÉREGYHÁZ (1480–1526/1541) Pilis vm., Óbuda, Esztergomi egyhm. Alba Ecclesia már 1200-ban állt (Anonymus). A prépostságot Mátyás adatta a pálosoknak; a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelték[42]. – VFr 60. 61. 80. 82. – DAP I. 144–153. – GUZSIK 211.

86. WONDORF/Sopronbánfalva/Sopron-Kertváros, (1482–1529) Sopron vm., Győri egyhm. Al. Sopron városa; Szt. Wolfgang tiszteletére. A Bécs felé vonuló török pusztította el. – A 17. század elején újjáépített templom ma plébániatemplom[43]. – DAP III. 226–298. – GUZSIK 232.

87. VÁZSONY (1483–1552/60k) Veszprém vm. és egyhm. Al. Kinizsi Pál temesi ispán, a déli végek törökverő főkapitánya és apósa, adonyi Magyar Balázs; Szent Mihály főangyal tiszteletére. Kinizsit 1494-ben a monostor

---

[41] GYÖRFFY György: „Zsámbék". Adatok a Pilis megyei monostorok középkori történetéhez, *MűvtÉrt.* 4(1956) 280–281.

[42] KNAUZ Nándor: A Szűz Máriáról nevezett Fehér Egyház, *MSion* 1 (1863) 739–748.; FRANKL Vilmos: Adalékok a Szűz Máriáról nevezett Fehéregyház történetéhez, *MSion* 1 (1863) 913–917.; GÖMÖRI HAVAS Sándor: Az ó-budai Fehéregyház, *BpRég*, 1890. 5–50. (Az óbudai település története, benne röviden a pálos monostor néhány dokumentuma.)

[43] CSUKOVITS János: *Töredékek a magyarországi pálosrend, főleg a wondorfi (sopronbánfalvi) zárdájában élt pálos szerzetesek történetéből*, Sopron, 1917. (A szerző anyai „nagybátyja Stöckert Ignác remete a Paumgarti páloszárda utolsó lakója volt. Meghalt 1812-ben 66 éves korában Darufalván.")

templomában temették el. Jelentős kódexek készültek e monostorban.[44] – VFr 65. – DAP III. 201–211. – GUZSIK 231.

1483. évben nagyságos Kynyzy Pál úr nagyságos Kaza-i Magyar Balázs segítségével megépíti ezt a Wason-i monostort Szent Mihály főangyal tiszteletére és odaadta a remetéknek.

1486. évben ugyanez a Pál adományozott nekünk négy ezüst kelyhet paténákkal és ezüst szentségtartót.

1489. évben ugyanez a Pál ajándékozott kővel kirakott partú halastavat, ami a monostor alatt terül el. Ugyancsak a Bakon-ban a Hassagh és Gyerthyankwth nevű réteket. Megvan erről az adományozó és beiktató levél.

1511. évben a mondott néhai Pál úrnak özvegye, nagyságos Benigna úrnő saját lelkiüdvéért nekünk ajándékozta Veszprém megyében lévő két egész birtokát, Lyherth és Agyaglyk nevezetűeket, Agyaglykat malommal együtt. Megvan erről a fehérvári keresztesek levele és Lajos király 1520. évi megerősítése. (MOLNÁR I.: A magyarországi pálosok „Zöld Kódex"-ének Veszprém megyei regesztái, VmMúzK 11/1972/ 307–308.)

88. TISZTABEREK (1486e– ?) Szatmár vm., Egri egyhm. Alapította Bélteki Drágffy Miklós a Tur folyó közelében. – DAP III. 26.; GUZSIK 227.

Tisztaberek monostorát Bélteki Drágffy Miklós alapította, aki 1470-ben részbirtokosként szerezte meg a falu másik felére is a birtokjogot. A monostort 1486-ban említik először. 1519-ben még az Ugocsa megyei Tamásváralján birtokadományt kaptak a szerzetesek Kun Jánostól. A monostor további sorsa ismeretlen. (KovácsB 124.)

89. SZENTJOBB/SZENTJOG (1493–1556k) Bihar vm., Váradi egyhm. A volt bencés monostort II. Ulászló közbenjárására VI. Sándor pápa (1492–1503) adta át a pálosoknak; Szt. István király tiszteletére. 1556 után Telegdy Miklós legyilkoltatta a pálosokat.[45] – VFr 70. 84.; DAP II. 395–399.; GUZSIK 223.

1484 táján Szent Pál remete-szerzetének tagjai királyi engedelemmel s Várad püspökének jóváhagyásával az apátsági (bencés) monostorba beköltöztek. A szerzet iratai e beköltözést 1493. évre teszik. A pálosok országos népszerűsége, lángbuzgalma s ernyedetlen munkássága ismeretes s e rend szerzeteseit a szent-márton-hegyi főapát (Tolnai Máté még 1510-ben is visszakövetelni a monostort II.Gyula pápához írt levelében) tiltakozásainak ellenére is azért hozták Szent-Jobbra, hogy az első apostoli király dicsőséges kezének méltó őrei legyenek, és Szent-László királyi monostorának ha nem is régi fényét, de legalább régi tisztességét visszaszerezzék. E kettős czél eléré-

[44] ÉRI István: Beszámoló a nagyvázsonyi pálos-kolostor helyreállításáról, *Műemlékvédelem* 5 (1961) 1–13. – MÓSER Zoltán: Imádság Kinizsi Pálért. *Magyar Nemzet* Magazin, 2003. jún. 21. (Fénykép-illusztrációval)

[45] M.S.: A szentjobbi apátság megszünése, *Századok* 21 (1887) 838.

sére Szent-Pál remetéinek már nem sok idejük volt Szent-Jobbon, még kevésbé valának kedvezőek a körülmények. 1514-ben Szent-Jobb s a hozzá tartozó községek oly sokat szenvedtek, mint a felégetett Várad és vidéke. Ott voltak-e Mohács térein Perényi Ferenc püspökkel s Biharmegye nemeseivel Szent-Jobbról is a régi „apátúr nemesei"? Nem tudjuk. De azt igen, hogy bár János király s kincstartója, Fráter György püspök Szent-Pál remetéinek kiváló kegyelői valának, a szent-jobbi klastrom a kor egyre mostohább viszonyai között nem szünt meg hanyatlani. 1557-ben a pálosok már nem voltak Szent-Jobbon. Kétségkívül már 1556-ban a Várad ostromára indult erdélyi hadak elől kellett elmenekülniük s az azon évi kolosvári gyűlés az ő birtokaikat is lefoglaltatá. Hová vonultak Szent-Jobbról s vitték-e magukkal az ős monostor levéltárát s a mindennél becsesebbet, a szent jobbot? Nem említik történeti forrásaink. De midőn pár év múlva azt látjuk, hogy a szent jobb kéznek karcsontja, mely a tatárjárás után egyedül került vissza Szent-Jobbra, Lengyelországban tűnik fel: nem látszik valószínűtlennek az a feltevés, hogy az ereklye a menekülő szent-jobbi pálosokkal jutott Lengyelhonba. Az is feltűnő, hogy míg egyéb pálosrendi klastromok iratai nagy részökben megvannak, mint pl. a kápolnai, fudi-vásár-helyi klastromoké, az ős szent-jobbi monostor levéltárának, mely pedig hiteleshelyi is, és így terjedelmesebb volt, alig van nyoma, mert talán külföldre került. Az apátság hajdani monostorának helyét a szent-jobbi temetőben feltűnő halom jelöli. A régi monostorból csak egy emlék maradt ránk: egy szép harang, mely méltó társa a székelyhídi és a mihályfalvi gyönyörű harangoknak. Évszám nincs rajta, csak koronája alatt fordul elő a 14. és 15. századokban szokásos felirat: o rex glorie veni cum pace (BUNYITAY 472–479).

90. VISEGRÁD (1493–1544) Pilis vm., Veszprémi, majd Esztergomi egyhm. Bakócz Tamás győri püspök kérésére VI. Sándor pápa és II. Ulászló király az egykori görög remete-, majd bencés monostort a pálosoknak adta át. Szt. András apostol tiszteletére. A vár 1544-ben került török kézre, a remeték ekkor elhagyták monostorukat.[46] VFr 70.; DAP III. 223–225.; GUZSIK 232.

A VFr által nem említett 15. századi pálos monostorok: Dömös, Henye, Szenttrinitás, Kács, Kapi és Kenderes. Vö. GUZSIK 235. Ugyanebben a században 8 lengyel és 2 német pálos monostort alapítottak. 1464-től 22 portugál monostor létesült, de ez a tartomány 1571-ben elszakadt a magyar rendtől.

[46] GYÖRFFY Gy.: Adatok a Pilis megyei monostorok középkori történetéhez, *MűvtÉrt* 4 (1956) 4.sz. 282–283.

16. század

91. TEREBES/Tőketerebes (1502–1530) Zemplén vm., Eger egyhm. Perényi Imre nádor a pálosoknak adta a Boldogságos Szűz tiszteletére emelt plébániatemplomot, s mellette monostort kezdett építeni. Pázmány szerint a palatinust a templomban temették el. Fia, Perényi Péter hamarosan elűzte a remetéket. A felvidéki templom és monostor ma plébániai együttest alkot. – DAP III. 2–25. – GUZSIK 227.

1502-ben Perényi Imre nádor a pálosoknak adta a falu Szűz Mária tiszteletére szentelt templomát és mellette monostort kezdett építeni. Az alapítás utáni két évtizedben több birtokadományt kaptak Tolcsván, Kis- és Nagytornyán, Kelecsényben, Vécsen és Zsadányban, s a monostor 1524-ben a Szabolcs megyei Visen egy nemesi telket is megvásárolt. 1530-ban (fia, Kanizsai Dorottya mostohafia) Perényi Péter emberei elűzték a pálosokat, a monostor követi várépítésre hordatták el. Többszöri próbálkozás ellenére is csak királyi parancsra kapták vissza a pálosok templomukat és birtokaik egy részét 1652-ben. (KovácsB 124.)

92. MOCSÁR (1505e–1550k) Ung vm., Egri egyhm. Az ungvári pálos monostor alapította Drugeth János adománya révén a felvidéki Nagykapos mellett, Krisztus Teste tiszteletére. – DAP I. 370–375. – GUZSIK 218.

93. CSALÁD/MÁRIACSALÁD (1512–1550k) Bars vm., Esztergomi egyhm. Az 1331-ben épült kőtemplomot és három falut Haraszty Ferenc és Lévai Zsigmond adományozta a pálosoknak; a Boldogságos Szűz tiszteletére. A törökök s Balassi Menyhért pusztították el.[47] DAP I. 33–48.; GUZSIK 208.

A múlt június végén nevezetes tűzeset adta elő magát. Ez a máriacsaládi páloskolostor és templom elhamvadása. Ezen roppant épület Baranya és Komárom megye határán, regényes tájon, erdőktől övezett hegyoldalban fekszik. Maga a templom a múlt században újíttatott meg s kitűnő freskófestvényekkel dicsekszik, melyeket a művészetkedvelő szerzet valamelyik ismeretlen tagja készíthetett. Ezen freskók többnyire bibliai jelenetekből állnak. II. József uralkodása óta a templom és a lak elhagyatott állapotban volt. A templom évenként egyszer nyílt meg, aug. 15-én, mikor is a közel-fekvő falvak lakói nagy számmal látogatták meg. A kolostor gazdasági célokra használtatott. A szerzet javai Barsmegyében feküdtek, de később Komárommegyébe, a csehi határba is kiterjedtek. A tűz a mellette épült istállóból, éjnek idején jött ki, s a szél a lángokat csakhamar a kétemeletes kolostor tetőzetére s onnan a templomra dobta. Egy percz alatt minden láng-ban állott. A kolostor gyönge padlása a lezuhanó tetőt nem bírta meg, minek következtében a második emelet is csaknem mindenütt beégett. A templom-nak a freskóktól ragyogó

[47] SZOKOLY Viktor: Mária-családi pálos kolostor, *Vasárnapi Újság*, 7 (1860) 432–433.

boltozata azonban megmaradott, csak repedései sokasodtak meg. A tornyok végig égtek, s a harangok lehullottak. Pár év múlva összeomlik a szép boltozat... (DALMADY Győző: A mária-családi kolostor elégése, Vasárnapi Újság 10/1863/ 258.)

A Magyar Pálos Rend jelenlegi magyarföldi monostorai:

Pécs (1996-tól a magyar tartomány központja)

Buda/Sziklakápolna és monostor (Gellérthegy)

Márianosztra (az ősi monostor épülete ma is börtön)

Pálosszentkút-Petőfiszállás

HOMONNAY Sándor Miklós: Pálosszentkút és a pálosok története 1944-től 1951-ig. Márianosztra 1993. (Kézirat)

JOÓ István: Fehér barátok pünkösdje. Magyar Nemzet, 2007. máj. 26. 4.

BADACSONY T. Örs: Elítéltek között. Beszélgetés Hesz Á. Attila pálos szerzetessel, a márianosztrai börtönlelkésszel. Új Ember 2007. aug. 5. 8.

A pálosok napi imája

Mindenható, örök Isten, mindenek fölött akarunk szeretni; Téged akarunk szolgálni minden embertársunkban. Hálát adunk az elmúlt évszázadok szenvedéseiért, üldözéseiért és névtelen áldozataiért, melyeket kegyesen fogadtál szent őseinktől a lelkekért. Köszönjük, hogy korunkban bennünket választottál ki tanúságtételre, s kérünk, növeld a minden áldozatra kész választottaid fehér seregét.

Szent pálos hivatásunkhoz Te adj rendíthetetlen hűséget. Adj erőt, hogy keressük az egyszerűséget és igénytelenséget, és ne engedd, hogy a kényelem és az anyagiasság elsekélyesítsen bennünket.

Add, hogy életünk imádság és apostolkodás legyen, az irántad való szeretetből pedig tudjunk mindig tiszták és alázatosak lenni. Krisztus, a mi Urunk által. Ámen. (Magyar Pálos Rendtartomány Imakönyvéből, Pécs 2003.)

PÁLOS ÍRÁSMŰVÉSZET, TÖRTÉNETÍRÁS

Festetics-kódex 1493–94 Nagyvázsony, Kinizsi Pál hitvese, Magyar Benigna számára: Kinizsi Pálné Imádságoskönyve. Festetics-kódex. 1494 előtt. „Régi magyar kódexek" 20. szám. Argumentum Kiadó. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Bp., 1996.

„A Festetics-kódex magyar nyelvű imádságoskönyv, amely Kinizsi Pálné Magyar Benigna számára készült a pálosok nagyvázsonyi monostorában 1494 előtt. Jelenleg az OSzK Kézirattára őrzi: Magyar Nyelvemlék 73. jelzet alatt. A kódex anyaga hol vékonyabb, hol vastagabb pergamen. Kötéskor a körülvágás miatt a pergamenlapok csonkultak. A lapok mérete 146x103 mm. A kódex 27 ívfüzetből áll. Eredeti számozása, ívjelei nincsenek. A kódex ma 208 levélből

áll. Alapszövegét egy kéz másolta, fekete és piros tintával, egyenletes, nyújtott, sűrű bastarda. Az írástükör mérete 89x58 mm, a sorok száma 15. A kódex Hoffmann Edit szavait idézve «A magyar nyelvű kódexek közül a legfényesebb kiállítású, ízléses és tetszetős munka». Növényi ornamentika; arany gömbökkel, zöld madár arany keretben; bordó háttér előtt a Kinizsi címer: kék mezőben balfelé forduló kar kivont, egyenes karddal, felfelé néző félhold, fölötte csillag. A második lap még díszesebb. Jobbról a Magyar család címre: egy hátsó lábain álló oroszlán, amint a félholddal küzd, és a pajzs jobb felső sarkából sütő nap felé tekint. A szöveg első hét sora mellett egy 41x38 mm nagyságú négyzetben holdsarló felett, bordó háttér előtt, kék, zöld, halványpiros ruhájú Szűz Mária látható, jobb karján a kis Jézussal, arany sugarakkal, glóriával. A díszítésnek ez a módja a budai könyv-festőműhelyben a Mátyás alatt meghonosodott firenzei festőiskola hatását mutatja. Ezen kívül 11 színes iniciálé, fontos tartalmi egységek előtt. Némelyik valóságos tájkép. A kódex magánhasználatra készült imádságos-könyv. Kinizsi Pál feleségének, Magyar Benignának másolták a törökverő hős által alapított nagyvázsonyi monostorban. Mária teljes kis zsolozsmáját tartalmazza, utána a bűnbánati zsoltárok (Petrarca hét bűnbánati zsoltárának első magyar fordítása). A kódex végére, az üresen maradt, de megvonalazott lapokra (414–416) egy kicsit későbbi kéz János evangéliumának elejét másolta" (Részletek a Bevezetésből).

Czech-kódex 1513 Nagyvázsony, „néhai Kenézsy Pál társának": Kinizsi Pálné Imádságos könyve. Czech-kódex. 1513. „Régi magyar kódexek" 4.szám, A nyelvemlék hasonmása és betűhű átirata. Kiadta a Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest 1990.

„A Czech-kódex magyar nyelvű imádságos könyv, amely az első férje után Kinizsi Pálnéként ismert Magyar Benigna számára készült a pálosok nagyvázsonyi monostorában, 1513-ban. Jelenleg a MTA Könyvtárának Kézirattára őrzi a «Magyar Kódexek» elnevezésű gyűjteményben K 42 jelzet alatt. Anyaga jó minőségű pergamen. Jelenlegi mérete 120x91 mm, de eredetileg nagyobb volt, mert látható, hogy a múlt századi bekötéskor erősen körülvágták. Terjedel-me 98 folio, azaz 196 pagina. 14 ívfüzetből áll. Ma 4 levél hiányzik. Elveszett az első levél szöveggel együtt, ez már felfedezésekor, 1833-ban is hiányzott. Írása gothica textualis formata. Fekete, vörös és kék tintával íródott, egyetlen kéz munkája. A scriptor F(rater) M.. A tükör egy-hasábos, a sorok száma mindig 15. A tükör mérete 102x60 mm. Iniciálékkal is gazdagon díszített. Kötése ma aranyozott egészbőr, arany metszéssel, egy záró csattal. Eredeti kötése az Akadémiára kerülésekor, 1851-ben már hiányzott. Kinizsi 1483-ban alapította a nagyvázsonyi pálos monostort. 1490k vette feleségül Magyar Benignát. 1494. nov. 20-án halt meg. Felesége Nagy-vázsonyban

temette el, ahol ma is látható egész alakos faragott sírköve. Még Kinizsi életében írták a nagyvázsonyi pálosok Benigna asszony számára a Festetics-kódexet 1492–94 között. Benigna Kinizsi halála után még kétszer ment férjhez. 1495k Kamiczházi Horváth Márkhoz, majd ennek halála után 1509k Kereky Gergelyhez. Benigna a pálosokat továbbra is támogatja, 1511-ben pusztákat adományoz nekik. A főúri pártfogó iránti hálából készülhetett 1513-ban a Czech-kódex, mely tartalmában kiegészítője a korábbi Festetich-kódexnek. A kódexek előbb a margitszigeti domonkos apácák birtokába kerülhettek, akik 1526 után Kőszegre menekültek. Utána 1541-ben Várad mellé, a szentjánosi kolostorba mentek, majd végül 1566-ban könyveikkel együtt a nagyszombati klarissza kolostorba kerültek. A Czech-kódex 17. századi írású bejegyzése azt bizonyítja, hogy ekkor már a nagyszombati klarisszák tulajdonában volt. Ekkori tulajdonosa Balassa Mária Victoria grófnő, aki 1656-ban lépett be a nagyszombati klarissza szüzek közé, 1691–94 között apátnő volt. Kódexeink 1782-ig a nagyszombati klarisszáknál lehettek. Ekkor az érsekújvári ferencesekhez került a kódex. A kódexet 1833-ban Czech János fedezte fel az érsekújvári ferencesek könyvtárában. Világiak számára készült imádságos könyv. A pálosok Mária-tiszteletének megfele-lően a Festetics és a Czech-kódex tartalmazza az Officium B.M.V. teljes fordítását. A F.-kódexben olvasható a teljes Officium Parvum, ezt egészíti ki a szombati Mária officium-nak nyári vesperása a kódex 137–64. lapjain. Ezek után magánimádságokat találunk. Legelől Szt. Brigittának a középkorban közkedvelt 15 imádsága. Kiemelkedő helyet foglal el kódexünk egyetlen verses fordítása, a Himnusz a felfeszített Krisztushoz. A Szt. Bernáld doktornak tulajdonított versről ma már bizonyították, hogy nem ő írta. A Czech-kódex szövege a Salve mundi salutare nem szó szerint, hanem valóban önálló fordítása. Élénk, színes képei, gondolat-ritmusai költőiebbé teszik a latin eredetinél. Kódexirodalmunk kimagasló szintű költeménye... Több imádság Jézus Krisztushoz; sok szól Szűz Máriához. Megtaláljuk a Mindenszentek litániáját, Szent Mihály és Szent Ágoston imáját. A kódex végén esti imádságok".

„A nagyvázsonyi pálos monostorban készült a két, Magyar Benignának írt kódex mellett a Gömöry-kódex egy része, ezt Tetemi Pál nagyvázsonyi pálos vikárius írta a margitszigeti domonkos apácák számára. Esetleg még itt íródhatott a Peer-kódex és a Csízió, talán Csepelyi Simon számára, aki ugyancsak pártfogó-ja, birtokadományozója volt a vázsonyi pálosoknak." (Részletek a Bevezetésből).

IPOLYI Arnold: Adalékul a pálosok magyar történetíróihoz, MSion 1 (1863) 38–43; 93–110.

KNAUZ Nándor: Régi misekönyveink. Pálos rendi misekönyvek, MSion 7 (1869) 676–683.

VINCZE Gábor: A pálosok irodalmi munkássága a XIV–XVIII. században, Egy XVIII. századbeli könyvészeti kimutatás nyomán. MKSz, 3 (1878) 21–44.

KÁROLYI Á.: Frater György levelezése s egyéb őt illető iratok a Bécsi cs. és kir. Államlevéltárból. Történelmi Tár 1878, 209–270. 499–560. 1879, 306–336. 466–528. 1880, 57–96. 234–276. 649–668. 1881, 51–77. 1882, 96–103.

RÓMER Flóris Ferencz: Könyvtári buvárlataim Altenburgban és GöttweigbAn, MKSz 6 (1881) 99–116.

CSONTOSI János: Magyarországi könyvmásolók és betűfestők a középkorban, MKSz 6 (1881) 205–214.

BALLAGI Aladár: A Czestochowai pálos nyomda magyar tárgyú termékei, MKSz 12 (1888) 139–152.

HORVÁTH Cyrill: Világiak régi magyar imádságos könyvei, ItK 1 (1891) 257–281.

CSONTOSI János: Lengyelországi könyvbuvárlatok. IV. A czestochowai pálosrendi könyvtár. MKSz 16 (1891) 240–251.

FRAKNÓI Vilmos: Hadnagy Bálint munkái (1497–1511), MKSz 26 (1901) 114–125.

ZSÁK. J. Adolf: Szegedi Gergely, egy ismeretlen scriptor és miniator, MKSz 31 (1907) 145–148.

BÁTORI 'SIGRAI Pál: Báthory László méltatása, Századok 44 (1911) 658–660.

HÓMAN Bálint: Pálos-breviáriumok és missálék a XV–XVI. századból, MKSz 38 (1914) 293–301.

GONDÁN Felicián: A középkori magyar pálos-rend és nyelvemlékei, Pécs, 1916.

KÖZI-HORVÁTH József: A pesti pálosok könyvtára, KathSz 42 (1929) 600–607.

HORVÁTH János: A magyar irodalmi műveltség kezdetei, Bp. 1931., Reprint 1988. 240–243.

KELÉNYI B. Ottó: A Buda melletti Szent Lőrinc pálos kolostor történetének első irodalmi forrása (1511), Bp. 1936.

MEZEY László: A Báthory-Biblia szerzője, MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, 8 (1956) 216–221.

DOMOKOS Pál Péter: Magyar nyelvemlékek Czestochowában 1501-ből, MNyelv 62 (1966) 489–492.

GYÉRESSY B. Ágoston OSPPE: „Tanulással és írással". Pálos írók a középkorban. Vigilia 35 (1970) 84–93.

MOLNÁR József: Az 1501-i czestochowai magyar nyelvemlék, MNyelv 71 (1975) 110–112.

GYÉRESSY B. Ágoston: Czestochowa magyar emlékei, Vigilia 40 (1975) 338–339.

TÖRÖK József: A magyar pálosrend liturgiájának forrásai, kialakulása és főbb sajátosságai, Róm. Kat. Hittudományi Akadémia, Bp., 1977.

ZOLNAY László: Magyar emlékek a hatszázéves Csensztohovában. Vigilia 42 (1977) 54–57.

MOLNÁR József–SIMON Györgyi: A Festetics-kódex, Magyar nyelvemlékek, Tankönyvkiadó, Bp., 1980. 118–123.

KNAPP Éva: A Czech-kódex zsoltárfordításai, Vigilia 46 (1981) 262–264.

SARBAK Gábor: Gyöngyösi Gergely biográfiájához, ItK 93(1984) 44–52.

TARNAI Andor: Pálosok. „A magyar nyelvet írni kezdik", Akadémiai Kiadó, Bp., 1984., 103–155. – Vö. FÜGEDI Erik: Tarnai Andor könyvének margójára, Századok 125 (1985) 232–243.

VÍZKELETY András: Vallásos tartalmú miscellanea-kézirat magyar nyelvű imádsággal. Kódexek a középkori Magyarországon, OSzK, Bp., 1985. 167. sz.

SARBAK Gábor: A pálos „Liber viridis". Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról, OSzK, Bp., 1989. 155–167.

MADAS Edit–MONOK István: A könyvkultúra Magyarországon. A kezdetektől 1730-ig, Balassi Kiadó, Bp., é. n. 60–61.

SARBAK Gábor: A középkori pálos írásbeliség hazai emlékei. Bp. 1994.

IDEM: Hadnagy Bálint pálos szerzetes kézírása a budapesti Egyetemi Könyvtár 372-es sz. ősnyomtatványában, MKSz, 119/2 (1995) 164–169.

IDEM: Gyöngyösi Gergely prológusai. Jankovits László – Kecskeméti Gábor (szerk.): Neolatin irodalom Európában és Magyarországon, Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs, 1996. 81–99.

IDEM: Újabb pálos magyar nyelvemlékek Göttweigben, MNyelv 94/4 (1998) 462–465.

IDEM: Das Buch und Bibliothekswesen der Pauliner im Mittelalter. ELM, Kaspar: Beiträge zur Geschichte des Paulinerordens, Duncker und Humblot, Berlin, 2000. 41–62.

ÖSSZEFOGLALÓ PÁLOS BIBLIOGRÁFIA

1. Források

GYÖNGYÖSI Gergely: Arcok a magyar középkorból (Vitae Fratrum), „Magyar ritkaságok". Bevezető: V. Kovács Sándor. Ford. Árva Vince. Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1983.

Remete Szent Pál Remete Testvéreinek Élete, „Varia Paulina" III. Frater György Alapítvány, 1998.

Gregorius GYÖNGYÖSI: Vitae fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae, edidit Franciscus L. Hervay O.Cist, Akadémia K. Bp. 1988.

GYÖNGYÖSI Gergely: Directorium (1515u). Vezérkönyv a szentágostoni szabályzat szerint vitézkedő remeteszentpálrendi tisztviselő testvérek számára. Kézirat. Ford. Molnár István. É.h.n.

GYÖNGYÖSI Gergely: Epitoma seu brevilogia in quo omnium religiosorum profectus et profestuum adminicula, itemque defectus et defectuum antidota describuntur. – Rövid beszédek. – A szerzetesek erényeiről és hibáiról. Kézirat. Ford. Molnár István. É.h.n.

Inventarium privilegiorum omnium et singularum domorum Ordinis Heremitarum S.Pauli Primi Heremitae, 1522. Egyetemi Könyvtár, Cod.lat. 115. Az ún. „Liber viridis".

Acta Paulinorum. Orsz. Levéltár, E Osztály (Kamarai Levéltár) 153. sz. 125 iratcsomó. Az 1526 előtti a Diplomatikai Osztályban.

Elenchus summarius archivi almae Provinciae Hungaricae Ordinis S.Pauli Primi Eremitae. 1750. Gindl Gáspár. Orsz. Levéltár E 153, 101. sz.

Egyetemi Könyvtár: Acta Generalia 10. kötet (1640–1770) Ab 154 jelzet. – Az OSzK kézirattárban néhány pálos kézirat.

SARBAK Gábor: Miracula Sancti Pauli Primi Heremite. Hadnagy Bálint pálos rendi kézikönyve, 1511. „Agatha" XIII. Debrecen 2003.

2. E források áttekintő feldolgozásai:

Andreas EGGERER: Fragmen Panis Corvi Protoeremitici seu Reliquiae Annalium Eremi-Coenobiticorum Ordinis Fratrum Eremitarum Sancti Pauli Primi Eremitae, Viennae Austriae, 1663.

Nicolaus BENGER: Annales Eremi-Coenobiticorum Ordinis Fratrum S. Pauli Primi Eremitae (1663–1727), Posonii, 1743.

Franciscus OROSZ, Ordinis S. Pauli I. Eremitae Provinciae Hungaricae, Magister Novitiorum: Synopsis Annalium Eremi-Coenobiticorum FF. Eremitarum Ordinis S. Pauli Primi Eremitae, Sopronii, 1747.

IDEM: Egyedülvalóságnak ékessége, az az Tebais-béli Dütsösséges Szent Pál Pátriárkának, Remeték Fejedelmének és Mesterének Élete és Halála. Nagyszombat, 1754.

S.S. SWIDZINSKI OSPPE (redactor): Archivum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae. Fontes I. Augustae Trevirorum, 1973. 1–50.

GYÉRESSY Ágoston OSPPE – HERVAY L. Ferenc O.Cist: Documenta artis Paulinorum I–III. A MTA Művészettörténeti csoportjának Forráskiadványai. Bp., 1975. 1976. 1978. (DAP)

GUZSIK Tamás: A pálos rend építészete a középkori Magyarországon. Mikes Kiadó, Bp. 2003.

ACZÉL László Csongor–LEGEZA László–SZACSVAY Péter–TÖRÖK József: PÁLOSOK, „Szerzetesrendek a Kárpát-medencében". Mikes Kiadó, Bp., 2006.

3. Összefoglaló szakcikkek

HERVAY Ferenc Levente O.Cist: „Pálosok". Korai magyar történeti Lexikon Akadémiai Kiadó, Bp., 1994. 524–525.

PUSKELY Mária: „Pálosok". Kétezer év szerzetessége, Dinasztia, Bp., 1998. II. 944–953.

TÖRÖK József: A pálos remeték rendje. Szerzetes- és lovagrendek Magyarországon, Panoráma, Bp., 1990. 83–92.

J. ZBUDNIEVEK: „Monaci di San Paolo Primo Eremita" Dizionario degli Istituti di Perfezione, VI. Ed. Paoline, Roma, 1973. 25–43.

4. Általános irodalom

KOLLER, Josephus: Prolegomena in Historiam Episcopatus Quinqueecclesiarum, Posonii, 1804. II. 121–126.

D.S.: Rövid visszaemlékezés a remete sz. Pálról nevezett szerzetesekre. Religio, 1856. Pest, júl. 9. 17–21.

IPOLYI Arnold: Adalékul a pálosok magyar történetíróihoz. MSion 1(1863) 38–42. 93–110.

ZALKA János: A pálosok jelen állapota Lengyelországban. MSion 1(1863) 161–173.

KNAUZ Nándor: A Szent Pálról címzett budai pálos zárda. MSion 3(1865) 920–923.

KARCSÚ Antal Arzén: Remete. szt. Pálról nevezett magyar szerzetes rend. A Szerzetes Rendek Egyetemes történelme, II. Pest, 1867. 187–247.

BUNYITAY Vince: A váradi püspökség káptalanjai és monostorai a püspökség alapításától 1566. évig. Nagyvárad, 1883. 460–482.

KÜRCZ Antal: A Magyarországi Pálos-rend története. I. kötet. A legrégibb időktől a mohácsi vészig (1215–1526). Bp., 1889.

CSÁSZÁR Elemér: A Pálos-Rend fölöszlatása, Bp., 1901.

DIVALD Kornél: A régi Buda és Pest művészete a középkorban. KathSz 15(1901) 300–309. 415–434. 508–530. 639–655.

SULYOK Károly: Egy magyar szerzet. Pécsi Közlöny, 1902. júl. 4. 1–4.

VALDINGER István: A pálosok pécsi szereplése a török hódoltság után (1698–1786). Pécsi Közlöny, 1902. dec. 12. 1–2.

PÁMER László S.J.: Remete Szent Pál és a Pálosok, KathSz 21 (1907) 911–933.

Frater EMERICUS: A fehér barátok. A pálos-rend vázlatos története. Magyar Szentek, Nagy Képes Naptár, 1908. 39–48.

SZENTKIRÁLYI István: Remeteélet a Jakabhegyen a XVIII. században. PBMÉ 3 (1910) 3. füzet, 65–73.

IDEM: A jakabhegyi remetelház lakói 1767. évben. PBMÉ 8 (1916) 3–4. füzet, 101–102.

BALANYI György: A pálosok. MKult 11 (1923) 198–206.

IDEM: Ágoston-rendű remeték. A pálosrend. A szerzetesség története, SzIT, Bp., 1923. 176–183.

GALAMBOS Kálmán: A 700 éves Pálos-Rend, Katolikus Almanach, 1930. 572–80.

GYENIS András: A pálosrend múltjából, Árpád Rt., Kalocsa, 1930.

KISBÁN Emil: A magyar pálosrend története I. (1225–1711) II. (1711–1786). A pálos kolostor kiadása, Bp., 1938.

HORVÁTH, Johann: Ursprung, Verbreitung und Tätigkeit der Pauliner in der Diözese Fünfkirchen von 1225 bis 1526. 1938. Diss. – HORVÁTH János: A pálosok a pécsi egyházmegyében. Magyarul kéziratban.

GYÉRESSY Ágoston: Boldog Özséb élete. Pálos Rendház K. Bp. 1938.

IDEM: Régi pálos kolostorok Erdélyben. FBarát 3(1940) 4. szám. 30–32.

GALLA Ferenc: A pálosrend reformálása a XVII. században. Stassewsky Miklós pápai megbízatása. Regnum 1940/41. 123–222.

Balázsfalvi OROSZ Ferenc pálos perjel: Remete Szent Pál kiváltképpenvaló Attyok és Pátrónusok a Kisdedeknek. FBarát 4(1941) 1. szám, 16–17.

NÁDAS Zoltán: Remete szent Pál egyháztörténelmi hatása. FBarát 4/1 (1941) 4–8.

br. SCHROEDER Attila: Remete szent Pál életeszménye hazánkban. FBarát 4(1941) 4. szám, 55–57.

GYÉRESSY Ágoston OSPPE: A magyarság és a Pálosrend. FBarát 6/9 (1943) 117–120.

GALAMBOS K.: A Pálosrend szelleme. Papi Lelkiség, 1943. 122–132.

TIMÁR Kálmán: Pálosok az erdélyi egyházmegye szolgálatában. FBarát 6/9 (1943) 128–129.

GYÉRESSY Ágoston: Erdély kiváló pálosai. Vigilia 9 (1943) 387–388.

Ragyogó lapok a magyar Pálosrend múltjából, Bp., 1944.

MÁLYUSZ: A pálosrend a középkor végén. Egyháztörténet 3 (1945) 1–53.

MEZEY László: A „Báthory-Biblia" körül. A mű és szerzője, A MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 8. 1956. 191–221.

JUHÁSZ Kálmán: Klöster in der Diözese Tschanad-Temesvar im Mittelalter (1030–1552), Amerikai M. K., Köln–Detroit–Wien 1962. 52–55.

MÁLYUSZ Elemér: A pálos rend. Egyházi társadalom a középkori Magyarországon, Akadémiai Kiadó, Bp., 1971. 257–274.

GYÉRESSY Ágoston OSPPE: Pálos faragások mesterei. MűvtÉrt, 22/3 (1973) 199–215.

IDEM: Czestochowa magyar emlékei. Vigilia 40 (1975) 338–339.

TÖRÖK József: A magyar pálosrend liturgiájának forrásai, kialakulása és főbb sajátosságai (1225–1600), R. K. Hittud. Akadémia, Bp., 1977.

ZOLNAY László: Magyar emlékek a hatszázéves Csensztohovában. Vigilia 42 (1977) 54–57.

GUZSIK Tamás: Eltűnt pálos kolostorok Somogy megyében, Műemlékvédelem 23/4 (1979) 349–354.

SZABÓ László: Pilis, a magyar szent hegy. Vigilia 45 (1980) 62–64.

GUZSIK T.: Eltűntnek hitt pálos kolostorhelyek Zala megyében. Zalai Gyűjtemény 16. Zalaegerszeg, 1981. 33–49.

KNAPP Éva: Remete Szent Pál csodái. A budaszentlőrinci ereklyéhez kapcsolódó mirákulumföljegyzések elemzése. Századok 117 (1983) 511–555.

HERVAY Ferenc O.Cist: A Pálos Rend elterjedése a középkori Magyarországon. Separatum a Mályusz Elemér Emlékkönyvből, 159–171. Akadémiai Kiadó, Bp., 1984.

Julius DIRNBECK – Wolfgang MEYER: Der Orden der Pauliner. Seine Geschichte, seine Aufgaben, seine Stellung, Eisenstadt, 1984.

GUZSIK T.: Eltűntnek hitt pálos építészet Somogy megyében. Somogy megye múltjából. Kaposvár, 1986. 5–26. (Szakácsi, Vetahida, Mindszent, Szentpál, Szerdahely, Szentpéter, Kisbáté és Told)

V. KOVÁCS Sándor: Gyöngyösi Gergely, az író és a tudós. Eszmetörténet és régi magyar irodalom, Magvető, Bp., 1987. 227–241.

KOVÁCS B.: Az egri egyházmegye története 1596-ig, Eger 1987. 118–123.

HERVAY F. Levente O.Cist: Szerzetesházak a középkori Baranyában. Baranya 1991. 1–2. sz. 39–54.

Jan PACH–W. ROBAK: Jasna Góra. The Sanctuary of the Mother of God, Terni (Italia), 1991.

SARBAK Gábor (szerk.): Pálos rendtörténeti tanulmányok, „Varia Paulina" I. Csorna, 1994.

MARTON J.: Az Erdélyi egyházmegye története, Gyulafehérvár 1993.

PUSKELY Mária: Virágos kert vala híres Pannónia, Ameko, Bp., 1994. (benne 23 jeles pálos a 15–17. századból)

SEMJÉN Zsolt: Felszólalása a magyar országgyűlésben, 1996. jún. 3-án. „A millecententenarium évében , amikor a magyar nemzet számba veszi múlhatatlan értékeit, méltó, hogy az Országgyűlésben is megemlékezzünk az egyetlen magyar alapítású szerzetesrendről, a pálosokról. Mindennek külön aktualitást ad, hogy ez év tavaszától – 210 év után – újra van önálló magyar pálos rendtar-

tomány..." Az Országgyűlés hiteles jegyzőkönyve, 1996. tavaszi ülésszak, Jún. 3. pp. 21298–21301.

BELÉNYESSY Károly: Pálos monostorok a Zempléni hegységben, Új Magyarország, 1997. ápr. 15. 9. lap

GYÉRESSY Ágoston OSPPE: Boldog magyar pálosok I. II. Kézirat. A monostorok rejtett kincse, Kézirat.

WEINRICH, Lorenz: Hungarici Monasterii Ordinis S.Pauli Primi Heremitae de Urbe Roma. Instrumenta et Priorum Registra, „Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma". Fontes 2., Roma – Budapest, 1999.

MADAS Edit: Pálosok. A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig, Balassi Kiadó, Bp., é.n. 60–61.

SWINDZINSKI, Stanislaw (Hrsg): Beiträge zur Spiritualität des Paulinermönchtums, Archivum OSPPE 2/4. Collectio Paulina im Kreisarchiv Bodenseekreis. Friedrichshafen, 1999.

Gábor SARBAK: Bemerkungen zur mittelalterlichen Ordenstracht der Pauliner. „Archivum OSPPE" Dissertationes 4. Friedrichshafen, 1999. 71–87.

Jan PACH – Jerzy TOMZINSKI: Jasna Góra. A czestochowai Szűzanya szentélye. Ford. Koncz Éva. Czestochowa, 1999.

IDEM: Ausgewählte Bibliographie zur Geschichte des Paulinerordens. ELM, Kaspar: Beiträge zur Geschichte des Paulinerordens, Duncker und Humblot, Berlin, 2000. 282–326.

AKNAI Tamás: Pécs. Pálos templom, Tájak, Korok, Múzeumok Kiskönyvtára 683. Bp., 2000.

PÁSZTOR Lajos: A magyarság vallásos élete a Jagellók korában, (1940), METEM, Bp. 2000. I. fejezet.

Marie-Madeleine de CEVINS – László KOSZTA: Les nobles de Hongrie et l'ordre des Ermites de Saint Paul l'Ermite. La noblesse dans les territoires Angevins f la fin du moyen age. École Française de Rome, 2000. 596–601.

TÖRÖK József: Boldog Özséb és a pálos szerzetesek a középkori Európában. Beke Margit (szerk.): Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis I. Bp., 2001. 95–99.

GUZSIK Tamás (†2002): A pálos rend építészete a középkori Magyarországon, Mikes Kiadó, Budapest 2003.

FÜGGELÉK. Pálosok a szépirodalomban

„Remete szíz Szent Pál ősünknek kihozásáról". MADAS Edit (szerk.): *A néma barát megszólal*. Érdy-kódex. Magvető, Bp., 1985. 616–527.

HORVÁTH Mihály: *Utyeszenich Frater György (Martinuzzi bíbornok) élete*, Bp., 1882. (Jókai már ismerte ezt, a lényegében csak a Mohács utáni évek diplomáciai, politikai eseményeivel foglalkozó történelmi életrajzot.)

JÓKAI Mór: *Frater György* I–II. Révay Testvérek kiadása, Bp., 1898.
Frater György (†1551. dec. 17.) levelezése s egyéb őt illető iratok a Bécsi cs. és kir. Államlevéltárból. Közli KÁROLYI Árpád. *Történelmi Tár*, 1878. 209–270. 499–560; 1879, 306–336. 466–528; 1880. 57–96. 234–276. 649–668; 1881. 51–77; 1882. 96–123.
Első Remete Szent Pál-béli Csuzy Zsigmond: *Evangeliomi trombita*, Nyomtattatott Posonban, 1724-dik esztendőben. (Vasár és ünnepnapi magyar nyelvű prédikációk 776 oldalas gyűjteménye)
M. Gy. : *Frater György*, Szomorújáték 5 felvonásban. Bp., é.n.
Tardos Viktor: *György barát*. Tragédia. Bp., 1907.
Tormay Cecil: *Az ősi küldött* I–III. Bp., 1938. (Patacsi remeték)
Passuth László: *Víz tükrére krónikát írni*, Bp., 1980. (Fr. György)

Studia Theologica Transsylvaniensia 10 (2008) 73–84

DĂNILĂ GABRIELA–ŞIPOS IBOLYA–VASS CSONGOR

Széchenyi István élete és munkássága

Aki a „legnagyobb magyar" életéről és munkásságáról írni merészkedik, az csakis a legnagyobb tisztelettel és lelkesedéssel, s komoly kutatással teheti. Mielőtt ennek a tanulmánynak megírásához mi is hozzáláttunk volna, igyekeztünk felkutatni Széchenyi István életének és munkásságának minden mozzanatát. Úgy érezzük, hogy tervünk sikerült, mivel rendelkezésünkre állt Erdély egyik legrégibb és legértékesebb könyvtára, a Batthyány Ignác római katolikus püspök által alapított *Batthyaneum*. Évek óta ennek az intézménynek vagyunk a munkásai, mely könyvtár pillanatnyilag a Román Nemzeti Könyvtárnak a fiókja.

A Batthyaneum igen gazdag könyvállománnyal rendelkezik; benne tudományos értékű könyvek, középkori kézirat-gyűjtemények, ősnyomtatványok, könyvritkaságok a 15–16. és főleg a 17–18. századból találhatóak. Ezeken kívül pénzérmeket, illetve levéltári gyűjteményeket és egyéb dokumentumokat rejteget a 13–17. századból. Nem utolsósorban kell megemlítenünk, hogy itt őrzik a 9. század elején aranytintával írt híres Arany-kódex (*Codex Aureus*) első két evangéliumát, Mátét és Márkot.

A magyar kultúra írásos nyomai, a magyar történelmi adatok, Magyarország területén nyomtatott, kiadott könyvek is szép számmal jelen vannak. Ebben a gazdag könyvtárban nagyon sok könyvészeti anyag található gróf Széchenyi István életével és munkásságával kapcsolatosan, melyeket tanulmányunkban is felhasználtunk. Ezzel egyúttal közzé tesszük a Batthyaneumban található dokumentumokat Széchenyi Istvánról.

A Széchenyi családot két évszázados kapcsolat fűzte a Habsburg dinasztiához. A grófi címet 1697-ben nyeri el családi származás szerinti II. György, aki az elnyert grófi címerhez a *Si Deus pro nobis, qui contra nos*? (Ha Isten velünk, ki ellenünk?) mottót választja, amely Széchenyi György (I. György), veszprémi érsek jelszava volt.

Széchenyi István szülei, gróf Széchenyi Ferenc és Festetich Julianna grófnő 1777-ben kötnek házasságot. Az egykori szabadkőműves

Ferenc, félesége hatására, buzgó katolikus és az udvarhoz hűséges felségtisztelő lesz.

István édesapja nagy politikus és mecénás, a magyar polgári átalakulás kezdetének különös személyisége, a Magyar Nemzeti Múzeum és a nevét viselő országos könyvtár alapítója. A Theresianum-ban ismeri meg a korszerű felvilágosodás eszméit, és már 22 éves korában közpályára lép a hazát akarja szolgálni. 1798-ban somogyi főispán a legfelsőbb törvényszék bíráinak egyike és királyi főkamara-mester. 1808-ban lemond tisztségeiről, mivel a hazafias ellenzék a Habsburgok kiszolgálójának, a császár meg a „magarismus" hívének látja. Visszavonulása alkalmából Széchenyi a burgundiai eredetű Aranygyapjasrend láncát kapja a császártól. Széchenyi Ferenc 1820-ban meghal, a gyerekeire tekintélyes apai örökség vár.

Az államalapító szent király nevéről Istvánnak keresztelt Széchenyi fiú 1791. szeptember 21-én született az osztrák császárvárosban, Bécsben, a család hatodik gyerekeként (György, aki korán elhalálozott, Lajos, Franciska, Fanny, Zsófia és Pál testvéreként). Ezt a véleményt azonban nem osztja mindenki, így például Konstantin Wurzbach költő és biográfus szerint az augarteni császári palotában, de az életrajzírók zöme szerint a Burghoz közeli Herrengassén jött világra *az igazán magyar férfiú.* Bármelyik helyszint is fogadjuk el, az bizonyos, hogy teljesen német környezetben látta meg a napvilágot. Ennek ellenére az ifjú Széchenyi, természetesen korán megtanul magyarul, magyar szellemű nevelést kap. Szülei gondos keresgélés után Liebenberg (Lunkányi) Jánosra választották nevelőnek, aki egyetemi évei alatt, a pesti bölcsészkaron mindvégig eminens tanuló volt, és 1797-ben bölcsészdoktori címet szerzett. Lunkányi nevelőként igyekszik a felvilágosodás pedagógiai alapelveit összeegyeztetni a hazaszeretettel.

Széchenyi gyermekkorában nagyon beteges; „van alkalma kipróbálni" mindenféle betegséget, így pl. skarlátos, sokat gyötri a láz, és sokáig könnyen megfázik. Gyenge egészsége és fizikuma miatt a tanulást az átlagosnál később kezdi, és az elején eléggé gyenge felfogásúnak látszik. Nevelője mellett az egyes tantárgyakat külön szaktanárok tanítják, mint például az architektúrát Révai Miklós, az olasz és francia nyelvet Poupare, a család házi káplánja. Vallásos nevelésben részesül, annál is inkább, mivel édesanyja papnak szánta István fiát.

Az otthon tanultakból nyilvános vizsgát tett a pesti piaristáknál, illetve a soproni bencés gimnáziumban. Középiskolai tanulmányait eminens minősítéssel fejezi be 1808. szeptember 8-án. Ugyanebben az évben az országgyűlés 25000 újonc katonát szavaz meg, és elrendeli a nemzeti felkelést. Gróf Széchenyi Ferenc mindhárom fiát (Lajost, Pált, Istvánt) az I. Napóleon elleni hadjáratba küldi. Ekkor István 17 éves, mégis egy év múlva (1809. április 7-én) már főhadnaggyá léptetik elő a würtembergi huszárezredben.

Széchenyi Pál és István 1808 áprilisában vonul be a nemesi felkelő seregbe. Pált irodai munkára osztják be, Istvánt a Győr mellett épülő sánctábor építésének, illetve ásásának felügyeletével bízzák meg. A felkelő nemesi hadsereg döntő ütközetben vesz részt június 1-én Kismegyer-major mellett. Az eléggé képzetetlen, hiányosan felszerelt és rosszul irányított hadsereg elveszíti a csatát Beauharnais alkirály csapataival szemben. Majd Voith Ferdinánd javaslatára Széchenyi István viszi az egyre szorosabban bezáruló francia gyűrűn át a híreket Komáromba. Nem éppen könnyű feladatát szerencsésen teljesíti, és a rábízott hírekkel még az ellenség előtt elér Komáromba. Ezért a császár dicséretben részesíti. A fiait nagy aggodalmak közt szemmel tartó apa is rendkívül büszke István fiára.

Első nagyobb utazását Széchenyi István 1810-ben teszi, amikor a hetedik huszárezredet kell vezényelnie Arad megyébe. Ekkor látja először a gyönyörű hegyvonulatokat, amelyek nagyon elragadják őt. Ebben az évben, a felkelő sereg hazabocsátása után, bátyjaival ellentétben, ő továbbra is a seregnél marad. Itt keresi életcélját.

Majd békeidők következnek. István sokszor unatkozik, sokat gyakorlatozik, szabad idejében tereprajzokat és felvételeket készít. De gyakran vesz ki a szabadságot is, sokszor részt vesz bátyjai fogadásain. Rábízzák az ezred pénzügyi kezelését, amelyet nagy pontossággal és szívesen végez. Mint ulánus főhadnagy csapataival a csehországi Pardubicén, majd Gyöngyösön és Nagyorosziban állomásozik (1810).

Azonban a béke korszak tart sokáig. 1813-ban már újra kiéleződik a francia-osztrák ellentét. Augusztusig húzódnak a tárgyalások, majd a franciák elkezdik a háborút. István Karl Schwarzenberg herceg táborában fővezér, parancsőrtiszt és végül kapitány lett. Ezen a nyáron ugyanis alkalma adódik egy olyan hőstett véghezvitelére, amely nem

csupán a hazájára vagy a monarchiára, hanem az egész világra nézve nagy fontosságú: Schwemberg herceg 1813. október 16–17.-e között Blücher porosz tábornokhoz küldi, hogy a 18-ra esedékes ütközetre meghívja a porosz hadakat. Széchenyi az ellenséges vonalon keresztül jut el Blücher táborába, és miután a hírt átadta, visszaútján még Bernadotte-t is felkéri a csatlakozásra. Így Széchenyi István segítségével a lipcsei ütközetben a szövetséges osztrák seregek győzelmet aratnak.

Mint mindig a nép, a bajtársak és egyáltalán, aki ismeri, tiszteli, szereti Széchenyit gyakorta kiszínezi a hősi tettét. Sokan azt állítják, hogy csak a képzelődés szüleménye, hogy önként vállalta a feladatot, hogy ellenséges vonalakat érintve érte el Blücher tábornokot, meg, hogy Bernadotte-hoz sem önszántából ment a hírekkel. A történetet bárhogyan kezeljük, de az bizonyos, hogy – bármennyi is legyen igaz a történet részleteit tekintve – a győzelem után a ranglétra magasabb fokára lép, a Szent Vlagyimir-kereszt tulajdonosa lett.

A lipcsei csata után egy évre – a dicsőség tetőfokán álló Széchenyi István – visszatér az atyai házhoz, Bécsbe. Otthon hamarosan ő lesz a család, illetve a baráti társaságok kedvence, központja.

1814 áprilisában Párizsba megy, majd májusban részt vesz a tolentói lovasütközetben. Ezt követően a Szent Vlagyimir-kereszt kitüntetése mellett még három másik érdemrend keresztjének lesz a tulajdonosa. Megkapja a II. Frigyes Vilmos porosz király, az osztrák főhadiszállásra juttatott érdemrendek közül a „Pour le Merite" feliratát, majd a szárd királytól a restaurációs üzenetek hozóinak juttatott érdem-keresztek közül a Szent Móric- és Lázár-rend fehér keresztjét. Ezután a Hessen–Homburg huszárezrednél szolgál 1826. február 15-ig, amikor végleg felhagy a katonai szolgálattal, csalódott Schwarzenberg hercegben és a katonai hivatásban egyaránt.

Ismereteinek fejlesztése érdekében már katonáskodása idején több utazást tett. 1815-ben Franciaországba és Nagy-Britanniába megy. Itt később is hosszabb-rövidebb időre sokszor megfordul. Angliában nagyon jól érzi magát, tanulmányozza és figyeli a parlament működését, a lóversenyeket, az Angol Bankot, a lakáskultúra vívmányait, a gyárakat, az üzletembereket, az angol mentalitást, az erkölcsöt és szokásokat, és mindenfélét. Széchenyi István naplója szerint az alkotmány, a gépek és a lótenyésztés a legfigyelemreméltóbb a „zöld szigeten". Tanul angolul, ol-

vas, vásárol, és Esterházy Pál herceg londoni osztrák követ segítségével bejut az arisztokrácia díszes szalonjaiba is. Anglia után, 1817-ben Itáliát, majd Görögországot látogatja. 1818 júniusában elkezdi keleti utazásait. Bécsből elindulva bejárja a Boszporuszt, a Kis-Ázsiai partvidéket, tanulmányozza az olasz költészetet, a görög irodalmat és a művészeteket. Útja során érinti Paduát, Firenzét, Rómát, Palermót, Szürakuzát, Máltát, Pheloponnészoszt, Spártát, Athént, Chiost és Konstantinápolyt.

Sűrű és hosszas utazásai alatt gyarapítja ismereteit. Megismeri a nemzetek politikai, társadalmi és gazdasági viszonyait. A látottakat összehasonlítja hazai viszonyaival. Ekkor határozza el, hogy a műveltségben, a jólétben és gazdasági életben elmaradt hazáját felvirágoztatja.

Keleti útjáról hazatérve felkeresi Magyarország és Erdély nevezetesebb városait, meglátogatja a Felsőbükki Nagy Pált, a korai reformellenzék neves politikusát, és megismerkedik báró Wesselényi Miklóssal. 1821. augusztus 1-én kelt naplójegyzetéből olvasható: „Wesselényi Miklós közelebbi megismerésével igen sokat nyertem." Wesselényivel való első találkozásakor Széchenyi Istvánnak lelkiállapota mélyponton volt, mivel elhunyt Caroline Meade grófnő, Pál bátyjának felesége és egyben az ő első nagy szerelme, és rá egy fél évre édesapja, Ferenc gróf is eltávozott az élők sorából. Sokáig emésztődik szerelme halála miatt, mivel soha nem lehettek egymáséi.

A 20-as években kezdi megírni úti jegyzeteit, naplófeljegyzéseit francia, német és angol nyelven, valamint ekkor kezdenek komolyabb formát ölteni tanulmányai, megfigyelései és vallomásai. Wesselényi Miklósnak lángoló hazaszeretete, ékesszólása Széchenyi Istvánt is magával ragadja és felkelti benne a közjogi és politikai kérdések iránti érdeklődését és magyar nyelvtudásának tökéletesebbé tételét. Barátaival, köztük Felsőbükki Nagy Pállal, már fontolgatják az Akadémia létrehozását. 1822 márciusában Wesselényi társaságában nyugateurópai tanulmányútra indul. Tanulmányozzák a gazdasági, főként a lótenyésztési viszonyokat, hisz mindketten nagy lókedvelők és lótenyésztők. Bejárják München, Stuttgartot, Párizst, Londont, és sok más várost. Ekkor szerzett ismereteiket szándékukban áll felhasználni hazájuk, Magyarország tervbe vett reformálásához, fejlesztéséhez. Megérlelődik Széchenyiben a meggyőződés, hogy a magyarok újjászületését csakis nemzeti-

ségüknek, értelmiségüknek és gazdaságuknak együttes fejlesztésével lehet elérni.

1824-betegeskedő édesanyja is meghal, a nagycenki családi sírboltba temetik el. Bátyjai ekkorra már másodjára is megházasodtak, ő pedig még mindig egyedül él. Házassági kísérletei meghiúsultak, mind Selina Meade-del, mind Henriette Lichtenstein grófnővel. Azonban a sors csak „összehozta álmai asszonyával", élete legnagyobb szerelmével, Seilern Anspang Crescence grófnővel, aki megismerkedésükkor Zichy Károly hitvese, és talán ezért utasítja el Széchenyi első közeledéseit. De az idő múlásával az ő érzelmei is megváltoznak Széchenyi iránt.

1825. május 10-én Széchenyi István kamarásként tagja annak a küldöttségnek, amely Esterházy Pál herceget, az osztrák császár rendkívüli követét kíséri X. Károly, francia királykoronázási ünnepségére. Ennek az utazásnak legnagyobb élményét a 17. századi tudomány csodája, a Canal du Midi jelenti, mely csatorna összeköti az Atlanti-óceánt a Földközi-tengerrel. Ez a látvány felkelti benne a Tisza szabályozásának gondolatát. Aztán bejárja Dél-Franciaországot, Itáliát, meglátogatja Nizzát, Torinót, Milánót, Velencét és Triesztet. Látogatásai alatt mostan a selyemhernyó tenyésztésről gyűjt adatokat.

Majd körútját befejezve hazasiet, hogy az 1825-ben megnyíló pozsonyi országgyűlésen részt vegyen. Az országgyűlés főrendek házában (felsőtáblán) gyakran felszólal. Itt beszél egy régi tervéről: a magyar tudományos akadémia felállításáról, vagyis a nyelvművelő intézet létesítéséről. November 3-án máig emlékezetes esemény zajlott a pozsonyi országgyűlés felsőtábláján. Gróf Széchenyi István ünnepélyesen szót kér, és egy magyar akadémia felállítására összes jószágának egy évi jövedelmét az országgyűlésnek felajánlja: „T[isztelt] Statusok és Rendek! Én ugyan Nagy nem vagyok, de Vagyonos ember vagyok, azért Nemzeti Nyelvemnek gyarapítására egy egész Esztendei Jövedelmemet ajánlom, úgy, hogy ennek a 'kívánt Czélra való fordítása' s elrendelése mindenkor az Ország Gyűléstől függjön" (a szemtanú, Komáromi István, abaúji alispán Kazinczy Ferenchez intézett leveléből). Széchenyi birtokainak évi jövedelme 60.000 forint értéket jelentett. Mindenki nagy örömmel fogadta nemes gesztusát, példáját mások is követik példáját, így Vay Ábrahám 8.000 forintot, Andrássy György gróf 10.000 forintot és Károlyi György gróf ugyan csak 10.000 forintot

ajándékoz e nemes célra. Mondanom sem kell, hogy Széchenyi István népszerűsége egyszeriben a fellegekig emelkedik. Dessewffy József „a magyar lelkek áldott gyermekének" nevezi, és 37 strófás ódával dicsőíti.

November 8-án a négy alapító a nádorhoz és a felsőtáblához már írásban is benyújtja ajánlatát. Majd 21-én benyújtják az alakuló tudós társaságtervének alaprajzát, amelynek tárgyalására a nádor bizottságot nevez ki. A bizottság munkálatai 1827. augusztus 18-án a királyi szentesítést is megnyerik. Ezután Metternich herceghez tesz látogatást, és megbeszélést folytat vele a magyar politikai és az országgyűlésen tárgyalt kérdésekről. Átadja Metternichnek emlékiratát (*Meine Beichte*), melyben a megoldásra váró kérdésekről kifejti nézeteit. Metternich rosszallását fejezi ki Széchenyi politikai álláspontjával kapcsolatosan, és figyelmezteti, hogy igen messzire merészkedik. Széchenyit ez nem tartja vissza attól, hogy továbbra is fel ne szólaljon a magyar nyelv, a szabadság és a vallási türelem mellett, mindannyiszor szabadelvű szellemben. Nézeteit még teljesebb kifejtése érdekében 1826. február 15-én lemond a katonai szolgálatról.

Igazi ideálja a lelki függetlenségnek. Ő maga jegyzi fel 1827 januárjában: „A valóban következetes férfi a királlyal tart, ha a királynak van igaza, a néppel, ha a népnek van igaza". Hazáját olyan országgá szeretné alakítani, mint Anglia. Igyekszik megnyerni az arisztokráciát a nemzeti újjászületés ügyének. Ebből a célból hozza létre 1827. január 10-én – 150 taggal – Budapesten a Kaszinót, amelyet politikai, gazdasági és társadalmi kérdések megvitatása használtak. 1830-ban a Kaszinónak Metternich kancellár is tagja lesz. Az újjászületés ügyét szolgálják még a lóversenyek, az Állattenyésztési Egyesület létesítése, Pest szépítése, Buda és Pest között egy állandó híd építése. Ekkoriban kezdődik, és rohamosan fokozódik Széchenyi István Wesselényivel való barátságának romlása, sőt egészen ellentét kezd kialakulni köztük.

Széchenyi első tanulmánya, a *Lovakrul* címmel 1828-ban jelenik meg, melyet követ két év múlva (1830-ban) az igazi nagy mű, a *Hitel*. Ebben, és a következő két művében (*Világ* és a *Stádium*) már körvonalazódnak a kibontakozó reformpolitikájának jelei. A *Hitel* óriási sikert aratott Magyarországon. Széchenyi a nemzetet arra kezdi tanítani, hogy a boldogságot önerejében keresse, a haladás és a boldogulás eszközéül a gazdasági szervezet és gazdasági élet új alapokra való

helyezését, a közműveltség emelését ajánlja. Nem utolsósorban pedig vallotta, hogy „Magyarország nem volt, hanem lesz!" Könyve az eszmékben és később az intézményekben nagy forradalmat idézett elő. Toldy Ferenc szerint a *Hitel* a század egyik „legnagyobb eseménye".

Széchenyi egyik vágya az, hogy a kereskedelmi céljából a Dunát egész a Fekete-tengerig hajózhatóvá tehesse. 1830. jún. 2-én saját hajóján elindul a Duna folyásának tanulmányozására. 1833. jún. 30-án javaslatot nyújt be a nádorhoz, és megkapja megbízását, hogy királyi biztosként 10 évig vezetheti a munkálatokat. A későbbiekben nagyon foglalkoztatja a gőzhajózás ügye, s meg is valósítja a balatoni gőzhajózást.

A *Hitel* megjelenése után nem sokkal Dessewffy József kritizálja ezt a munkát. A támadásra Széchenyi terjedelmes röpirattal (*Világ*) válaszol. A *Világ* c. röpirat egyben betekintést nyújt a Széchenyi által elképzelt Magyarország jövőjébe. Ezt követően 1833-ban Lipcsén egy újabb munkája, a *Stádium* jelenik meg, amelyben 12 pontban összefoglalja a reformeszméit, és az országgyűlés figyelmébe ajánlja. Külön foglalkozik azzal a gondolattal, hogy a hivatalos nyelv, a törvények nyelve a latin helyett a magyar legyen. Gondolatát bővebben a *Hunnia* című munkájában fejti ki, mely 1858-ban jelenik meg.

1834 decemberében meghal gróf Zichy Károly. Özvegyét, Seilern Crescence grófnőt, Széchenyi 1836-ban feleségül veszi. Így ír 1835. október 18-án naplójában: „Cr[escence] Igen jó és kedves, Quasi megfogadtuk egymásnak, hogy 1836 januárjának első napjaiban egybekelünk". Ha nem is januárban, de 1836. február 4-én Krisztina-városban, a Havasboldogasszony plébánia templomában szentségi házasságot kötöttek. Ezzel Széchenyi nyakába szakad a Zichy félárvák gondja is. Ebben az időben (1836–1839-ben) ismét sokat foglalkozik a Duna szabályozás, a lóverseny és a Lánchíd ügyével.

Ötödik, és egyben utolsó angliai útjára Széchenyi együtt megy Vásárhelyi Pállal. Magukkal hozzák Adam Clarkot, a Lánchíd építésének vezetőjét.

1835-től kezdve kezdenek feltűnni a haladás és szabadság-ellenes irányzat jelei a kormányzatban (pl. Kossuth Lajost elfogják és elítélik). A történtek felszítják a kedélyeket, Széchenyit is aggodalommal tölti el. Amikor Kossuth kiszabadulása után, 1841 elején megjelenik a Pesti Hírlap Kossuth szerkesztésében, Széchenyi úgy véli, hogy az agitáció

szüksége megszűnt, és most egyszerre olyan hírlapi agitációval szembesül, amely minden megelőzőt messze fölülmúlt erőben, elterjedésben és hatás tekintetében. Ez az agitáció tulajdonképpen ugyanazon reformok érdekében indul, amelyeknek maga Széchenyi István volt a kezdeményezője, csupán más eszközökkel, más modorban és más utakon. Széchenyi nagy ellentétben látja magát azzal a Kossuthtal, aki őt nemrég, 1840. november 19-én Pestmegye közgyűlésén a' legnagyobb magyar' dicső névvel illette, s későbbekben is őt tartja a nemzet vezérének és saját mesterének. A köztük levő politikai ellentét a *Kelet Népe* megjelenésével lett nyilvánvalóvá, amit Széchenyi ír, mivel veszélyeztetve látja az addigi munkáját. Főként ennek következtében Kossuth népszerűsége nagyon megnő. Hozzápártol a nemzet „zajosabb része", és a fiatalság. Széchenyi népszerűsége pedig visszaesik, de az iránta való tisztelet megmarad.

Politikailag az egyre magányosabb Széchenyi a politizálás mellett tovább folytatja közgazdasági újításait. 1830. június 11-én az állattenyésztés fejlesztésére Állattenyésztő Társaságot alapít, amely 1835-től Magyar Országos Gazdasági Egyesület néven működik. 1842-ben megérheti azt is, hogy a Lánchíd alapkövét a nádor és az országgyűlés követei jelenlétében leteszik. Ennek eredményéül egy időre újra megnő Széchenyi népszerűsége, de ez csak szalmalánghoz hasonlítható.

Széchenyi működését, ha korszakokra osztanánk fel, elmondhatnánk, hogy 1942-ben elkezdődött működésének második korszaka. Határvonalat a két korszak közt a *Kelet Népe* képez. E két korszakban Széchenyi különböző hangon fordul az emberekhez: az elsőben ébreszt, buzdít, indít; a másodikban fékez, mérsékel. Sőt 1842 novemberében felszólal azok ellen, akik túlbuzgón igyekeznek a nemzeti nyelvet érvényesíteni, a társadalmat és az államot magyarosítani. Azonban az ő hozzájárulásával sikerül törvénybe iktatni a nemesek hivatal és birtokképességét, valamint vallási kérdésekben támogatja a szabadelvű irányt. Kifejti nézeteit a hazai ipar védelmét célzó egyesületi szervezkedéssel kapcsolatosan, amely kérdésekkel Deák Ferenc is foglalkozott. Deák nézeteit Széchenyi 14 cikkben bírálja meg, s nemsokára ellentétbe kerül vele.

1845 őszén átveszi az országos közlekedési osztály vezetését, helytartótanácsosi funkcióban, s ezzel még jobban csökken népszerűsége. Ebben a beosztásában hozzálát legsürgősebb feladatához, a Tisza

szabályozásához. Elgondolásait az *Eszmetöredékek* című röpiratában foglalja össze.

Az 1847-48-as országgyűlésben a pártok már szervezkednek. A szabadelvű ellenzék vezérei – Deák, Kossuth, Batthyány, Teleki, Eötvös, Szalai – között egyetértés alakul ki. Ekkor Széchenyi megírja a *Politikai programtöredek* című röpiratát, amelyben kitér a pártvezetésre és egyéb ilyen dolgokra, a végén pedig Kossuthhoz fordul, inti és kéri, hogy lépjen vissza az agitáció veszélyes lejtőjéről, ne indítson forradalmat, mert az csak romlásba sodorja az országot. Ekkor Széchenyi elhatározza, hogy elhagyja a főrendek tábláját és az alsótáblán választatja meg magát. Így az 1847-es pozsonyi országgyűlésen, az alsótáblán indul. Március elején Pozsonyba is eljut a párizsi forradalom híre, Kossuth március 3-án kifejti az új képviseleti alkotmány és az Ausztriától való függetlenség elveit. De a forradalmi ár Széchenyi is elragadja, viszont aggódik annak erőszakos gyorsasága miatt. Ő is ott van Pesten, amikor Kossuth kinevezi Batthyányt Magyarország miniszterelnökévé, és ő jár előzőleg a főherceghez az új alkotmány megerősítésének ügyében is.

A nemzet mindenre el van szánva. Kossuth napról-napra növeli hatalmát. A császári udvar és a magyar nemzet közt egyre mélyül a szakadék. A forradalmi kormány hatásköre azonban nem tisztázódott a hadsereggel és a bécsi birodalmi kormánnyal szemben. Széchenyinek minden igyekezete ellenére nem sikerül helyrehoznia a Birodalom és a nemzet között megromlott viszonyt. Ekkor egy megdöbbentő dolog történt: a sok izgalom, munka, lelki tusakodás egészségét legyengíti, és szellemi ereje megtörik olyannyira, hogy orvosa, Almási Balogh Pál, mint őrültet viszi a Döblingi Dr. Georgen elmegyógyintézetébe. Lelki betegségét igen nehéz orvosilag jellemezni. Tünetei alapján (depresszió, nyugtalanság, hallucináció, szorongás, néha lelkesedés és túlzott nagyzolás) a 'cikloid pszichózis' kategóriájába sorolható. Neje, Crescence grófnő Bécsbe költözik, hogy gyakran meglátogathassa és ápolhassa. Állapota az 50-es évektől javulni kezd, újra érdekli a haza sorsa. Látogathatják. Felesége, Béla fia, és Zichy Géza nevelt fia a rendszeres látogatók, de a száműzött csanádi püspökkel, Lonovics Józseffel is hosszasan elbeszélgetett.

1856 környékén újra tollat ragad, és a levelezések mellett önálló műveket kezd írni, gazdasági ügyeit is ő intézi. Visszatér az irodalom-

hoz is. Átjavítja a *Pesti por és sár,* illetve a *Hunnia* című munkáit, sőt új mű megírásához is hozzákezd. Megírja az *Önismeret* című munkáját, amelyben a gyermek testi-lelki tehetségéről szóló megfigyeléseit, eszméit fejti ki, és egyéb pedagógiai kérdéseket.

Az 50-es évek végén Széchenyi látogatói készek a kormány rendszerének kialakítására és kikérik a véleményét. Széchenyi pedig nemcsak támogatja az ilyen témájú művek kiadatását, hanem ő maga is ír egy ilyen jellegű művet: *Ein Blick auf den anonymen Rückblick* (*Egy pillantás a névtelen visszapillantásra*) címmel, más néven a híres 'sárga könyvet'. Ebben az időben Széchenyi népszerűsége újra megnő. Sárga könyvében bírálja az önkényuralmat, és Alexander Bach abszolutisztikus rendszerét. Ez a könyv, amely családi segítséggel Londonban látott nyomdafestéket, a lángész és a szenvedély páratlan alkotása, ahol maró gúnnyal, kíméletlenül pellengérezi, nevetségessé teszi a gyűlölt Bach minisztert és politikáját, így ez a mű lett a Bach-rendszer bukásának, de ugyanakkor Széchenyi halálának is egyik oka. A bécsi rendőrség egyre kezd felfigyelni a 'döblingi forgalomra'. Előbb szigorú felügyelet alá helyezik Széchenyit, majd házkutatást végeznek, nemcsak nála, hanem barátainál és családtagjainál. A tortúra nagyon megviseli, nemcsak az 1860. március 3-i házkutatás, hanem barátja, báró Jósika Sámuel hirtelen halála, és ugyanakkor a bécsi rendőrminiszter, Johann Kempen Széchenyihez intézett kíméletlen hangú levele: „A Tébolyda megszűnt Excellenciádra nézve menedékhely lenni!" A házkutatás alkalmával iratait elkobozzák, egyik barátjánál megtalálják a sárga könyvecskét is. A megrendítő események, és az újra reménytelennek tűnő politikai kilátások hatására Széchenyi István 1860. április 7-ről 8-ára vagyis húsvét vasárnapjára virradó éjszaka véget vet életének. Halálának hírét a nemzet mély megdöbbenéssel fogadta. Utolsó útján szívből jövő részvéttel óriási tömeg kísérte. A Magyar Tudományos Akadémia alapítója tiszteletére külön gyászünnepet tartott. A Magyar Nemzet a 'legnagyobb magyar' emlékére Budapesten az Akadémia előtt szobrot állított, amelyet József főherceg jelenlétében 1880. május 23-án lepleztek le.

Ismerve Széchenyi István életét és munkásságát, elmondhatjuk róla, hogy Kossuth nem hiába mondta róla, hogy a „legnagyobb magyar", és azóta is méltán tartjuk annak. Nagyon sokoldalú személyiség volt. Említhetjük politikusként, íróként, szónokként, s így bátran mondhatjuk,

hogy Széchenyi István magyar történelem egyik legérdekesebb, legeredetibb és persze legnagyobb magyarja.

Széchenyi István személyisége és tevékenysége történelmet formáló. Életpályájának három fő jellemezője a lángoló hazaszeretet, a rendületlen kötelességérzés és a szigorú felelősségérzet. Tiszta és mély hazaszeretete, rendkívüli szellemi és lelki tulajdonságai az utókort örök elismerésre és tiszteletre indítják. Élete és munkássága nemes és követendő példa kell, hogy legyen a jövő nemzedék számára.

A felhasznált irodalom jegyzéke

Széchenyi I.: *Válogatott munkái I-II.* Remekírók képes könyvtára, Budapest.

Széchenyi István *munkáiból I-II.* Magyar remekírók. Budapest 1903. 1907.

Széchenyi István: *Világ vagyis felvilágosító töredékek. Némi hiba előítélet eligazítására.* Pesten 1831.

Széchenyi I.: *Töredékek; Észrevételek a Világ című munkára – írta Ponori Thewrewk József, Pozsony.* Kiadta Balázsfalvi Orosz József, Pozsony 1832.

Soanis Andreae Jallsics, Poematum Libri sex, Pestini 1855. (magába foglalja: *Magyar életkérdések összhangzásban a közbirodalmi érdekekkel* – írta Gróf Széchenyi István egyik tanítványa s tisztelője, Pesten 1852).

Toldalék – észrevételek gróf Széchenyi István ' Hitel ' czimű munkájához egy hazafitul. Pesten 1830.

Széchenyi István: *Magyar játékszínrül.* Pesten 1832.

Széchenyi István: *Önismeret* (Döblingi kéziratiból). Budapest 1875.

Széchenyi összeomlása – Az 1848-as Napló. Budapest 1942.

Széchenyi I.: *politikai iskolája saját műveiből összeállítva.* Pesten 1863.

Széchenyi István: *Véleményes jelentés a Tisza-szabályozási ügy fejlődéséről.* Pozsony 1848.

Széchenyi István: *A magyar académia körül.* Pest 1842.

Szekfű Gyula: *A mai Széchenyi.* Budapest 1935.

Széchenyi István: *Magyarország kiváltságos lakosaihoz.* Pest 1851.

Széchenyi: *Javaslat a Magyar közlekedési ügy rendezésérül.* Pozsony 1848.

Széchenyi I.: *Stadium.* Lipcse 1833.;

Széchenyi István: *Hitel.* Pest 1830.

Studia Theologica Transsylvaniensia 10 (2008) 85–99

DR. MARTON JÓZSEF

A római és görög katolikus egyház viszonya Erdélyben 1940–1950 között

We can say that the relationship between the Roman catholic and Greek catholic church in Transilvania can be judged only in a wider historical and spiritual horizon. We must not forget, that between 1940–1944 the Greek catholics in North Transilvania became an ethnical minority, in South Transilvania the situation remained unchanged since 1920. In this new historical context the "catholic" attitude, animated by true faith had to triumph.

If we want to conclude the period between 1940–1950, we can see that the common suffering, the painful experience of the merciless attitudes was more significant than the events charged with national emotions and injuries. Both aspects (the national and the religious) are present in our days too. But if we try to emphasize one against the other, we falsify the historical truth. The positive manifestations of this relationship, the real "catholic" attitude was more characteristic than the national polemies. The confessional "controversies" between the two churches in Transilvania were mostly local incidents: the abuses of some "prejudiced" priests or the offensive manifestations of smaller communities.

Általában csak beszélni szoktunk a latin és a görög rítusú katolikus egyházak erdélyi viszonyáról, ritkában merjük tudományos értekezleteken, tanulmányokban megfogalmazni, helyesebben dokumentáltan írásba foglalni.

A múltba visszatekintve – az együttszenvedés következtében – bármennyire is megszépül a latin és a görög rítusú egyházak kapcsolata, a különben kezdetektől pozitívnak mondható viszony sohasem volt felhőtlen, időnként beárnyékolták – ha szerényebb formában is – az egyházjogi különbözőségekből adódó viták, de még inkább az Erdélyben kiéleződött nemzeti ellentétek. Ezt az immár jó 300 évre visszanyúló történelmi hozadékot – ha csak egy rövid megállapítás formájában is tesszük meg –, nem szabad szőnyeg alá sepernünk, még abban az esetben sem, ha viszonyukat csak egy rövidebb korszakában vizsgáljuk.

Irodalom- és kultúrtörténészek egyértelműen bizonyítják, hogy a görög katolikus egyház eminens személyiségei a 18–19. században

fontos szerepet játszottak a román nemzeti kultúra alakulásában, európaivá válásában. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy a román nemzetet a görög katolikusok kiváló képviselői fordították „Nyugat" felé. A mai modern román nyelv megteremtése, a román iskolarendszer kiépítése el sem képzelhető a balázsfalvi Erdélyi Iskola (Şcoala Ardeleană) tevékenysége nélkül. Anélkül, hogy a görög katolikusok kulturális szerepét részletesebben elemeznénk, és a görög keleti egyház ebbéli szerepének jelentőségét kisebbítenénk, állítjuk, hogy az erdélyi unitus egyház – a lelkipásztori szolgálaton túl – „nemzetének felemelkedését" jelentősen befolyásolta.

Ugyanebben a korszakban (18–19. század) a római katolikus egyház – a görög egyházhoz hasonlóan, a Habsburg-támogatást is élvezve –, Erdélyben hasonlóképpen kulturális szerepet is játszott a magyar nép körében. Azért tartom szükségesnek ezt kihangsúlyozni, mert a 19–20. század liberális beállítottságú magyar kultúrtörténészei a római katolikus egyházat a másfél-évszázados helyzetelőnye miatt megalkuvás egyházának igyekeztek bemutatni, csökkentve annak kulturtörténeti jelentőségét.

Ha – nemzeti szempontból – a két egyház korabeli megítélését összevetjük, akkor 200 éven át a görög katolikusokat (nagyobbrészt román nyelvű hívekkel), főleg vezető főpapjaikat – saját nemzetük körében – „nemzeti"-nek tekintették, míg a római katolikusokat (nagyobbrészt magyar nyelvű hívekkel), s elsősorban főpapjaikat – saját népük körében – a „nemzetietlen" jelzővel illették, jogtalanul.

Tény, hogy másképp viszonyul úgy az egyik, mint a másik egyház a nemzet-történelmi eseményekhez, azok megünnepléséhez. Elég csak néhány dátumot említeni (896, 1848, 1918, 1920, 1940, 1944), már is érezzük az érzelmi hozzáállások különbözőségét: ami az egyikben lelkesedést, az a másikban keserűséget szül. 1896-ban, a honfoglalás ezredik évfordulóján jogosnak mondható az a visszafogottság, amely a görög katolikus főpásztorok körleveleit jellemezte. Magyarország millenniumának ünnepsége alkalmával az erdélyi görög katolikus püspökök közül csak a lugosi (Petru Popa) és a nagyváradi (Mihail Pavel) adott ki rövid körlevelet, melyekben szűkszavúan a vallás- és

közoktatásügyi minisztérium rendeletét tolmácsolták.[1] Az erdélyi római katolikus püspökök ellenben lelkes szózatokat írtak.

A 20. században bekövetkezett impériumváltozással viszont 180 fokos fordulat állt be az egyházak megítélése szempontjából. Az államvallás jelleget magán viselő ortodoxia számban és súlyban lépéselőnybe került az erdélyi görög katolikusokkal szemben, ami viszont nemzeti szempontból a görög rítusú egyházak általános magatartására is kihatott. Kisarkítottan fogalmazva: hiába szerepelt Románia alkotmányában (1923) és a kultusztörvényben (1928) a görög katolikus egyház „nemzeti" jelzője, mert ezt – éppen a magyar-barátság vádja (a római katolikusokkal való együttműködés) miatt – napjainkig igazolni kényszerülnek az ortodoxok és nacionalista csoportok felé. Ugyanakkor, 1920 után a római katolikus egyházról formálódott megbélyegző jelző is csorbult a protestáns és szélsőséges magatartású magyarok részéről.

Az erdélyi latin és görög egyházak kulturális szerepét lehetséges úgy is bemutatni, hogy a különbségeket tovább mélyítjük, de úgy is, hogy az – amúgy politikailag létező és gerjesztett ellentéteket – csökkentjük. Ha egészen tudományos igénnyel és tényszerűen közelítjük meg a történelmi eseményeket, a két egyház évszázadokba visszanyúló együttélését, akkor a népek és a vallások közötti együvé-tartozást és békességet mozdíthatjuk elő.

Előadásomban, még ha csak egy rövid korszakot, talán egyik legkritikusabb korszakot célozom meg, elégségesnek látszik annak igazolására, hogy a hitbeli egység minden egyéb feszültséget, elkülönülést legyőzhet.

x

Fogarasy Mihály erdélyi püspök (1864–1882) akkor kezdeményezte a gyulafehérvári és a balázsfalvi papi szemináriumok együttműködését, amikor az 1848-as erdélyi vérzivataros időszakot az önkényuralom és kiegyezés követte. 1873-ban dr. Ioan Vancea (mh. 1892) balázsfalvi érsekkel 32 pontban foglalt egyezséget[2] kötött, amely a kétrítusú egy-

[1] *Ezeréves Magyarország*. A magyar katholikus főpásztorok ünneplő szava papjaihoz és híveihez a magyar honfoglalás ezredik évfordulója alkalmából. Összegyűjtötte és kiadja a Szent István-Társulat. Budapest 1896. 197–203.

[2] Rituum Catholicum latini et graeci in Transsylvania mutua ad invicem correlatio. Ld. Gyulafehérvári Érseki Levéltár (GyÉL: Arhiva Archiepiscopiei de la Alba Iulia). 3200–1873. sz.

háznak egymáshoz való viszonyát pontosan szabályozta. A kölcsönös megbecsülés, meg a jövendő erdélyi katolikus papság lelki összehangolása érdekében abban is megegyeztek, hogy két görög katolikus növendék a gyulafehérvári papneveldében tanul.[3] Ha ez a szép kezdeményezés 1920-ban megszakadt, viszont más formában újjáéledt. 1935-től minden évben ún. *Dies Orientalis*-t[4] (Keleti Napokat) tartottak a gyulafehérvári szemináriumban 1948-ig, amikor is a február 21-ére beütemezett ünnepséget – a kommunista állam megtorlásától tartva, óvatosságból – elhalasztották.[5]

A történelmi együttlét – különösen a Székelyföldön, Szatmár és Máramaros megyékben – a vegyes házasságok révén is egy természetes asszimilációt eredményezett, s az érintett családok vallásilag is szerették volna rendezni hovatartozásukat. Ennek következménye lett a 19. század utolsó éveiben és 20. század első felében kibontakozó rítusvita, mely elég sok nézeteltérést és feszültséget eredményezett a két egyház között, különösen a Római Szentszék és a román állami hatóságok részrehajló beleavatkozása következtében. A rítusvitának az igazi nyitja a Szentszék részéről abban a félreértésben keresendő, hogy a helyi egyházak Róma felé rítusról beszéltek, a valóságban pedig nemzeti kérdésről volt szó![6]

Az 1940-es években a rítusvitával kapcsolatos nézeteltérések – egyházjogilag és a gyakorlatban – újraéledtek, de más előjellel Dél-Erdélyben, mint Észak-Erdélyben.

A magyar impérium alá jutó Észak-Erdély területén a csak nevük miatt görög rítusra „kényszerített" hívek igyekeztek az egyházi szabályok szerint is visszarendeződni. Érdekességként megjegyezhetjük, hogy amíg a korábbi latin szertartás újbóli felvétele államjogilag nem ütközött akadályba, mert a magyar kormány egy ideig érvényben hagyta

---

[3] MARTON József: *Fogarasy Mihály erdélyi püspök élete és munkássága*. Gyulafehérvár 2005. 26–27.

[4] S. C. de Seminariis et Stud. Universitatibus 1935. január 27-i rendelete értelmében.

[5] Ld. Részletesen MARTON J.: *A Gyulafehérvári Papnevelde 1948-ban*. In: Új ég és új föld. Emlékkönyv Jäger Péter 65. születésnapjára (szerk. Tempfli I.–Vencser L.). Szent Maximilian Könyvkiadó. 132–133.

[6] Vö. SALACZ Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. Dessertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae III. Auróra Könyvek. München 1975. 89–98.

az 1928-as román kultusztörvénynek a rítusváltoztatásra vonatkozó rendelkezését, addig egyházjogilag igen. A Keleti Kongregáció 1940 őszén[7] visszavonta az 1928. december 6-án kibocsátott *Nemini licere* rendeletét[8], mely szerint az egyes országokban székelő nunciusokra ruházta a rítusváltoztatások engedélyezését. Eugenio Tisserant (1884–1941), a Keleti Kongregáció titkára 1940. november 23-i pápai audiencia alkalmával keresztülvitte – a fegyelem szigorúbb megtartása érdekében (*quod firmior tenetur disciplina*) történő indoklással – az 1928-as szentszéki rendelet hatályon kívülre helyezését, melynek értelmében a nunciusoktól visszavonták a rítusváltoztatások engedélyezésének jogát, és kizárólag a Keleti Kongregáció részére tartották fenn.[9] Tehát, amit eddig a bukaresti nunciatúrán intézhettek, azt most a budapesti nunciatúrán nem tehették meg.[10] S a helyzetet tovább bonyolította, hogy a magyar jogszabályok a gyermekek vallására és a vallásváltoztatásra vonatkozóan Észak-Erdély területén csak 1942-ben léptek életbe. A kolozsvári Püspöki Helytartóság több beadvánnyal fordult a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz, hogy legalább államjogilag rendezzék ezt az ügyet, elsősorban a sérelmek orvoslását.[11] 1942. szeptember 3-án kelt körlevelében Sándor Imre helytartó a felmerült kételyek tisztázása végett közli a papságnak, hogy a m. kir. Minisztériumnak 4030–1942. számú rendelete a magyar jogszabályokat csak a gyermekek vallására vonatkozóan terjeszti ki. Továbbra is érvényben maradnak az 1928. évi román vallásügyi törvénynek egyéb rendelkezései, nevezetesen: a törvény 21. cikke értelmében államjogilag a görög katolikus román (egyesült) vallás, valamint a katolikus (latin, görög-rutén és örmény szertartású) vallás külön vallások, a szertartásváltoztatás tehát államjogilag a vallásváltoztatásnál előírt formaságok betartásával történik (44–46. cikk).[12] Érthető, hogy az Észak-Erdélyben asszimilált vagy nyelvét elvesztő római katolikusokért felemelték a

---

[7] S. Congrgatio pro Ecclesia Orientali, die 23 mensis Novemberis anno 1940.
[8] Cfr. A. A. S., 1928, p. 416.
[9] AAS (1941) 2. pg. 28.; Az egyházmegyében közzétéve a Kolozsvári Püspöki Helytartóság Közlönye 984–1941. számmal.
[10] SALACZ: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt.* 99–100.
[11] Kolozsvári Püspöki Helytartóság. 1426–1941. május 4. sz.; 3247–1941. november 28. sz.; 763–1942. március 11. sz.
[12] Kolozsvári Püspöki Helytartóság. 2837–1942. sz.

szavukat a nemzetieskedő magyarok, és gyors megoldásokat sürgettek – a vallás lehetőségeit is igénybe véve. Sándor Imre püspöki helytartó többek között a következőket kénytelen válaszolni Dr. Schilling János dési alispánnak: „A római katolikus latin szertartású és görög szertartású egyházak testvéregyházak. A szertartások különbözősége, jóllehet a hit azonos és közös, a vallási gyakorlat szempontjából nagy jelentőségű, mert a hitbeli meggyőződés mellett annak gyakorlata és élése elsőrangú fontosságú. Ezért Egyházmegyei Hatóságunk nemcsak a múltban tette, hanem ma is mindent elkövet, hogy hívei a maguk ősi szertartásán gyakorolják és éljék katolikus hitüket... Teljesen egyetértek az Alispán Úrral abban, hogy mint katolikusoknak is kötelességünk Erdélyben a magyarságnak védése és megerősítése. Ezt a kötelességünket mi szentnek ismerjük, vállaljuk és teljesítjük is. Természetesen nem feledjük el, hogy valódi eredményeket csak akkor érhetünk el, ha a törvényes alapon állunk, a tárgyilagos igazsághoz ragaszkodunk, és figyelembe vesszük a múltnak azt a tanulságát is, hogy a látszat-magyarok csak kór-okozó idegen test a nemzetben."[13]

Évszázadokon keresztül székely közösségben élő magyar nyelvű görög katolikusok nagyobb részt már a 20. század elején rítust váltottak az egyházi jogszabályok szerint. Erre jellegzetes példák: Lázárfalva, Güdüc (Harghita m.) Ilyésmező (Maros m.) egyházi közösségek. A kolozsvári római katolikus püspöki helytartóság és a marosvásárhelyi görög katolikus érseki helytartóság 1942-ben hivatalosan abban egyezett meg, hogy a lázárfalvi görög katolikus egyház anyakönyveit a helyi római katolikus plébános veszi őrizetbe és azokból anyagkönyvi kivonatokat adhat ki, s a befolyt összeg felett osztozkodni fog a kászonimpéri görög katolikus pappal.[14]

Güdüc kis település Szárhegynek a filiája. Mailáth Gusztáv Károly (1864–1940) erdélyi püspök 1918. augusztus 7-én X. Szent Pius pápától a „Pro extrena necesitate" nyert rendkívüli felhatalmazásánál fogva 22 magyar ajkú görög katolikus családot vett át.[15] Húsz év múlva (1938–1939) közülük néhányan állami nyomásra ismét görög katolikusnak jegyeztették be magukat a szárhegyi közjegyzőségen, de az impérium-

[13] Kolozsvári Püspöki Helytartóság. 2035–1942. sz.
[14] Kolozsvári Püspöki Helytartóság. 517–1942. sz.
[15] GyÉL: 5669–1918. sz.; 8764–1917. sz.

váltást követően, 1943-ban visszatértek a latin rítusra és abban is maradtak.[16] Mégis, 1960-ban a gyergyószentmiklósi görög keleti pap (Bujureanu Viorel) hivatalosan is jogot formál a güdüci római katolikus templomra és a hívekre, mint 1948-ban automatikusan görög katolikusból görög keletivé váltakra.[17] A gyulafehérvári püspöki hivatal közbelépésével, pontos dokumentumok igazolásával csitult el az ügy.

Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés a balázsfalvi metropoliát is kettészakította, ezért a magyarországi területekre esett részegyházak (a székelyföldi parókiák) kormányzására felállították a marosvásárhelyi apostoli kormányzói helynökséget Iosif Pop vezetésével. Az érsekség suffragán püspökségei közül a lugosi Romániában maradt, a máramarosi, a kolozsvár-szamosújvári és a nagyváradi nagyobbrészt Magyarországhoz kerültek. A görög katolikus főpapok Iuliu Hossu (1885–1970) rangidős püspökkel az élen (akit különben IV. boldog Károly magyar király nevezett ki püspöknek 1917-ben) egyházi szempontból megőrizték autonómiájukat. Ha eleinte illemből a magyar katolikus püspökkari konferencián meg is jelentek, de egyházjogilag elhatárolódtak attól; és ugyancsak nem kapcsolódtak bele a Katolikus Nagygyűlések ünnepségeibe, valamint a Katolikus Akció és az Unio Cleri szervezetek munkálataiba. Nem tettek eleget Serédi Jusztinián bíboros által felkért meghívásnak az 1941. október 5–7. között tartott budapesti 29. Katolikus Nagygyűlésre. Távolmaradásukat igazoló levelükben – melyet a Katolikus Nagygyűlést rendező szervnek, az Actio Catholica Országos Elnökségének címezték –, őszintén és nyíltan megírták, hogy „lelkileg képtelenek vagyunk magyar ünnepi megnyilvánulásokon, ha azok katolikusok is, egyhamar részt venni… A közelmúltban sok kellemetlenségnek voltunk kitéve azért, mert *katolikusok voltunk*, de álltuk a sarat és soha semmit sem engedtünk hitelveinkből. Most az a baj, hogy *románok vagyunk* – amit nem szégyellünk megvallani – és ezért kell szenvednünk… Ha ezt mások bűnnek tartják, melyért vád illethet, felelünk érte, de kötelességünk *meg nem engedni, hogy olyan vádak elé legyünk állítva, melyek a*

[16] Szárhegyi Római Katolikus Egyházközség Levéltára. 11–1960. sz.
[17] Oficiul Parohial Ort. Rom. Gheorgheni, nr. 24–1960.

valóságban nem léteznek és melyektől távol állunk..."[18] Ugyanakkor továbbra is szószólói és védelmezői maradtak híveiknek.

A két egyház közti viszonyt Észak-Erdélyben kellemetlenül érintette az addig nemzetiségükben és vallásukban megalázott magyarok „visszavágása", állíthatjuk: visszaéléseik. Legtöbbet emlegetett példa erre a Székelyföldön végbevitt templomrombolások.

1942-ben a M. Kir. Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium hivatalos levélben kereste meg az erdélyi püspöki helynököt, hogy tájékoztassa azokról a görög katolikus templomrombolásokról (Okland, Homorodalmás, Karácsonyfalva, Abásfalva, Homorodszentmárton, Mezőpanit és Ditró), amiért a görög katolikusok a Szentszékhez fordultak.[19] Sándor Imre helynök válaszában, mint sajnálatos tényről számol be: a Székelyföld egyes vármegyéiben néhány görög katolikus templomot az elkeseredett nép a magyar honvédség bevonulásakor lerombolt, vagy felgyújtott. Megjegyzi, hogy „ismerve népünk elkeseredett hangulatát, papjainkat ismételten figyelmeztettem, hogy különösen a görög katolikusokkal szemben a keresztény szeretet és az Egyház előírásaihoz tartsák magukat és híveiket is ezek megtartására vezessék. Meggyőződésem, hogy papjainkra ebben a tekintetben nem lehet indokolt panasz, sőt a híveink is általánosságban dicséretes önuralommal és mérséklettel viselkedtek, s a panaszolt templomrongálásokban nem vettek részt." A tárgyilagos igazság kedvéért azt is leszögezi, hogy „a népnek elkeseredése valóban indokolt volt; ebből, valamint a görög katolikus román papoknak állomáshelyükről való indokolatlan meneküléséből és a görög katolikus hívek azonnali vallásváltoztatásából megérthető és lélektanilag megmagyarázható a sajnálatos esemény. Székelyföld és különösen Udvarhely megye népe elkeseredésének oka a román uralom elviselhetetlen elnyomása volt, amely még a bécsi döntés után sem szűnt meg, egészen a magyar honvédek bevonulásáig. Sajnos tény, hogy a román elnyomó és erőszakkal románosító törekvéseinek tevékeny részesei voltak a görög katolikus román papok; érthető tehát, hogy a nép elkeseredése a görög katolikus román papok és templomaik ellen is

[18] GERGELY Jenő: *Az Észak-Erdélyi görög katolikus román egyházmegyék jogállása és sérelmeik 1940–1944*. Forrásközlemény. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. 1993/3–4. 83–94.

[19] M. Kir. Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium I. ügyosztály, 42.441/1942. szám.

kirobbant."[20] Beszámolójában a püspöki helynök védelemnek hozza fel, hogy a görög katolikus román papok közül sokan önkényesen elhagyták állomáshelyüket, és ezzel templomukat védelem nélkül hagyták. De kik is voltak a „templom-rombolók"? Éppen „az erőszakos térítésektől megrontott" köpenyegforgatók, vagyis a román hatóságok nyomására erőszakkal elkövetett vallást változtató hívek! Érdemes a választ Sándor Imre püspök helynök hivatalos szövegéből idézni. „Az erőszakkal és csalárdsággal görög katolikussá tett emberek felhasználták az első alkalmat és lehetőséget, hogy visszatérjenek elhagyott vallásukra. Így tettek az átkényszerített unitáriusok is. Ezek a megtévelyedettek önmaguk igazolására nem riadtak vissza a leggyűlölködőbb eljárástól sem a görög katolikus románok és templomuk ellen. Sajnálatos ez, de lélektanilag érthető."[21]

Sándor Imre külön pontban kezeli a ditrói eseményeket, de itt is kénytelen azt vallani, hogy „híveink és a görög katolikus románok is egyaránt hibásak és felelősek érte."[22] Nem árt viszont külön kitérni arra, hogy Sándor Imre a gyergyói főesperestől (László Ignác) és a ditrói plébánostól (dr. Lőrincz József) már 1941-ben pontosan tájékozódott a földrengés következtében megrongálódott ditrói görög katolikus templom és templomi felszerelések sorsáról. A hivatalos dokumentumok és jelentések szerint a megyei építészeti államhivatal rendelkezett a templom lebontásáról, és az árverezésről (megyei alispán 2006/1941. számú rendelete alapján).[23] Sándor Imre nem fogadja el a gyergyói főesperes által felhozott érveket, és nagyon kemény hangú levélben rója fel a plébánosnak mulasztásait: „Nem fontos, hogy a ditrói plébános a templom lebontása és felszereléseinek elárverezéseinek napján otthon volt-e, vagy nem. Kétségtelenül tudott ezekről már előzetesen és kötelessége lett volna az illetékes helyen felszólalni ellene. Bár román templomról, de katolikus templom sorsáról volt szó; kötelességünk a közigazgatási hatóságok figyelmét felhívni, hogy egy templom lebontása a 'bedőlés veszedelme' esetén is nemcsak közigazgatási cselekmény, hanem vallási sérelem; a bedőléssel fenyegető templomokra

[20] Kolozsvári Püspöki Helytartóság. 263–1942. sz.
[21] Uo.
[22] Kolozsvári Püspöki Helytartóság. 263–1942. sz.
[23] Gyergyószentmiklósi Főesperes Hivatal. 274–1941. június 9. sz.

vonatkozólag is az intézkedés elsősorban az illetékes egyházi hatóságok joga és kötelessége. Még sérelmesebb a templom oltárainak, miseruháinak, kelyheinek elárverezése. Ezt a veszedelmet teljes mértékben elháríthatta volna a plébános... Kénytelen vagyok ezért megállapítani a ditrói plébános kötelességmulasztását és ezért Főtisztelendőséged útján rosszallásomat fejezem ki."[24]

Ditró szomszédságában, a határ menti Gyergyótölgyes községhez tartozó Poiana falu elhagyatott görög katolikus kápolnája 1943-ban gyújtogatás martaléka lett. A helybeli görög katolikus pap (Gheroghe Stanea) a magyarokra gyanakvó jelentést tett, a római katolikus pap (Csendőr Jenő) Moldvából átszökött emberek provokációját gyanítja. Idézzünk a római katolikus pap jelentéséből, mert az sajátos erdélyi helyzetről árulkodik: „Ezzel szemben ki kell jelentenem, hogy ittlétem alatt a legbarátibb alapon tartom Vele (ti. Gheroghe Stanea görög katolikus pappal) a kapcsolatot... Híveim a legbékésebb szomszédságban élnek román szomszédaikkal, sehol kilengésről, vagy ellentétről, haragról nem tudunk, és így semmi alapját nem látom annak a feltevésnek, hogy csak magyar ember és bosszúból gyújtotta volna fel a kápolnát, amikor minden egyes hívem tisztában van azzal, hogy a meggondolatlan cselekedetért halálbüntetés jár és ezzel a lépéssel csak határon túl (ti. Dél-Erdély) élő magyar testvéreinknek helyzetét nehezítené".[25] Határeset mindenféle szempontból. Nemcsak azért, mert országhatár mellett történt, hanem mert az Észak-Erdélyben élő magyarok tudatában voltak annak, hogy bármely meggondolatlan nemzetieskedő cselekedetükkel károsan befolyásolják a Dél-Erdélyben élő magyarok helyzetét.

Nem véletlenül maradt Márton Áron püspök 1940. augusztus 30. után ősi székhelyén, a dél-erdélyi Gyulafehérváron. Elég csak a püspöki székhely szomszédságában lévő Borbándra figyelnünk. Az asszimiláció befejezésének utolsó szakaszába lépő római katolikus hívek körében erős hatósági kényszerrel és egy balázsfalvi görög katolikus teológiai tanár (Todor Tripşa) agitálásával 1944-ben 155 személy tért át a keleti rítusra. Márton Áron püspök a balázsfalvi metroplitának levélben fejezte ki méltatlankodását az egyháziak részéről is történő erőszakos

[24] Kolozsvári Püspöki Helytartóság. 1346–1941. június 11. sz.
[25] Gyergyótölgyesi Római Katolikus Plébánia Hivatal. 164–1943. sz.

beavatkozás miatt.[26] A püspök nagyobb megértést és testvéri magatartást várt volna el, különösen akkor, amikor hívei bizonytalan és fenyegetett helyzetben élnek, annak ellenére, hogy lojális állampolgárok. Amikor például a bukaresti kormány az államellenes magatartás büntetéséről szóló törvényt (236/1941.)[27] kiadta, nyugodt lelkiismerettel írhatta papjainak: „Papjaim és tanítóim hivatásuk szellemében becsülettel teljesítették kötelességüket, a jog, az igazság és szeretet szellemében a közerkölcsök tisztaságának fenntartása érdekében dolgoztak, nem volt része egynek sem azoknak az eseményeknek felidézésében, amelyek az állam vezetőségét jelen törvény kiadására késztették."[28]

Különben a görög és latin rítusú egyházak közötti viszony Dél-Erdélyben 1940–1944 között nagyjából azonos volt az Észak-Erdélyihez, azzal a különbséggel, hogy itt – minisztériumi támogatást élvezve – a görög katolikusok a kelleténél nagyobb „igényekkel" léphettek fel a római katolikusokkal szemben (Alsóporumbáki templomot a görög katolikus iskolának akarják,[29] Aranyosbányai templom kerítését előbb megrongálják, de aztán magát a templomot is kérik[30]).

A helyi jellegű nézeteltérések, az állami szervek vagy egzaltált személyek sértő megnyilatkozásai nem általánosíthatók, és azokból helytelen messzemenő következtetéseket levonni. Magatartásukban mind a két egyház vezetősége igyekezett megőrizni a testvér-egyház jelleget, abban az esetben is, ha nem mindig sikerült a nemzeti érdekeken felülkerekedniük.

1945 után a születő új világ kemény próbára tette a katolikus egyházat Romániában. Különösen az 1948. év vonult be vészes dátumként az egyháztörténelmünkbe. Ebben az esztendőben kibocsátott alkotmány, törvények, rendelkezések a római katolikus egyházat megtűrtté, a görög katolikus egyházat földalattivá süllyesztették.

Az 1948. augusztus 4-én megjelent kultusztörvény előírta, hogy minden vallásfelekezet köteles beadni szervezeti és működési szabályzatát, az ún. Statútumot. Míg a többi 14 jóváhagyott vallásfelekezet Romániá-

[26] GyÉL: 2331–1944. sz.
[27] Monitorul Oficial, nr. 31. 6. febr. 1941.
[28] GyÉL: 305–1941.
[29] GyÉL: 2536–1942. sz.
[30] GyÉL: 1855–1942. sz.; 2072–1942. sz.

ban megkapta a működési statútumuk minisztériumi jóváhagyását, addig a katolikus egyház hivatalos vezetői (beleértve a latin és a görög rítust) a Szentszékhez hű magatartásuk miatt börtönbe kerültek, nem voltak hajlandók elfogadni a hatóságok által diktált működési szabályzatot (statútumot), amely sértette az egyház jogait. 1948. szeptember 16-17-én kelt minisztertanácsi rendelet váratlanul több katolikus püspök működését felfüggesztette.[31] Romániában csak három katolikus főpásztor maradt az állam szemében hivatalosan szolgálatban: Márton Áron gyulafehérvári, Anton Durcovici Iaşi-i latin és Iuliu Hossu kolozsvári görög katolikus püspök.

Közben folytak a görög katolikus egyház felszámolásának előkészületei. Ide kívánkozik Márton Áron rövid, de igen határozott hangú 1948. október 6-án kiadott körlevele, melyben papjainak a hithű görög katolikus papokhoz és hívekhez való magatartását határozta meg 1990-ig. Egészében érdemes közölni, mert ez a kétmondatos főpásztori utasítás valóban történelmet és embereket formáló írás.

„Tudomására hozom az össze katolikus híveknek, hogy az a katolikus pap vagy hívő, bármely katolikus szertartáshoz is tartozik, aki részt vesz bárhol is oly gyűlésen, amelyet a katolikus egyháztól való elszakadás előmozdítása érdekében tartanak, ezzel minden további intézkedés nélkül azonnal kiközösíttetett az egyházból.

Ezzel kapcsolatban felhívom és kérem T. papjaimat, hogy görög katolikus testvéreinket előzékeny szeretettel a legmesszebbmenő vallási támogatásban és segítésben részesítsék, amikor szükséges templomainkat, kelyhünket és egyházi felszereléseinket a keleti szertartású szentmise bemutatására készségesen rendelkezésükre bocsássák. Imádkozzunk értük!"[32]

A még szabadon mozgó katolikus püspökök az egyházat érintő román törvények és rendelkezések miatt nehéz helyzetbe kerültek. Nem akarták, hogy Romániában a katolikus egyház *ex lex* állapotba kerüljön. Ezért 1948. október 28-án Márton Áron a latin szertartású egyház és Iuliu Hossu a görög katolikus egyház képviseletében személyesen nyújtották be a 46. cikkelyből álló katolikus egyház statútum-terveze-

[31] *Monitorul Oficial*, Nr. 216, 17. 09. 1948.
[32] GyÉL: 2231–1948. sz.

tét.[33] A kommunista gyakorlatra jellemző, hogy ezen az éjszakán valamennyi görög katolikus püspököt a politikai rendőrség letartóztatott. 1948. december 1-én pedig a román görög katolikus egyházat a kormány 358. számú rendelettel felszámolta.[34] Ekkor Márton Áron körlevélben emelte fel szavát a görög katolikusoknak az ortodoxiába való egyház beolvasztása ellen.[35]

A nagyobb részt Erdélyben élő, hitükhöz hűségesen ragaszkodó görög katolikus hívek gondozásába – törvényen kívül-helyezésük után – besegítettek a latin katolikus papok, az üldöztetéseket is vállalva. Például Ábrahám Miklóst 1959-ben azért ítélték el 20 évre a prozelitizmus vádjával, mert a vicei plébániáján kiszolgálta a törvényesen „nem létező" görög katolikus híveket, a temetéseken románul prédikált; megengedte, hogy a római katolikus templomban a hívek magyarul és románul felváltva énekeljenek.[36] Az állami hatóságok tiltották az erdélyi latin szertartású templomokban a román nyelvű prédikálást, a görög katolikusok gyóntatását, keresztelését, esketését, temetését. Az erdélyi katolikusság – püspökükkel az élen – ebből a szempontból jelesre vizsgázott. Márton Áron halálakor részvétnyilvánításként nem véletlenül írta dr. Alexandru Todea bíboros: „Hasonlóképpen hálámat juttatom kifejezésre mindazért, amit 1948-cal kezdődően a súlyos megpróbáltatások elé állított görög katolikus papokért és hívekért tett."[37]

A Márton Áron és Iuliu Hossu püspökök által beterjesztett működési szabályzatra[38] elutasító válaszát a kultuszminisztérium 1949. január 12-én küldte meg, de csak már Márton Áronnak.[39] Erre a gyulafehérvári püspök ismét írt, melyben négy követelményhez kifejezetten ragaszkodott: 1) a katolikus egyház feje a pápa. 2) a pápának jogában áll, hogy püspököket nevezzen ki. 3) a pápa joga az egyházmegyék szervezése, megszüntetése. 4) minden püspöknek joga van ahhoz, hogy szabadon

---

[33] TEMPFLI Imre: *Sárból és napsugárból.* METEM. Budapest 2002. 152–159.
[34] *MONITORUL OFICIAL*, Nr. 354. 02. 12. 1948.
[35] Gyulafehérvári Érseki Levéltár. 2270–1948. sz.
[36] Vicei Római Katolikus Plébánia, 49–1955. sz.; GyÉL: 1768–1990. sz.
[37] Dr. Todea Card. Alexandru la 2 Octombrie – Joi – 1980.: „... *La fel îmi exprim recunoştinţa pentru tot ceea ce don 1948 încoace a făcut pentru preoţii şs credincioşii greco-catolici ajunşi la grea încercare...*" In: *Márton Áron Emlékkönyv születésének 100. évfordulóján.* (szerk. Marton József) Gloria Kiadó. Kolozsvár 1996. 51.
[38] GyÉL: 2310–1948. sz.
[39] *Ministerul Cultelor.* Nr. 41428–1948.

tartson kapcsolatot a pápával, saját papjaival és híveivel.[40] Márton Áron a harmadik és a negyedik követelményével kifejezetten a törvényileg felszámolt görög katolikusokra utalt.

A kultuszminisztérium válaszra sem méltatta a gyulafehérvári főpap újabb folyamodványát, hiszen ekkor már kormányszinten megindították a római katolikusok nyílt egyházüldözését. A még szabad lábon mozgó két latin megyéspüspököt (Márton Áron, Anton Durcovici), és a közben titokban felszentelt püspököket letartóztatták, és börtönre ítélték.

Márton Áron püspök letartóztatására 1949. június 21-én került sor. Éppen azzal a csellel rendelték Bukarestbe, hogy tárgyalni kívánnak a katolikus egyház működési szabályzatáról, de útközben a szó szoros értelmében „elrabolták".[41] Márton Áron hajlíthatatlan volt, kemény ellenállást tanúsított az egyházat sértő kommunista intézkedésekkel szemben. Papjainak és híveinek megtiltotta a kommunisták által szervezett gyűléseken való részvételt. Valamennyi egyházellenes törvénnyel szembeszegült. Félreállításának és elítélésének igazi magyarázata ezekben a ténykedéseiben kereshető, és nem a kommunista ügyészség által megfogalmazott „hazaárulás" szokványos vádjában, amit manapság ismét előráncigálnak a szélsőséges politikusok.[42]

Összegzésként állíthatjuk, hogy amikor az erdélyi latin ás görög katolikus egyház viszonyát vizsgáljuk, azt csak a történelmi kontextusában szabad szemlélni és megítélni. Továbbá, nem szabad elfelejteni, hogy 1940–1944 négy esztendejében Észak-Erdély görög katolikus népe nemzetiségi szempontból kisebbségbe került a római katolikusokkal szemben, míg Dél-Erdélyben tovább maradt az 1920-tól kialakult helyzet. De, ekkor is, mint mindig a két egyház vezetőiben és a hívekben is felül tudott kerekedni a hiten alapuló nemes magatartás, a „katolicizmus".

Ha a két egyház tíz éves (1940–1950) időszakáról mérleget készítünk, észrevehetjük, hogy a mérleg serpenyője a hitben való együttszenvedés javára dől el a nemzeti érzésektől megterhelt történésekkel szemben. De mindkét szempont, a hitbeli és a nemzeti jelleg mindig jelen volt és jelen van ma is! Viszont, ha – tendenciózus szándékkal –

---

[40] GyÉL: Nr. 225–1949.

[41] Székeskáptalani Jegyzőkönyv Törzskönyve. Matr. XVI. pag. 470–471.

[42] MARTON József: *Márton Áron, Erdély püspöke.* Gyulafehérvár 2002. 24–24.

bármelyiket kiragadjuk a történelmi beágyazódásából, helyesebben mondva erőteljesebben kihangsúlyozzuk egyiket a másik ellenében, súlyos hibát követünk el a történelmi igazsággal szemben. A pozitívnak mondható viszony-jelenségek, az igazi „katolikus" magatartás gyakoribb és jellemzőbb volt, mint a valláson túli nemzeti megnyilatkozások. Erdélyben az egészen negatívnak nevezhető felekezeti „ütközések" sohasem jellemezték a két rítusbeli egyház közti viszonyt. Ezek inkább helyi jelenségek voltak, néhány elfogult pap cselekedete; vagy egzaltált emberek és feltüzelt kis közösségek erőszakoskodásai. Természetesen az akció-reakció elvének megfelelően keletkezett sebek még nem hegedtek be egészen, mindkét egyház papjainak és híveinek körében a számon tartott nemzeti sérelmek gyógyulásra várnak.

A történészek, az egyháztörténészek, a tudományos kutatók, a történelem tanárok és hittanárok részére maradt még tennivaló!

Studia Theologica Transsylvaniensia 10 (2008) 101–120

DR. TAMÁSI ZSOLT-JÓZSEF

A fogarasi-gyulafehérvári görög katolikus érsekség felállításának kérdése 1848-ban

The setting up question of the Greek Catholic primacy from Transylvania is the main question of the revolution from 1848/49 and of the war of independence, from the point of view of the church and the nationality. The importance of this event had been surveyed on every ecclesiastical and civil legal decision making forum. In this study at first we describe the general background about those circumstances, in which the Greek Catholic bishop Lemény János had formulated the memorial about the need of setting up the primateship. We foreshow his letter entirely in this study as a supplement.

Erdélyben a fogarasi-gyulafehérvári görög katolikus érsekség felállításának kérdése az 1848/49-es forradalom és szabadságharc egyik kulcskérdése volt úgy egyházi, mint nemzetiségi szempontból. A görög katolikus egyházi vezetőség, az esztergomi prímási és a Vallás és Közoktatási Minisztérium közti levélváltások sora egyaránt tanúsítja, hogy ennek jelentőségét minden döntéshozásra jogosított fórumon felmérték. Ugyanakkor a korabeli viszonyokat ismerő, s hatásukat mérlegelő felelős klerikusok is belátták, hogy a nemzetiségi ébredés korában a kérdés rendezése egyaránt fontos a magyar forradalmi kormány, a magyar katolikus egyház és az erdélyi lakosok számára is. Mi sem bizonyítja ezt jobban, hogy maga Hám János kinevezett esztergomi érsek és magyar hercegprímás miközben a pápai megerősítés hiányában ilyen jellegű joghatóságát ugyan nem gyakorolta, de a görög katolikus érsekség kérdésében napirenden volt. Az esztergomi érseki levéltár forradalmi korabeli dokumentumainak jelentős része éppen ezzel a kérdéskörrel kapcsolatos.

Az előtanulmányban igyekszünk egy általános háttérképet megrajzolni azokról a körülményekről, amelyekben Lemény János görög katolikus erdélyi/fogarasi püspök megfogalmazza beadványát az érsekség felállításának szükségességéről. Levele a történelemszemléleti diskurzuson és a szubjektívizmuson is túl a görög katolikus egyház múltjáról fontos és értékes részleteket közöl, éppen ezért teljes terjedelmében, betűhíven közöljük jelen tanulmány szerves kiegészítéseként.

Az 1848/49-es forradalom erdélyi vonatkozásában az egyik legjelentősebb problémát az a polgárháború jelentette, amely 1848 októberétől a forradalom és szabadságharc leveréséig tartott. Ennek előzményeihez az osztrák ellenforradalmi szervezkedés mellett hozzátartozik, hogy az erdélyi románok nemzetiségi mozgalmának története. A 19. században a román eszmei vezetők először az egyéni jogokra tették a hangsúlyt, de ez átment a közösségi érdek hangoztatásába, s ez alapozza meg ideológiailag ellenreakciójukat a magyar liberalizmussal szemben.[1] Az átmenethez nagymértékben hozzájárult, hogy a laikus értelmiség átvette az egyházi értelmiség helyét, s diskurzusában a hátrányos helyzetben levő társadalmi rétegeket is beemelte.[2] Amikor 1848-ban érzékelték, hogy a régi rend összedőlt, az egyéni jogok mellett a képviseleti intézményekben látják a politikai autonómia lehetőségét.[3] A rendiség korában is a politikai jogokért harcoltak, akkor azonban e jogokkal csak mint elismert negyedik rend élhettek volna. A forradalmi polgári átalakulás után a politikai jogok gyakorlásához már nem lett volna szükség a rendiségre. A forradalom az áhított politikai jogok gyakorlásának lehetőséget hozta meg mindenkinek, így a románságnak is.[4] Mivel azonban nem kerül sor a teljes társadalmi átalakulásra, ez még inkább megalapozhatta a románság igényét, hogy negyedik nemzetként ismerjék el őket Erdélyben.[5] A kisnemzeti mozgalmak elméletileg a Habsburg monarchia szétfeszítésére kellett volna, hogy törekedjenek, de mivel nem érezték még elég erősnek magukat, valamilyen formában igényelték a monarchia kereteit.[6] A magyarok hajlandóak lettek volna kulturális, egyházi autonómia megadására, de arra nem, hogy külön nemzetként ismerjék el nemzetiségeket. A külön nemzet alatt a magyarok külön kormányt és autonómiát értettek, vagyis a nemzetet

[1] HITCHINS, Keith: *Românii 1774-1866.* Bucureşti 1998. 274.

[2] GRANCEA, Mihaela–SONOC, Alexandru: *Consideraţii cu privire la procesul de formarea identităţii naţionale.* In BOCŞAN, N.–MITU, S.–NICOARA, T.: *Identitate şi alteritate. Studii de imagologie* II. Cluj 1998, Presa Universitară, 9.

[3] HITCHINS: *Românii 1774-1866.* 307.

[4] ARATÓ Endre: *A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája,* Budapest 1983. 33.

[5] BOLOVAN, Ioan: Contribuţii la cunoaşterea imaginarului social în revoluţia de la 1848 din Transilvania. In BOCŞAN – MITU – NICOARA: i. m. 184.

[6] KOSÁRY Domokos: *Magyarország és a nemzetközi politika 1848-1849-ben.* Budapest 1999. História. 105.

politikailag értelmezték.[7] A nemzetiségek viszont a nemzet kifejezést kultúrnemzetként értették. Ez a megnemértés derül ki abból, ahogy a magyar fél többször is megfogalmazza, hogy nem érti, hogy mi az a szabadság, amit a nemzetiségek kérnek, mi az, ami még hiányzik.[8] A magyarok ugyanis nem, vagy csak nehezen és későn ismerték fel azt, hogy a szomszéd nemzetek ugyanazt akarják a maguk számára elérni, amit ők – a magyarok – úgy látszott, hogy megszereztek. Ha érzékelték is, nem volt szándékukban e követeléseknek eleget tenni.[9] Kelet Európában a politikai határok nem estek egybe az etnikai határokkal. Az etnikumok keverten éltek, szétszórtan; ugyanakkor társadalmi helyzetük folytán is sajátos képet mutattak. Egy-egy társadalmi rétegen belül is megtalálhatóak a különböző nemzetiségek, de a felsőbb rétegek túlnyomó része magyar, s a más nemzetiségek inkább az alsóbb rétegekben voltak találhatóak. Ilyen szempontból egymás fölé rétegződtek az etnikumok.[10] A nemzeti autonómiát önmagában e kétszeresen kevert módón való elhelyezkedés miatt nehezen lehetett volna kivitelezni.[11] A nemesek féltek átadni a részterületek igazgatását a nemzetiségeknek.[12] A magyarok nem tudták a nemzetállam kereteibe a nemzetiségek kollektív egyéniségét megnyugtatóan beilleszteni, a románok viszont rendi gyökerű nemzetfogalmuknak a polgári államezmével való egyeztetésre nem találtak utat.[13] A márciusi fiatalok a nemzetiségi jogok szélesítésében a polgári átalakulás veszélyeztetését látták, így ők se támogatták.[14] A magyar politikusok gondolatmenetében az volt a téves pont, hogy azt hitték, a nemzetiségi kérdés önmagától megoldódik, ha az elnyomott nemzetiségi tömegek megkapják a polgári szabadságjogo-

---

[7] GRANCEA: i. m. 9.

[8] GERGELY András: Az 1849 évi magyar nemzetiségi törvény. In TAKÁCS Péter (szerk.): *A szabadság Debrecenbe költözött. Tanulmányok 1848/49 történetéhez.* Debrecen 1998, Erdélytörténeti kiadvány, 84.

[9] ALMAŞ, Dumitru: Problema naţională în revoluţiile din 1848. *Studii şi articole de istorie.* XII. Bucureşti 1968. 188.

[10] KOSÁRY: i. m. 103.

[11] GERGELY: i. m. 85.

[12] SPIRA György: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországán*, Debrecen 1980. 29.

[13] MAKKAI László: *Magyar-román közös múlt.* Budapest 1989. Hét torony kiadó, 232.

[14] SPIRA: i. m. 31–32.

kat.[15] A nemzetiségeket befogadó elméletnek megfelelően ugyanis arra alapoztak, hogy az egyenlő jogok révén egy természetes asszimilálódásra fog majd sor kerülni.[16] A liberális politikusokat még csak nem is foglalkoztatta a gondolat, hogy a nem magyarokat külön nemzetiségi jogokkal kellene felruházni (a 48-as törvények az egyenlőség jogi alapját teremtették meg a nemzetiségek számára is). Az se elhanyagolható szempont, hogy a térségben két eltérő nacionalista modell hatott. Az egyik modell befogadó jellegű, liberális. Ennek példája Franciaország, ahol mindenki francia, aki ott él. A másik modell kizáró, konzervatív. Ennél a hangsúly az etnikumon van, nem az államon. Ugyanakkor a román nemzeti mozgalmon belül is megfigyelhető egy polarizálódás. A népi nacionalizmus konzerválni akarja értékeit, ezért defenzív jellegű. Az értelmiség nacionalizmusa azonban már ennél jóval tovább ment, politikai kérdést csináltak a nemzeti kérdésből.[17] A szabadságharc első vívmányai után a román értelmiség hajlandó lett volna követni a magyar radikális forradalmárok jelszavait, beleértve az uniót is. A számukra addig csak remélt vívmányok megszülettek. Felszabadult a jobbágyság, s a román nép többségének ezzel máris ütött a szabadság órája. A románok politikai jogai is elismerést nyertek, egyenlő polgároknak számíthattak.

Az erdélyi románság követeléseinek hátteréhez ugyanakkor hozzátartozik a belső, vallási megosztottság is. A 18. század közepéig, amikor a modern értelemben vett nemzeti tudat kezd kialakulni, a román lakosság vallási terminusokban gondolkozott, ezek alapján döntött minden új helyzetben. A hovatartozás mércéje még nem az azonos etnikai tudat, hanem a vallási. Akkor még szinonim fogalom az „ortodox" és a „nemzet".[18] A román öntudatban egyelőre az egyház és a vallás fontosabb szerepet kapott, mint az etnikai azonosság. A vallási unió során létrejött a román görög katolikus egyház, amely megtartva keleti rítusát, elfogadta a pápai primátust. A nép vallási gondolkodását nem érintette ez túl erősen, hiszen az egyesülés előkészítése során a

[15] KATONA Tamás: *Nemzeti összeütközések 1848-49-ben*, In. BÁRDI Nándor (szerk.), Erdély a históriában, Csíkszereda 1998. 145–159. 148.
[16] ARATÓ: i. m. 129.
[17] BOCŞAN, Nicolae: *Legalism şi revoluţie în evenimentele din 1848-1849 la români din Transilvania*. Revista istorică. Tomul 5. nr. 5-6. (mai-iunie). Bucureşti 1994. 434.
[18] HITCHINS, K.: *Mit şi realitate în istoriografia românească*. Bucureşti 1997. 11.

jezsuiták elsősorban a klerikusok megnyerésén fáradoztak, akik majd a maguk során a szélesebb néptömeget voltak hivatva az egyesülés eszméjének előnyeiről meggyőzni. E klerikus elit lehetőséget kapott felsőbb szintű tanulmányok végzésére, amely során a nemzeti fejlődés „laikus dogmáját" fogalmazzák meg. Ez jelentős változást jelentett: ettől kezdve nem egyértelműen szinonim az „ortodox" és a „román nemzet". Természetesen nem ment ez annyira simán, de az ortodox próbálkozás, amely a szláv ortodoxizmustól várt segítséget, szintén hozzájárult a nemzet és az ortodoxia fogalmának elválásához. A nép számára annyira meghatározó volt a felekezet, hogy az ortodox román paraszt könnyebben tudott szolidarizálni a szintén ortodox szerb paraszttal, mint a görög katolikus románnal. Visarion és Sofronie mozgalmai, amelyek az ortodoxiához való visszatérést szorgalmazták, ugyan felismerték az etnikai azonosságot a románságban, de a hovatartozás mércéje náluk is még a vallás, a felekezet. A nemzetet csak vallásos szempont szerint tudták nézni.

Valóban, a 18. századi román falvakban a nemzeti tudat csak vallásos tudat volt. A veszélyérzetet csak a rituális változások tudták felébreszteni a falu közösségében. Természetesen nem teológiai elvekről van itt szó, hanem a hagyományokhoz való ragaszkodásról (a vallásosság külső formáihoz, rítusokhoz való ragaszkodásról). Számukra a legfontosabb aspektust a vallási hiedelmek jelentik, nincs jelen ideológiai elvként az etnikumi-nemzeti sors.[19] Ezzel szemben a görög katolikusok ötvözik a vallási és etnikai tudatot, kiemelve, hogy Erdélyben igazán román nemzeti intézmény csak a Rómával egyesült görög katolikus egyház. Ugyanis itt a románság önmagában már különálló entitást jelent, amely különálló etnikailag Erdély más népeivel szemben, s ugyanakkor különálló vallásilag is az ortodox szomszédaitól. A herderi elit számára ugyanakkor a kollektív identitásnak nem annyira a felekezeti, hanem inkább az etnikai-nyelvi azonosság az alapja. Így nézve az egyház és vallás kategorikusan alárendelődik a nemzetiségi nacionalizmusnak. Vallás és nemzet egységéről beszélve Petru Maior elsősorban azt emeli ki, hogy eltérően az oroszoktól, szerbektől, görögöktől, a románoknál a liturgia *anyanyelvű*.[20] Az eszmei vezetők úgy

[19] MITU, S.: *Geneza identităţii naţionale la românii ardeleni*. Bucureşti 1997. 358–360.
[20] MITU: i. m. 362.

látják, az egyház a román nép megmaradásának mentsvára,[21] de ugyanakkor azt is nagyon jól érzékelik, hogy a papokból és általában az egyházból hiányzik a nemzeti célért való tevés kifejezett akarása.[22] Egyelőre valóban nagyon ambivalens módon jelentkezik az egyház és nemzet kapcsolatának értelmezése. Az egyház és nemzet közt szinte egyidejűleg tesznek is meg nem is különbséget. Simion Bărnuţiu például elítéli azt, aki azt állítaná, hogy egy a nemzet és egy egészen más dolog a vallás,[23] ugyanakkor azonban azt is igyekszik sugallni, hogy mindenki román marad, még az is, aki más felekezetbe lép be.[24] Ugyanez az ambivalencia jelentkezik akkor is, amikor a nemzet történelme iránti érdeklődés kérdését nézzük meg. Az ortodoxokat nem is érdekelte a történelem, a múlt. Ennek ugyanis az örök üdvösség szempontjából nem volt s nem is lehetett jelentősége. A görög katolikusok, pontosabban az Erdélyi Triász, a felvilágosodás jegyében nagyon keményen dolgoznak a nemzeti tudat erősítésén. Továbbra is hangoztatva a Rómával való unió fontosságát, kiemelik a románság római eredetét, ami mindeddig közömbös volt a románok számára. Ilyen formában a történelmi jog hangoztatását kezdik el, a kontinuitás elve alapján. Mindez az új román nemzetkép kialakításához vezetett, elsősorban herderi mintát követve. Itt ugyanis a 19. századi nemzetkép iránti érdeklődés Herder hatása alatt állva, a „nemzeti lélek" keresésében csapódik le.[25]

Területi átrendeződés és egyházkormányzat

Ez a vallási és nemzeti önazonossági kérdés súlyára figyelmeztet több korabeli beadvány is. A forradalom kezdetén, még Erdély uniójának rendezése előtt sor került a Partium (Részek) visszakapcsolására. Többek között Zaránd vármegye esetében is. Ennek visszakapcsolása az, ami a görög katolikus érsekség felállítása kérésének közvetlen előzményének tekinthető. Miközben a római katolikus egyházmegye

---

[21] BARIŢIU, George: *Românii şi maghiarismul. Foaie pentru minte, inimă şi literatură.* Braşov 1842. V. nr. 9. 68–69.

[22] Pl. maga Al. Papiu Ilarian is ezen a véleményen van. Vö. MITU: i. m. 363.

[23] BĂRNUŢIU, Simion: *Soborul cel mare al episcopiei Făgăraşului a Prologus galeatus. Foaie pentru minte, inimă şi literatură.* Braşov, 1848. VI. nr. 4–5.

[24] MITU: i. m. 365.

[25] KÖPECZI Béla: *Nemzetképkutatás és a XIX századi román irodalom magyarságképe.* Budapest 1995. 14, 23.

esetében az adminisztrálás gondjait könnyebben megoldják, a görög katolikusok számára egyházkormányzati gondot jelent a térség hovatartozása. Az alábbiakban előbb a római katolikus egyházmegye megoldást ismertetjük, azt követően vázoljuk a görög katolikus beadványokat ez ügyben.

Az egyházmegye területe kapcsán Zaránd vármegye Magyarországhoz történő visszakapcsolása felvetette e térség plébániáinak egyházi igazgatásának kérdését is. Ádám Ágoston római katolikus nagyhalmágyi plébános 1848. augusztus 21-én folyamodó levelet írt a Vallás és Oktatásügyi Miniszternek, melyben maga és személyzete kellő ellátását igyekszik biztosítani. Kérelmező levelét azért intézi a Minisztériumhoz, mert Zaránd vármegye visszakapcsolásakor Magyarországhoz, amely eseményre május 13-án került sor, ilyen tanácsot kapott Beöthy Ödön királyi biztos és Bihar megyei főispántól. E terület egyházi igazgatása az Erdélyi (Gyulafehérvári) egyházmegyéhez tartozott, viszont a visszakapcsolás után, tekintve, hogy ekkor még Erdély Uniója nem valósult meg, felvetődött a lehetősége, hogy a térség egyházi közigazgatási szempontból a Csanádi, vagy a váradi egyházmegye hatásköre alá kerüljön. Az első jelentést a térség problémájával kapcsolatosan a kiküldött királyi bizottság tette, a belügyminiszternek küldve el azt. Itt kifejtik, hogy "*A belügyminiszter által f.é. április[is] hó 28-ról a részek visszakapcsolása tárgyabani munkálkodásra utasításul kiadott rendelet megszabott teendők iránt s nyomán a Zaránd megyében... A római katholikusokat illető rendeleteket minthogy egyáltalában nem tudjuk a Csanádi, vagy a nagy váradi egyházi megyéhez fognak-e kapcsoltatni? e megyében pedig esperesség nem létezik, sőt az összes katholikus egyházügyek csak két anya egyházban u.m. Körösbányán, mely az 1786-k előtt a Csanádi megyéhez tartozott, s jelenben bulgarita szerzetesek által, kiknek fő zárdájuk Déván létezik, és Boiczán lévő lelkész által kezeltetnek, mindeddig ki nem adhattuk a visszakapcsolás érdekében. Annyit azonban jelenthetünk: hogy az anyakönyvek magyar nyelven leendő vezetésére... már vettek szükséges tudósítást az erdélyi püspökségtől*".[26] E bizonytalannak mondható helyzetben maguk a római

[26] Gyulafehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár (továbbiakban: GYPSZKL) Fond: Püspöki Iratok (továbbiakban: PI) – 389.d. 1848: 3. cs. 1091/1848 – Kőrösbánya, 1848. május 18.: *A részek visszakapcsolására kiküldött királyi bizottság jelentése.*

katolikus egyházmegyék igyekeznek egymással egyeztetni a kérdéses terület egyházkormányzati ügyében. A Csanádi egyházmegye 1848. augusztus 3-ai keltezéssel, javaslattal fordul Kovács Miklós erdélyi püspökhöz. E levél elején rámutatnak, hogy a vallás és közoktatási miniszter 1848. június 14-én 1280 sz. alatt kelt rendelete közölte, miszerint a visszakapcsolásban érintett plébániáknak a Csanádi római katolikus egyházmegyéhez történő csatolása kérdésében vegyék fel a kapcsolatot az erdélyi egyházmegyés püspökkel, elkérve tőle a visszakapcsolás által az erdélyi egyházmegyétől elszakadt plébániák jegyzékét. A Csanádi egyházmegye átirata fel is sorolja, melyek lennének az érintett plébániák. "*Jegyzőkönyveink szerint a fent érintett jelentésben előforduló Körösbányai plébánia 1782 évig megyénkhez tartozott, még az 1784 évi megyei névkönyv ezen plébániát s a nagyhalmágyi helybeli káplányságot mint megyénk alkat részeit említi, az átmegyesítést pedig csak 1786 évi augusztus 31 7526/E 267 Szám alatt az Erdélyi kormányszék útján kiadott s ide //: alatt rekesztett királyi rendelmény eszközlötte azon sokféle nehézségek tekintetéből, melyekre mind a helybeli távolság, mind a Magyarországon kívüli törvényszékekkel, s erdélyi közhatóságokkali ezen lelkészség miatti levelezések okoztak a Csanádi püspökségnek, – maga a békebelezés és átadás 1787 évben az akkori erdélyi megyés püspöknek innét írt, s ///: alatt másolatban olvasható levél által, s azon kikötés mellett történt meg, hogy ezen helyekre, tulajdonkép csak Kőrősbányára nézve – mert Nagy Halmágy úgy tekintetett mint annak fiók helysége – a Csanádi püspöknek eredetileg saját hatósága csak ideiglen, míg az apostoli Sz[ent] Szék jóváhagyása hozzá nem járul, engedett át az Erdélyi püspöki széknek... Ezen kívül /: alatti jelentésben még a Boiczai lékészség is mint szinte Zarándba fekvő, s megyénkhez kapcsolandó említtetik, azonban miután ezen plébánia sem az 1784 évi névkönyvünkben nem említtetik, sem annak jegyzőkönyveiben s levelezési naplóinkban sehol nyoma nem találtatik, méltán következtethetjük: hogy az kezdettől fogva mindég az Erdélyi püspöki megyéhez tartozott, s ehhez a Csanádinak semmi köze, vagy igénye nincsen*".[27] E helyzetkép bemutatása után megfogalmazzák javaslatukat is. A javaslat alap-

[27] GYPSZKL Pl. – 389. d. 1848: 3. cs. 1091/1848 – Temesvár, 1848. augusztus 3.: *A Csanádi püspöki szentszéktől Kovács Miklósnak*

gondolata, hogy "*a helybeli fekvést, a püspöki Székkeli közlekedést tekintve alkalmatosabban gyakorolhatja a Zaránd vármegyei katholikusok feletti püspöki hatóságot az Erdélyi, mint a Csanádi püspök*". Kitérnek arra is, hogy az esperesi kerületek létrehozásában is az erdélyi római katolikus, bányavidéki esperesi kerülethez való tartozása az érintett plébániáknak azért is előnyös, mert a Csanádi egyházmegyének e térséghez legközelebb eső plébániája is, a "*M[onyoszai] melytől körül belül három posta állomásra*" esnek az eddig Erdélyi egyházmegyéhez tartozó plébániák. Arra is utalnak, hogy tekintve Erdély uniójának közelségét, semmi komoly indok nem támasztja alá az egyházmegye területi átrendezését. A felsorolt érvek és javaslatok végső kicsengését az átírat záró soraiban foglalják össze: "*Minthogy tehát közkormányzati tekintetből a kérdéses plébániáknak visszakapcsolását mis sem igényli, egyházkormányzati tekintetből pedig azoknak az erdélyi megye melletti meghagyatását a fellyebb kitett körülmények szükségessé teszik, véleményünk oda terjed, hogy az 1787 évben ideiglenesen történt átmegyesítés jövőre ne csak fenntartassék, hanem pápai jóváhagyás kikérése, s megszerzése által szentesíttessék is, szintúgy mint 1775 évben az Esztergomi, Nyitrai, Egri, Pécsi, Csanádi, Veszprémi, Győri s többi megyékben történt határbéli változások pápai bulla által törvényesítettek*". Kovács Miklós püspök a Csanádi javaslatot elfogadja, s ennek szellemében fogalmazza meg a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumhoz kelt felterjesztését. Az érintett plébániák sorát e felterjesztésében még néhány bányahelységgel is kiegészíti. "*Vagyon ezeken kívül még két részekbeni Kővár vidékén fekvő, a Magyar Királyi udvari Kamara kegyurasága alatt álló plébánia: Felső és Alsó Kapnik, mind a kettő bányász helység, mellyek eleitől fogva az erdélyi megyéhez tartoztak s a mellett a fennebb előhozott okokból ezutánna annál inkább meghagyandók, mivel szomszédságban belső Szolnok Megyében több ide tartozó plébániák vannak mellyek hasonlóan a Magyar Királyi Udvari Kamara kegyurasága alatt állnak*".[28] A levélváltás eredményeként a zarándi, illetve a Kovács Miklós püspök által továbbá felsorolt plébániák egyház-kormányzatilag az erdélyi egyházmegyénél maradtak, így érthető, hogy a nagyhalmágyi plébános anyagi gondjaival kapcsola-

[28] GYPSZKL PI. – 389. d. 1848: 3. cs. 1091/1848 – 1848. augusztus 23.: *Kovács Miklós püspök levele B. Eötvös József Vallás és Közoktatásügyi Miniszternek*

tos kérdésben a Minisztérium az erdélyi püspököt, Kovács Miklóst kereste meg. A fentiekben érintett plébániák igazgatása tehát az erdélyi római katolikus püspök, Kovács Miklós joghatósága alatt maradt.

Miközben a római katolikus egyházkormányzata e térségnek rendeződik, görög katolikus részről ez korántsem zökkenőmentes. Erdélyi Vazul váradi görög katolikus püspöknek a Vallás és Közoktatási Minisztériumhoz írt beadványa[29] rámutat arra is, hogy miért van ez a gond: *„Méltóságodnak foljó évi Junius Hó 14-ől 1280. sz. a. kelt és hozzám intézett kegyes rendelete folytán, a Részeknek Magyar Országhozi vissza kapcsolásával bizott küldöttségnek velem közlött jelentését + alatt vissza rekesztve, a Fogarasi Egyházi Megyétől azon vissza csatolás által elszakadt Plebániáknak[30] mi módon eszközölhető leg czélszerűbb bekebelezése iránt, figyelmezve a már végre hajtott Erdélynek Magyar országgali egyesülésére, Méltóságos Leményi János Fogarasi Püspök Úrnak, kivel ezen ügy iránt értekezésbe tettem magamat válaszát csak a mai napokban vévén, alázatos javallatomat e következendőkbe foglalom: Ámbár egész Erdély politikailag és álladalmilag már Magyar országgal egyesült, mindazon által, miután maga a törvény Közép-Szolnok Kraszna Zaránd és Kővár mint Magyar országnak kiegészítő részeit tekinti, megkülönböztetve az Erdélyi nagy Fejedelemségtől, melly Magyar országhoz önkéntesen csatlakozott, ezen különböző historiai jognál fogva is az említett Részekben fekvő Plebániák, miután az Erdélyi deák szertartású Püspöknek sints e Részekben jog hatósága[31], a Fogarasi Erdélyi Püspöknek hatósága alól fölmentendők...”* Azt viszont nem akarja, hogy az ő egyházmegyéjéhez csatolják ezeket a plébániákat, inkább azt javasolja, hogy Nagybányán állítsanak fel egy új püspökséget, amelyhez csatolni lehetne a munkácsi püspökség *„oláh ajkúak”* plébániáit. Ezek a munkácsi románok úgyis már 1802-ben kértek oláh püspököt. *„És hogy valamint a Nagy Bányai*

---

[29] Esztergomi prímási levéltár. Fond: 1309 – Hám János prímás 1848-49. File 117. / MOL, 795. mikrofilm. Esztergomi prímási levéltár. Hám János kinevezett prímás egyházkormányzati iratai. 640. Másolat. Erdélyi Vazul váradi görög katolikus püspök beadványa a Vallás és Közoktatási miniszterhez. *Kelt Nagyváradon, 1848. augusztus 13.*

[30] A részek visszakapcsolásával a fogarasi görög katolikus egyházmegyéből kiszakadna 74 plébánia, a következő megoszlás szerint: Körös vidéke – 69; Közép Szolnok – 5.

[31] Amint a fentiekben bemutattuk, Kovács Miklós erdélyi római katolikus püspöknek volt, s meg is maradt a joghatósága a térségben.

Püspökség fel állíttassék úgy a Fogarasi Püspöki Szék Érseki fensöbségre emeltessék,[32] *a hazának szintúgy mint az egyháznak érdekei annyira sürgetik, hogy ezt pillanatig sem lehet halasztani; mert arról van szó, hogy három millió Román ajkú népet szorosabb kaptsolással hozzánk kössük e, vagy azt elbocsássuk? A Szabadságnak felderült nagy napja Hazánkba a különféle Nemzetiségeket életre riasztotta. Nemzetiségi egyesülés eszméi forongnak, fel fogva minden ajkú nép, hogy egyesülnie kell, hogy létezni meg ne szűnjön, és a Román népnek egyesülése meg fog történni, tsak az a kérdés, hogyan? A Római széktől elszakadás által? És akkor az orientalis népek nagy családjához fog tartozni azokkal érdekben egyesülhetni, mellyek a magyar és többi nyugati civilisált népek érdekeivel ellentétben állanak; vagy pedig a Római Székkeli egyesülés által, és így a Román és Magyar két hű Testvéreknek frigyes öszve tartásában egymásnak fönmaradása biztosítására? E kettő közt most és jókor válasszon a magyar kormány, és ha ez utóbbit találja üdvösebbnek, sőtt egyedül üdvösnek, ne késedelmezzen azt tenni élelmezzen azt tenni a mi czélhoz vezett, akkor mikor még valamit meg menteni lehet; haladék nélkül tehát a Románoknak görög Katolikus Metropolita Nagy Bányai és még Lugosi Bánáti Püspök is eszközöltessék, mert igaza van Leményi János Püspök Úrnak midőn a Ministeriumnak fölterjesztett nyilatkozatában azt mondja: Hogy ez a Hazára nézve üdvös hatással lesz, tsak így remélhetvén a magyarokkali egyes erőt biztosan elérhetni, valamint ellenben, ha nem egyesülteknek a Karloviczitől elválva Metropolita az előtt adatnék mielőtt az egyesültek kezdettől fogva el vesztett Metropolitai főnökség vissza nyerésével meg vigasztaltattnának képtelen káros, sőt gyászos következéseket vonhatna maga után. Hogy a Fogarasi Püspöki Szék Érseki hatóságra fölemeltessék erre tsak az szükséges, hogy a Magyar országi Püspöki Kar, melly foljó Évi September 24-én Esztergomba zsinatra öszve gyülekezend a Ministreium által is föl híva az eránt folyamodással járuljon a Romai Apostoli Szent Széknél közben vetésével. A Nagy Bányai és Lugosi*

[32] Egy korábbi beadványban a munkácsi görög katolikus egyházmegye kérte, hogy a magyarországi és a kapcsolt részeken létező görög katolikus egyházmegyék részére érsekséget hozzanak létre, „s ezen előnyre a munkácsi püspöki megye emeltessék." – Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL), 795 mikrofilm, 4094/1848: A munkácsi görög katolikus egyházmegye beadványa a Vallás és Közoktatási Minisztériumhoz, 1848. július 13.

újonnan fel állítandó Püspökségek canonisatioja pedig ugyan azon módon a Római Szent Széktől csak úgy kérhető, hogy ha először a Fogarasi és Munkácsi Püspökök azon Plebániákról, mellyek részére állíttatna föl a Nagy Bányai Püspökség, le mondanának, és ezen le mondásokat ünnepéljesen be mutatják; részemről a Bánáti Parochiákról, hogy a Lugosi Püspökség föl állítassék, szívesen le mondok."

A beadványok hatására Eötvös József kérni is fogja Hám Jánostól, hogy a kérdést érdemben tárgyalják a tervezett nemzeti zsinaton. Levelében[33] a következőket írja: „*Annak, hogy a vallás oktatás mellyben minden alkotmány a rendnek egyik legfőbb biztosítékát találja a román ajkú katolikus honpolgárok között mentől czélszerűbben rendeztessék el nem csak a katolikus egyháznak magának a magyar alkotmány s nemzetiségek érdekében szükséges immár beállván szíves méltánylattal vettem a Munkácsi görög szentszék, ugy a N[agy] Váradi és Fogarasi g[örög] e[gyesült] püspökök által hozzám intézett s az első által ugyan Munkácson, de a két utóbbi által helyesebben Balásfalván leendő görög katolikus érsekség, ugy N[agy] Bányán egy uj szinte görög katolikus püspökség felállítását szorgalmazó három rendű felterjesztményeket – s valamint részemről eme felállíttatni szorgalmazott egyházi méltóságok alapítását az összes álladalomra nézve egyedül üdvös eredményeknek ítélvén e három rendű felterjesztvényben előhozott alapos indokokkal igen is méltánylani tudom – úgy azokat Herczegségednek azon meggyőződés szülő reményem kifejezése mellett küldöm át, miszerint Herczegséged a legközelebb tartandó zsinatban ez ügyet az összes püspöki kar elébe terjesztve, felkarolandja az alkalmat, mellyel ez üdvös czél elérése legbiztosabban eszközölhető lészen. Fölkérvén egyúttal Herczegségedet, mi szerint mellőzve ez alkalommal a Lugosi püspökség felállítása körüli kérést, egyedül a Balásfalvi érsekség és N[agy] Bányai püspökség alapítására vonatkozva e kettőnek mi módóni ellátásukról s a felállítandó érsekségenk a magyar katolikus egyház körében leendő jogviszonyáról véleményes javallatát nékem fel mutatni szíveskedjék.*"

---

[33] Esztergomi prímási levéltár. Fond: 1309 – Hám János prímás 1848-49. File 151. / MOL, 795. mikrofilm. Esztergomi prímási levéltár. Hám János kinevezett prímás egyházkormányzati iratai. 4094/843. iktató: Vallás és Közoktatási Miniszter levele Hám Jánoshoz, Pest, 1848. augusztus 28.

A nemzeti zsinat a forradalmi események miatt elmaradt. Azon érdemben így a kérdést sem tárgyalni, sem megoldani nem lehetett. A nemzeti zsinat tervezett tárgyalási pontjai közt eredetileg a kérdés nem is szerepelt. Mégsem állítható, hogy annak keretében erre a kérdésre is nem tértek volna ki. A nemzeti zsinatot megelőzően ugyanis a legtöbb egyházmegyében sor került az egyházmegyei zsinatok megtartására, amelyeken kidolgozták az egyházmegyék véleményét a magyar püspöki kar által megfogalmazott zsinati tervezett pontokkal kapcsolatosan. Az erdélyi/gyulafehérvári egyházmegye esetében is a tervezett pontokon kívül újabbak javaslására is sor került. Sajátos módon a görög katolikus kérdésben is. Az erdélyi egyházmegyei zsinatot előkészítő kerületi tanácskozások után Kovács Antal brassói plébános jól érzékelve a nemzetiségi feszültségek súlyát, e szempont figyelembe vételét ajánlja egyházi elöljárójának, Kovács Miklós püspöknek: "*Elleneink lefegyverzésére méltóztassék Excellentiád az Erdélyi Görög egyesült hitű oláhokat szent érdekünkbe felvenni, s velek kezet fogva munkálkodni a szent ügy kivívásában. Ötszázezer lélek nem megvetendő szám, s ma holnap hatalmas tényezővé fog változni, miután a jobbágyság nem csak felszabadult az úrbértől, hanem saját birtokra emelkedett. S miután előre látható, hogy a hongyüléseken is előbb utóbb hatalmas számú s erélyes képviselőkkel fog dicsekedni... könyörgésem oda menne ki, hogy az Unitus Clerusból is szintúgy, mint az oláh Unitus Honoratiorokból egynéhányat a Kolosvári zsinatra meghívni kegyelmesen méltóztassék*".[34] A püspök méltányolja a plébános javaslatát, de rámutat arra, hogy a román görög-katolikus egyház külön egyházmegyét alkot, "*s mivel ők a Katholikusok petícióit mellőzve inkább nemzetiségi tekintetben iparkodnak jogokat szerezni*", nem tartja aktuálisnak a magyar katolikus egyházmegye tanácskozásaiba őket is bevonni. Kiemeli viszont, hogy mint szintén katolikusok, az érdekeik úgy ezen a téren kell, hogy találkozzanak.[35] Kovács Miklós püspök tehát kellő tapintattal, de ugyanakkor éleslátással is meghallgatja ugyan az egyházmegye javaslatait, viszont határozottan kiáll az mellet, hogy az

[34] GYPSZKL PI. – 393. d. 1848: 37. cs. 989/1848 – Brassó, 1848. július 24.: *Kovács Antal brassói plébános levele Kovács Miklós püspökhöz*
[35] GYPSZKL PI. – 393. d. 1848: 37. cs. 989/1848 – Gyulafehérvár, 1848. július 28.: *Kovács Miklós püspök válaszlevele Kovács Antal brassói plébánosnak*

egyházmegyei zsinaton történő tanácskozást csupán a római katolikus klerikusokkal óhajtja megtartani. Magán az egyházmegyei zsinaton mégis sor került egy, a görög katolikusokat is érintő kérdés tárgyalására. Ez a naptárkérdéshez kapcsolódott. Az erdélyi római katolikus zsinatozó klerikusok a Gergely-féle naptár kötelező előírását - a görög-keleti szertartásúak között - jó érzékkel a nemzeti zsinatra bízzák. Ugyanis ez volt az az időben is közel álló lehetőség, amely amennyiben e kérdésben döntést hozhatott volna, annak kihirdetése és életbe léptetése az apostoli Szent Székhez való felterjesztés és jóváhagyás után lehetséges is lett volna. Márpedig a görög-keletieket érintő döntés csak ilyen jogi formában ért volna valamit, másképp csak írott malasztként szabályozhatták. Azt azonban nem hallgathatjuk el, hogy ennek ellenére a kérdéssel kapcsolatos konkrét javaslatra ekkor is sor került. A választmányi munkában közóhajként fogalmazzák meg, hogy a görög-keletiek Julianus féle naptára *eltöröltessék*. A választmányi jegyzőkönyvben végül ezt a teljes részt kihúzzák, s jól látható, hogy más tintával, tehát máskor odaírják: *„a nemzeti zsinat eszközölje ki az egyformaságot"*. Az utolsó, erre vonatkozó mondatot (*minthogy ez a G[örög]Kat[oliku]sok hitvallásával nem ellenkezik*)[36] újra csak kihúzzák. Ezek a javítgatások az előkészítő választmányi jegyzőkönyvben jelzik, hogy a zsinati munkálat során próbáltak ugyan döntést hozni, de a tárgyalások során úgy döntöttek, hogy ez az egyházmegyei zsinat jogkörén kívül esik, ezért a nemzeti zsinat elé terjesztik javaslatukat. Ugyanúgy, ahogy a Vallás és Közoktatási Miniszter is a nemzeti zsinat elé kívánta terjeszteni az erdélyi görög katolikus érsekség felállításának a kérdését. A nemzeti zsinat elmaradt.

A fentiekben tárgyalt előzmények és háttér-információk után közöljük a fogarasi görög katolikus püspöknek beadványát[37] az érsekség felállítása ügyében:

Lemény János beadványa

„Erdély görögszertartást követő lakosainak még magyarhontól lett elszakadása előtt egy Gyula-Fehérvárt lakó Metropolitájuk, s ezen

[36] GyPSzKL, EZs, d. I. 1/e. iktatószám nélkül. *Választmányi munkálat azon zsinati tárgyakról, mellyekről készítendő megyezsinati munkálat a veszprémi nagyméltóságú püspök Úrnak leszen beküldendő, a. 4.*

[37] MOL, 795. mikrofilm, 4665 Vallás és Közoktatási minisztériumi iktató: Lemény János beadványa a Vallás és Közoktatási Minisztériumhoz. 1848. augusztus 5.

kívül Szilváson Hunyad vármegyében, Fogarason s Váradon püspökei voltak; de Isabella királynő alatt minden egyházi jövedelmektől megfosztatván, magok a Metropoliták havasalföldi Vajdáktól segedelmeztettek, sőt Oláhországban jószággal is ajándékoztattak.

A Reformatio bejövén, román nemzet előkelői a reformatiora állottak, s így a görög vallás hathatós pártfogók nélkül maradván naponkint sülyedezett ugyannyira, hogy honi fejedelmek alatt csak eltüretett vallásnak nyilvánítatnék; s eszerint a püspöki székek megszüntek s azok helyét a négy püspöki helyettesek némileg mai napig is potolják ugymint a Szilágysági, Fogarasi, Hatszegi s Radnai Vicariusok; sőt maga a Metropolita is residentiatlannak az Approbatában iratnék, noha hatodik Károlyig residentiája Székestemplomjával mellyet Mihály Vajda ujra épitetett volt, megmaradott, a midőn a várat épitvén s annak a sánczát éppen a templomon keresztül vitetni intézvén, a templom megbecsültetvén annak ára az akkori templomgondnokainak átadatván, azt Athanasius Metropolita halála után oly hivtelenül kezelték, hogy abból a mostan Fehérvári majorok között levő kolostort templomjával együtt csakis Aaron püspök segedelmével végezhették be.

Illy helyheztetésben valának a románok azon üdöbe, midőn Erdély az Osztráki Ház védelmének hodolt, s Apafi halála után Leopold Császárt fejedelmének elismerte, kinek kormánya alatt a román nemzet sok elnyomatása után pihenni s lélekzeni kezdvén, akkori Metropolitája Theophilus alatt a romai anyaszentegyházzal egyesülni szándékozott, de azelőtt hogy ezt megtehetné jobb életre szolitatott. Ennek utodja Maros [F]ügedi Angyal Athanasius minekutána a Bukaresti Metropolita által felszenteltetett, kinek felszenteltetéséről mostan is püspöki levéltárunkba levő bizonyitmányi levelébe Metropolitának czimeztetik, s felszenteltetése után Synodust tartván első alkalmatossággal is számosan egybesereglett Esperestjeinek s ezen ünnepélyes beiktatására összvegyült nemzeti előkelőinek a romai anyaszentegyházzal való egyesülést ajánlotta; a kiknek eziránti hajlandóságát tapasztalván, ujjolag sokkal számosabb Synodust tartott, mellyre ezerenként egybe gyülvén, ünnepélyesen a szent egyesülést elfogadták, kivevén a Brassai s Szebeni görög kereskedők Companiáját, s Zaránd Vármegyebeli Halmágyi processust. Innét jöt, hogy a görög Companiák mindez ideig még az erdélyi meghasonlás után is a nemegyesült Püspöknek is hatóságát

elismerni vonakodtak, a Halmágyi járásbeliek pedig, Zaránd más része az erdélyi nemegyesült püspökhez tartozván, az Aradihoz tartoztak s tartoznak.

E szerint az egyesülés megtörténvén, s az erről készített levelet a Synodban jelenlevők aláírván, Athanasius Metropolita Bécsbe ment, s Leopold Császártól Diplomát nyert aranyláncz s kereszttel, s emellett Leopold mely képével, mellyel maga s utódjai élnének, megajándékoztatott; de a melly levélben csakis püspöknek neveztetvén, hogy ebből az újonnan egyesültek kedvetlenségre ne jönnének, minden egyházi bennügyeiben magát mind Metropolitát írta alá, s a templomokba az isteni tisztelet alatt mind Érsek emlitetik mind e mai napig.

Szep jogok adatatnak az Unióról költ diplomába melly is 1699.ik évbe tartatott erdélyi ország gyülésébe kihirdetetett s alája iratott publicata nomine contradicente, de mindezek csakis a papiron maradván, a papok mint jobbágyok tractáltatván, börtönöztetvén az ígért dézmákat meg nem kapván a kedvetlenségek nöttek; s Athnasius meghalálozván, tartván ne hogy orosz püspöket kapnának, egyes akarattal választották horgospataki Pataki Jánost mint nemzetökbelit, de a ki deák szertartásra átállván Jesuita lett. Ez a romai Szent Szék engedelmével a görög szertartásra visszatérvén mint tudományos férfi igyekezett nemzete s Clerusa sorsán segitteni, s első Jósef Császár által a Leopoldi Diplomát ujjra megerősitette, de mindezeket kevés sükerrel, s nemzete egyesülését túlbuzgósággal erősítteni szándékozván, szertartásaiba a latin szertartáshoz közelitő változtatásokat tenni igyekezvén, sőt az apostoli székről engedelmet kérvén, hogy mind a két szertartás szerint szolgálhasson, ezt ugyan meg nem nyerte, sőt hogy a napkeleti szertartásokba semmi ujjitást ne tegyen figyelmeztetett. Ezen lépései által Clerusa bizadalmát vesztette, s nem sokáig kormányozván népes püspöki megyéjét jobb életre szenderedett. Ezen püspök a Fogarasi fiskusi jószágot, mellyet ma a szász nemzet bírja, a Szamosújvárival püspöki jószágnak nyervén lakását Fogarasra költöztette, s ezen püspökséget a romai Szent Szék által canonizáltatta, talán a jezsuitákkal egyetértve, mivel a deák szertartású püspökségnek ujjalagi felállitása céloztatott, kinek uradalmához ragasztatott a mit a Metropoliták birtak vala. De Clerusának s nemzetének elidegenedésére ujj okot szolgáltatott, mivel Fogaras egyik Erdélyvégén levén, a

Szilágyságiaktol s Máramaros vármegyétől, melly akkor még az Erdélyi Metropoliához tartozott, nagyon távol esett. Pataki halála után püspöknek választatott Klein Innocentius, a ki akkor N[agy] Szombaton nevendékpap vala, s ki is elébb Munkácson szerzetesi [prof]essiot tevén püspöknek szenteltetett. Ezen püspök alatt a fogarasi dominium a Balásfalvival melly két akkora jövedelműnek ítéltetett, hatodik Károly alatt felcseréltetett, mellynek felejövedelme fordítatnék a Sz. Bazil rendű szerzetesek számára, kik napkeleti anyaszentegyház szokása szerint Kánonokok helyett lennének a püspöknek tanácsosai; s így püspöki lakását Balásfalvára költöztetvén, egyedül a czimzete maradott Fogarasról mind e mai napig. Ezt nemzete s religiója iránt való tulzó buzgósága volt, hogy Rómába menvén, a Sz. Szék köözbevetése által, a felséges Udvar által többször megigért jogoknak megadását eszközlené; a mit is Maria Therezia nehezen vevén megtiltotta visszajövetlét.

E vala azon szerencsétlen lépés, melly az erdélyi Románoknak nagyobb részét a hitnek egyességétől elszakítá: mivel ezen alkalmatossággal élvén az oláhországi s nevezetesen a rácz szerzetesek, a népet elámították, s az udvartól parancsoltatván, hogy más püspököt válasszanak, mind azon esperestek, a kik ezt a Szent canonok ellenére lenni hellyesen ítélték, elállattak, s ugyan csak a romai Szent Szék is a kevesek által választott Bisztrai Aaron Pált, a ki Kleinnak Vicariusa volt, preconizálni nem akarta mindaddig, miglen Rómába mulatott Klein Püspök hivataláról le nem köszönt.

Aaron püspök egész életét nemzetének a hitegység visszszafogadására való igyekezetébe folytató, sok méltatlansággal illetetvén az eltévedtek által, s midőn Kővár vidékén ezen szent ügybe foglalatoskodnék, egészsége bomlását érezvén Nagy Bányára sietett, a holott is lelkét teremtőjének visszszaadván, tetemei Balásfalvára hozatattak, első a ki az itteni sírboltba nyugszik. Ezen püspök clerusától gyűjtött pénzhez a római Szent Széktől nyert nyolcezer [...] hozzátevén, s maga csekély jövedelmiből potolván vásárlá meg Kurtfalvát, mellynök jövedelmiből első vala ki nevendékpapokat nevelt püspöki megyéje képezésére.

Következett Rednik Athanasius Máramarosi eredetű, s utána Májor Gergely ki az egész Szilágyságot s Erdélynek nagy részét az unióra visszszatérítette; jutalma vala, hogy hivataláról leköszönni kellett 1782-

ben, fentartván jogát a papok felszentelésére míglen uj püspök választatnék s püspöknek szenteltetnék.

Második Josef Császár szabadságot engede új püspök választására, meghagyván hogy a világi papságból választatnék, a mint hogy még azon esztendőben választatott s kineveztetett Babb János akkori M[aros] Vásárhelyi plebánus és esperes, de a ki sok akadályok mián csakis 1787-ik évben szenteltetett fel. A ki is midőn látná, hogy kevés reménysége lehet Clerusának más uton való fölsegíttésére, hivatala kezdetétől csak nem az állásához megkívántató köteleségeket is mellőzvén takarékossága által össze gyűjtött pénzből Káptalant alapított s annak évenkénti fizetését előbb kétezerre határozta, s élete vége felé három ezerrel gyarapította; a Sz[ent] Bazil rendén levő szerzeteseket az egyházi tanácsosi kötelességtől fölmentvén, egyedül az oskolák tanítására rendelvén, s minden rendelkezését őfelsége által, s a káptalanra nézve a Szentséges római Szent Szék által helybehagyatatni s megerősítetni eszközölvén, hasznos s apostoli buzgósággal telyes életét boldogabbal felcserélte püspöksége 48-ik életének 91-ik évébe, minden maga után hagyott felkelhető vagyonát alapítványa gyarapítására rendelvén, a mivel hogy minden pénzé tetetvén alapítványa 65 ezer pengő forintokkal gyarapodott; s eszerint a Káptalan évenkénti fizetésén kívül ha a kamatok pontosan fizetetnének, évenként közzel más tiz ezer jutna a papok segedelmére, de számtalanok levén a szűkölködök, végrendeletébe kiköti, hogy senkinek is hatvan pengő forint évi fizetésnél abból több ne adassék, okát kitevén, ut [pluribusobtingere queat]. Alapítványa kezelését a Káptalanra bízza m[ely] szerint a püspöknek két szavazata levén, szavazat többsége szerint legyen a határozat, fölhatalmazván a püspököt, hogy 20 p[engő] f[orintról] amint a szükségét látja rendelkezhessen.

Mely végrendelet következtében jelenleg a főesperestek evenként 60, az alesperestek 40 p[engő] f[orint] fizetéssel látatnak el; s a miből fenn marad, más papok segedelmeztetnek.

Ez a Fogarasi püspökség hajdan Gyula Fehérvári Metropoliának jeleni állapotja.

Nagyon tisztelt Miniszter Úr! Nincsen szavam ezen 1300 megyét felülmuló számú Püspökségnek álapotját voltaképen leirhassam. Illy népes hatszázhatvanezer lelken felül számláló megyét annyi hitfeleke-

zetek közt, annyi törvényhatóságokon átterjedőt kormányozni csak nem emberi erőt felül haladó feladat; innét következett, hogy eldődem noha olly huzamos ideig kormányozta egészen nem visitalhatta s hogy magam egészen látogassam nem reméllem. Melly tekintetből meg 1836-ik évbe aziránt nyilatkoztam, hogy egy része, a Szilágyság, elvétetnék, s ha ujj püspökség nem rendeltethetnék, legalább a Nagy Váradihoz adatatnék.

De meggondolván fekvését s N. Váradtól távol létét mostan a Magyarhonnal való egyesülése után szükségesnek látom legalább egy ujj Püspökségnek Somlyon vagy N[agy] Bányán leendő alapítását, mellyhez tartoznék Közép Szolnok, Kraszna s Kővár vidéke, s ha a Máramarosi román nemzet 1802-ik évben akkoron tartott országgyűléséhez bemutatott kérelmek, mellybe az orosz nemzettől külön püspöket kértek, méltányoltatnék, ezen s Szathmármegye román ajku lakossai is hozzá adatnának, s a szerint azon Püspökség a nagyobb számosabb Megyék hozzá tartoznék, maradván még a Megyémhez több ezer parochiáknál, s még igy is egy házikormányozások feszített szorgalmat s fáradságot igényelne, úgy hogy ha szinte Zaránd vármegye is a N[agy] Váradi püspöki megyéhez csatoltanék, még egy Püspöki Széket Fogarason emeltetni kívánna, s az eddigi Fogarasi czÍmet viselő Balásfalvi Püspök Erdélyi Görög szertartású Metropolitai hivatalba, mellyet a hitegyesülése alkalmával elvesztett, viszsza-helyeztetnék.

Mely elrendelés által nem csak hogy az unióba levők hittekbe erősödnének, hanem a több román nemzetiek is hathatós ösztönt kapnának a hit egyeségére átlépni; a mi a hazára nézve is minemü üdvös befolyással lenne, kiki átláthatja; csak igy remélhetvén a Magyarokkal való egyes erőt biztosan elérni. Valamint ellenben ha a nemegyesülteknek a Karloviczitől külön Metropolitájuk azelőtt adatnék, hogy az egyesültek kezdetétől fogva elvesztett Metropolitai hivatal viszszanyerésével vigasztaltatnának, képtelen káros következéseket huzna maga után; valamint az előre bocsátott történetek szerint méltán tarthatni.

Nem hiuságbol, nem méltóságkeresésből, mivel a mellyből vagyok ha jeleni körülmények nem kívánnák s lelki ismeretem nem kötelezne föloldoztatásomat esedezném; hanem olly számos hiveknek üdvösségük s szellemi fejlődésük, s tévedteknek remélt megtérítése tekintetéből fölszolitatva levén Nemzetem több ezerek gyülésétől kivánom én az

Erdélyi görög egyesült Püspökségnek régi Metropolitai állásába való viszza helyeztetését; valamint ezt az Erdélyi Országgyűlése s ő Felsége elejébe terjesztett kérelmek egyik pontjába megkivántak, s leg alább még egy Püspökség fölállitását, s ennek helyeselése s hathatos ajánlása iránt esedezvén egész tisztelettel vagyok.

Lemény János Fogarasi Püspök"

(Dr. Tamási Zsolt-József kutatását a *Bolyai János posztdoktori* ösztöndíj támogatta.)

Studia Theologica Transsylvaniensia 10 (2008) 121–135

DRD. BARA ZOLTÁN

A laikus identitása Aranyszájú Szent Jánosnál

Il Vaticano II e la sua succesiva ricezione hanno favorito l'approfondimento dell'identità dei laici e del loro ruolo nella Chiesa. In questo, il Concilio ha segnato un ritorno alla Chiesa antica. Tra i grandi padri del IV secolo San Giovanni Crisostomo è quello che nei suoi scritti tratta dei laici nel modo più ampio e più approfondito.

Nel presente brano è esposto il suo pensiero circa l'identita dei laici nella Chiesa, Coropo di Cristo e circa l'esercizio della loro funzione, sacerdotale, regale e profetica, nel contesto dell'ecclesiologia e della vita della Chiesa del loro tempo. Il messaggio di rinnovamento, proveniente dal nostro grande pastore, nulla ha perduto di incisività e di significatività per il nostro tempo.

Az elmúlt évben Aranyszájú Szent János halálának 1600. évfordulójára emlékeztünk. Jelen írásomban Aranyszájú Szent János gazdag munkássága és művei nyomán a laikusok[1] egyházi szerepét, méltóságát és kötelességeit szeretném röviden bemutatni.

Aranyszájú Szent Jánost, görög nevén Ióannész Khrüszosztomoszt a mindenkori kereszténység és az Egyház egyik legkiemelkedőbb személyiségekén tartjuk számon. Khrüszosztomosz 344 vagy 354-ben a szíriai Antiókhiában született és 407 szeptemberében a pontoszi Komána közelében száműzetésben halt meg. A kb. 26 évnyi munkássága egybeesik a kappadókiai atyák korszakának végével: Naziánzoszi Szent Gergely (†386) és Nüsszai Szent Gergely (†395), egészen Alexandriai Szent Kürillosz (†444) megjelenéséig. Munkásságukat, Aranyszájú Szent János egészíti ki, praktikus teológiai útmutatásaival, amikor a hit nyelvét és a bölcselettel terhelt teológiai értekezéseket a gyakorlati élet nyelvére akarta lefordítani. A keleti egyházatyák közül az ő beszédei veszítettek a legkevesebbet az idők folyamán frissességükből és hatékonyságukból. Neki köszönhető tehát, a keresztény üzenet és a hellén kultúra gyümölcsöző találkoztatása. Bátran állítható, hogy a reális

[1] Laikus alatt (...) minden krisztushívőt értünk, kivéve a papi rend és az Egyház által elismert lelkiségek tagjait, azaz a krisztushívőket, akik a keresztség által Krisztus testének tagjai lettek, és Krisztus papi, prófétai és királyi hivatását a saját módjukon az egész keresztény nép küldetésének rájuk eső részét az Egyházban és a világban, gyakorolják. Vö. *2. vatikáni zsinat*, *Lumen gentium*, dogmatikus konstitució 31: *Acta Apostolicae Sedis*, (*Az Apostoli Hivatal törvényei*) a továbbiakban: AAS 57 (1965), 37.

keresztény életvitel szempontjából, Khrüszosztomosz ma is az egyház egyetemes tanítója: élhetővé, követhetővé tette a sokszor teoretikus, spekulatív teológiai hitelvekben megfogalmazott örökérvényű igazságokat.[2] Az évszázadok áthagyományozták Khrüszosztomosz hithirdetésének erejét, szavainak hatékonyságát, amely révén kiérdemelte az „aranyszájú" jelzőt. Igaz, Aranyszájú nem volt úttörő teológus, de tagadhatatlanul páratlan lelkipásztor volt.[3] Fotiosz pátriárka jellemzése szerint, Aranyszájú hívei javát mindig és mindennél előbbre helyezte."[4] A lelkes antiókhiai pap, és a későbbi konstantinápolyi püspök, teljesen azonosulni tudott híveivel. Többször hangoztatta „Krisztus nem mennyei testet, hanem az Egyház testét öltötte magára," [5] ezért a laikus hívek teljes erővel be kell kapcsolódjanak a helyi egyházban az evangelizációs munkába.

1. A laikus helye az Egyházban

Khrüszosztomosz egész életével és minden művével azon volt, hogy felélessze és megjelenítse az apostoli kor ethoszát, különösen Szent Pálét és a jeruzsálemi közösség életmódját. Műveiben úgy mutatja be a laikusokat, mint akik az egyház élő, alkotó tagjai, mert ők Krisztus Misztikus Testét alkotják. Aranyszájú ekkléziológiájának alapja a Szent Páli felvezetés alapján Krisztus Misztikus Testének az egysége. A laikusok létrehozzák és megjelenítik a mély egységet megélő testvérek kommunióját. Minden tag az egyház egészét és egységét szolgálja: „Úgy egyik, mint másik tag nem önmagáért van, – írja – hanem az egységért."[6] Az Egyház misztérium, az Atya örök tervének megjelenülése, Isten művének megvalósulása a történelemben. Két

---

[2] Vö. COMAN, G. I., *Personalitatea şi actualitatea Sfântului Ioan Gură de Aur*, Cluj-Napoca 2007, 64–65.

[3] Vö. *Catechesi* di *papa Benedetto XVI su Giovanni Crisostomo in occasione dell'udienza generale* del *19 settembre 2007*, in *http://www.ratzingerbenedettoxvi.com/crisostomo.htm*, Radio Vaticana, 2007, október 12.

[4] FOZIO, *Biblioteca*, (szerk. WILSON, N.,) Milano 1992, 286–287.

[5] *Számüzetés előtt, diszkurzus* 2: *Patrologiae cursus completus, Series Graeca*, (szerk. MIGNE, J.-P.,), Paris 1857–1866, Ind. 1928–1936; a továbbiakban: PG 52, 429.

[6] *Az 1 korintusi levél kommentárja*, 31, 2 *homilia:* PG 61, 260. A 2. vatikáni zsinaton, amikor az egyház vissza akart térni a saját biblikus és patrisztikus alapjaihoz, amely szerint „az egyetemes Egyház úgy jelenik meg, mint az Atya, a Fiú és a Szentlélek egységéből eggyé vált nép", akkor a zsinat is Aranyszájú Szent János ekkléziológiai elméletét ajánlja. Vö. 2 vatikáni zsinat, *Lumen Gentium* dogmatikus konstitúció 4, 3 lábj. Vö. S. CYPRIANUS, *De Oratione Dominica*, 23: PL 4, 553.

világ találkozópontja: benne egy új világ mutatkozik meg: a Lélek a Testbe öltözik, átszellemesíti azt, hogy majd feltámadjon az új, az elképzelhetetlen életre.[7]

Az Egyház ugyanakkor isteni ajándék és nem emberi találmány. De eredete nem mentesíti attól, hogy a történelem alkotó része legyen: Istenhez hasonlóan aki megtestesült, arra van hivatva, hogy ő is állandóan megtestesüljön a világban.[8] Az egyház egy, ezért minden tagja harmonikusan kapcsolódik a Testhez. A tagok az egész Test szolgálatában állnak.[9] Az Egyház Krisztus teljessége. „Krisztus nem mennyei testet öltött magára, hanem az egyház testét: mert az Egyházért van Mennyország, és nem a Mennyországért az Egyház."[10] Az Ige, azért száll le a mennyből, hogy az Egyház Őhozzá hasonuljon.[11] Krisztus, tehát az Őstípus, ezért minden hívő ember a keresztség erejében Krisztus munus-aiban, hármas küldetésében részesül, így a hívő laikus is pappá, királlyá és prófétává válik.[12] Amint Krisztus mennyei emberként legyőzte a halált, úgy nekünk is nap mint nap, életvitelünkkel mennyei emberekké kell váljunk.[13] Krisztus keresztig elmenő jegyesi szeretetéből születik meg a Test egysége, az Egyház egysége: mert mindannyian eggyé váltunk Krisztus oldalából.[14] Krisztus Testének tagjai azonban megbetegedhetnek, mert minden bűn beszennyezi Krisztus testét. Ahol a szeretet elhal, ott Krisztus Teste is elhal.[15] Krisztus Testének tagjaiként a híveknek kötelességeik is vannak. Jóllehet minden tag méltóságban egyenlő, de különböző feladataik vannak,[16] mert a Szentlélek adományai és a tőle kapott karizmák

---

[7] FORTE, B., *Laicato e laicità*, Genova[2], 1986, 14.

[8] Uo. 14–15.

[9] *Az 1 korintusiakhoz írt levél kommentárja*, 30, 2 *homilia*: PG 61, 251.

[10] *A száműzetés előtti 2 beszéd*: PG 52, 429. Vö. CATTENOZ, J. P.,*La philanthropie divine dans l'oeuvre de Jean Chrysostome*, in *Recherches et tradition. Mélanges pastristiques offerts à Henri Crouzel, S. J.*, (DUPLEIX, A. szerk.), *Théologie Historique* 88, Paris 1992, 61–76. BROTTIER, L., *De l'Église hors de l'Église au ciel anticipé. Sur queques paradoxes chrysostomiens*, in *Revue d'Histoire et de Philosophie Religieuses* 76, Paris 1996, 277–292.

[11] *Az efezusi levél kommentárja*, 3, 3 *homilia*: PG 62, 27.

[12] *A 2 korintusiakhoz írt levél kommentárja*, 3, 7 *homilia*: PG 61, 417–418.

[13] *Az 1 korintusiakhoz írt levél kommentárja*, 42, 1 *homilia*: PG 61, 362–363.

[14] *A kolosszeiekhez írt levél kommentárja*, 3, 4 *homilia*: PG 62, 342–343.

[15] *A 2 korintusiakhoz írt levél kommentárja*, 27, 4 *homilia*: PG 61, 588.

[16] *Az efezusi levél kommentárja*, 10, 1 *homilia*: PG 62, 75–76.

különbözőek.[17] Ha minden tagnak egyforma funkciója és rendeltetése lenne, akkor nem lehetne egy Testről beszélni. A Szentlélek a Test Lelke. Ő egyesíti a tagokat, Ő az éltető elv számukra.[18]

A hierarchiában Aranyszájú különbséget tesz diakónusok, presbiterek és püspök között, ezek után az evangéliumi tanácsokat élők következnek, végül pedig a házasság szentségében élők.[19] A püspökök Krisztus megjelenítői és megtestesítői, ők az Egyház jegyesei, nélkülük nem lehet egyházról beszélni, mert ők az egyháztól elkülöníthetetlenek. Krisztus az életfunkciókat biztosító szerveket használja fel, különösen az apostoli szervet, hogy lelkesítse és erősítse a kisebb tagokat.[20]

2. A laikusok hármas funkciója az Egyházban

Aranyszájú Szent János számára a laikus hivők, a keresztség révén Krisztusba öltözve és az Eucharisztia által a Szentlélekkel fölkenve, részesednek Krisztus hármas: tanítói, megszentelői, és kormányzói munusában.[21] Számára a szolgálati papság és az egyetemes/általános papság együvé tartozó elemek. Az egyházban, mint láttuk a hierarchia viseli a nagyobb felelősséget a hívek javáért, de a méltóságban mindenki egyenrangú. A laikusok is, akik a világban élnek a tökéletességre vannak elhívatva akárcsak a szerzetesek és a papok: sőt, minden keresztény szent.[22] Kétségtelenül, a tökéletességre való eljutásnak lehetőségei számtalanok, de minden keresztény ember kötelessége a tökéletességre

---

[17] *Az 1 korintusiakhoz írt levél kommentárja*, 31, 1 *homilia*: PG 61, 257–259.

[18] *Az efezusi levél kommentárja*, 6, 1 *homilia*: PG 62, 44. Vö. KANNENGIESSER, C., (szerk.), *Jean Chrysostome et Augustin. Actes du colloque de Chantilly 22–24 Septembre 1974* in *Théologie historique* 35, Paris, 1975, 250.

[19] Uo. 31, 4 *homilia*: PG 61, 254. Vö. RITTER, A. M., *Charisma im Verständnis des Joannes Chrysostomos und seiner Zeit. Ein Beitrag zur Erforschung der griechisch-orientalischen Ekklesiologie in der Frühzeit der Reichskirche*, in *Forschungen zur Kirchen- und Dogmengeschichte* 25, Göttingen 1972, 99. Aranyszájú a karizmák és a hivatalok között a kultuszt szolgáló papság funkcióját tartja elsődlegesnek. Ezt a feladatot a püspök és a presbiter töltheti be. Vö. *A pünkösdről* 2, 1 *homilia*: PG 50, 464. A püspök a tanító: akire az Ige liturgiája van bízva. Vö. *A 1 tesszalonikiaiakhoz írt levél kommentárja*, 11 *homilia*: PG 62, 553.

[20] *Az efezusi levél kommentárja*, 11, 4 *homilia*: PG 62, 85. Vö. RITTER, A. M., *Charisma im Verständnis des Joannes Chrysostomos...*, 98–124.

[21] munus = isteni vagy egyházi rendeléssel, tartós jelleggel alapított, lelki célt szolgáló feladatkör, hatalom, funkció de feladat, szolgálat, ajándék, küldetés, illetve kötelesség.

[22] *A zsidókhoz írt levél kommentárja*, 10, 4 *homilia:* PG 63, 87.

való törekvés.[23] Nemcsak a papok mutatnak be áldozatot, hanem minden hívő természeténél fogva Isten szolgája (minister per naturam), és képes lelki-kultuszként áldozatot bemutatni, felajánlva saját életét Isten szolgálatára; így minden keresztény saját testének papja.[24]

A keresztény ember különös kapcsolatban van a Szentlélekkel, amennyiben részesedik Krisztus papi, prófétai és királyi tisztéből: Téged is a keresztség királlyá, pappá és prófétává tesz. Királlyá tesz, amikor eltaposod a rossz cselekedeteidet és eltiprod bűneidet. Pappá tesz, amikor felajánlod saját testedet, amikor feláldozod önmagadat. Végül pedig prófétává tesz, mindannyiszor amikor a jövőt fürkészed, amikor az isteni sugalmazást befogadod és megjelöltetsz az Isten pecsétjével.[25]

Krüszosztomosz kifejezetten akarja, hogy a laikusok aktívan belekapcsolódjanak a közösség életébe. Meg van győződve arról, hogy a laikusok közreműködésével a helyi egyházban minden megvalósítható. A laikusok mivel a nép között élnek, jobban ismerik a konkrét helyzetet és életet, mint a püspök és papjai.[26] Mindannyian az egész Test méltóságát hordozzák[27] mert minden fentről jövő adomány az egész Test javát szolgálja.[28] Az üdvösség szempontjából a laikusok egymás közt is egyenlők, mert egymással egyek.[29] A keresztség

---

[23] *A szerzetesi élet ellen lévőkhöz* 3, 14: PG 47, 372. SCHATKIN AMY M., *John Chrysostom as Apologist, with special Reference to „De incomprehensibili", „Quod nemo laeditur", „Ad eos qui scandalizati sunt", and „Adversus oppugnatores vitae monasticae"* , in *Analecta Blatadon* 50, Thessalonike 1987, 177–178. Vö. *A genezis könyvéhez írt kommentár*, 21, 6 *homilia*: PG 52, 182–183; *A Máté evangélium kommentárja*, 7, 4 *homilia*: PG 57, 185: *„A szerzetesek és a laikusok semmiben sem különböznek egymástól, csak a házasság szentségében: azok a tökéletességre a szüzesség által törekszenek, ezek a házasság szentsége megvalósítása által törekszenek ugyanazon tökéletességre."*

[24] *A rómaiakhoz írt levél kommentárja*, 20, 1–2: PG 60, 595–597.

[25] Uo., 3, 5 *homilia*: PG 61, 441.

[26] *Az apostolok cselekedeteihez írt kommentár*, 4, 2 *homilia*: PG 51, 99–100; *A zsidókhoz írt levél kommentárja*, 30, 2 *homilia:* PG 63, 210.

[27] *Az efezusi levél kommentárja*, 10, 1 *homilia*: PG 62, 75.

[28] *A rómaiakhoz írt levél kommentárja*, 21, 1: PG 60, 601. Aranyszájú Szent János, ugyanakkor világosan rámutat a laikus és a felszentelt hivatalviselők közötti különbségekre is, hiszen a felszentelt a kézföltétel által egy más *pneuma*-ban részesedik, és ez visszavezethető egészen az apostolokig. *A szent Pünkösdről*, 1 *homilia* 4: PG 50, 458–459; *A Timóteushoz írt 1. levél kommentárja*, 2, 2 *homilia:* PG 62, 609.

[29] *A 2 korintusiakhoz írt levél kommentárja*, 18, 3 *homilia*: PG 61, 527–528: *„Jó nekünk, hogy az egyházban együtt legyünk a többiekkel, úgy ahogyan az egy házban szokásos,*

szentségének erejéből a laikusok papi nép. Minden hívő a papság teljességét képezi. Amennyiben a keresztény ember a megszentelt életre szánja el magát, ezzel már is küldetése is adva van: mert ez a konszekráció a missziós lelkületre irányul, amely minden keresztény ember közös és egyéni hivatása.

2. 1. A papi funkció

A papi munus gyakorlására a keresztség szentsége jogosítja fel a laikus hívőt: „Mi, akik méltókká váltunk a keresztség szentségének pecsétjére, részesültünk az áldozatból és a halhatatlanság asztalából, méltóképpen meg kell őriznünk méltóságunkat és tisztségünket.[30] Krüszosztomosz rámutat a Krisztus papságában való részesedés módozataira is. Az első ezek között a Krisztus keresztjében való részesedés. A laikus úgy valósítja meg papságát, ha legyőzi szenvedélyeit és teljesen átadja magát Isten akaratának. Itt ugyanis szeretettel való elfogadásról van szó, amely a feltétlen engedelmességben mutatkozik meg.[31] A lelki áldozatok között felemlegeti az imádságot, különösen a hálaadó imádságot.[32] A keresztény élet, Krisztus áldozatával egyesülten és az erények gyakorlása által lelki áldozattá kell váljon.[33] Aranyszájú összekapcsolja az imádságot az alamizsnálkodással. Ezek is Istennek ajánlott áldozatok, látható jelei a szeretet erényének, értékük pedig mindig az adakozó szándékától függ.[34] A laikus önfeláldozását Krisztus kereszt-áldozatával kell egyesítse, ezt legjobban az Eucharisztia jelképezi.

---

közösségben és egységben érezzük magunkat, akárcsak egy testület: egy a keresztség, egy az asztal, egy a forrás, egy a teremtés, ahogyan a családban is egyetlen apa van."

[30] *A zsidókhoz írt levél kommentárja*, 13, 4 *homilia:* PG 63, 107. Vö. ALLEN, P., *The Homilist and the Congregation: A Case-Study of John Chrysostom's Homilies on Hebrews*, in *Augustinianum* 36, Roma 1996, 387–421.

[31] NOCENT, A., *Il sacerdozio dei fedeli secondo Giovanni Crisostomo*, in *Vetera Christianorum* 7, Bari 1970, 319.

[32] *A zsidókhoz írt levél kommentárja*, 33, 4 *homilia:* PG 63, 229.

[33] Uo. 11, 3 *homilia*: 63, 92–93. Vö. MONDET, J.–P., *Sacerdoce du Christ et sacerdoce ecclésial. Le témoignage de s. Jean Chrysostome*, in HOUSSIAU, A.,– MONDET, J.-P., (szerk.), *Sacerdoce du Christ et de ses serviteurs selon les Pères de l'Église*, *Collection Cerfaux-Lefort* 8, Louvain-la-Neuve 1990, 201–202: *„Mi a lelki áldozat? Az ami a lélekből indul ki, amit a lélek által gyakorlunk. Isten lélek, mondja az Úr, és azok akik tisztelik és imádják őt, lélekben és igazságban kell őt imádniuk. (Jn 4, 24), Isten nem szorul állati tetemekre, sem más eszközökre, se helyekre, hanem inkább mértékletességre, bölcsességre, alamizsnára, alázatosságra, nagyszívűségre, alázatra."*

[34] *A zsidókhoz írt levél kommentárja*, 32, 2 *homilia:* PG 63, 224: *„Az alamizsnát Isten az áldozatnál is jobban kedveli. Többször mondtam, és most megismétlem: nem az*

A helyi egyház sehol sem valósítja meg önmagát annyira, mint amikor a szent liturgiát ünnepli, amikor felajánlja Istennek Krisztus áldozatát és dicséri az Urat hálaadó lelki énekeivel.[35] A liturgiában, a hívek kiegészítik a püspök és a körülötte álló papság imádságát. A szent liturgián nagyon fontos, hogy a hívek énekeljék a zsoltárokat.[36] Az ilyen énekek és az isteni igazságok között ugyanis Isten által meghatározott kapcsolat áll fenn, hiszen így a szent igazságok könnyebben elmélyíthetők és megtanulhatók.[37] Az ének a Szentlélek harmonizáló jelenlétének leggyorsabb és legkézzelfoghatóbb epifániája: valóságos symphonia, amely a különböző egyházi és társadalmi helyzetekben élő egyénekből egyetlen szívet formál.[38] Az Eucharisztia konszekrálása után az egyház égi egyházzá válik. Ezért az Eucharisztiában való részesedéskor, közte aki a püspök, és a hívek között nincs semmi különbség, mert mindenki

---

adományok sokaságában, a mennyiségben mutatkozik meg az alamizsna nagysága, hanem annak szándékában keresendő, aki azt adja."

[35] *A filippiekhez írt levél kommentárja*, 3, 4 *homilia*: PG 62, 204.

[36] *Kommentár a* 44, 1–2 *zsoltárhoz*: PG 55, 155–158.

[37] A zsoltárok szabad éneklését Aranyszájú azzal okolja meg, hogy Isten jobban kedveli a zsoltárok imádkozását, ha a hívek együtt éneklik azokat. „*Az éneklés hatása az, hogy ilyenkor a lélek megnyugszik, és énekelve a testiségtől szabadabbá válik a lélek.*" Vö. *Kommentár a* 41, 1 *zsoltárhoz*: PG 55, 156. Vö. WENGER, A., *Homeliés patristiques et hymnes mélodiques. Jean Chrysostome et Romanos le Melode*, in *Revue des Études Byzantines* 13, Paris 1955, 157–160; STÄBLEIN, B., *Frühchristliche Musik* in *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* 4, Kassel 1955, col. 1040. „*Semmi sem emeli fel a lelket, nem teszi szárnyalóvá, nem függetleníti a világtól úgy, mint a dallam, az együtténeklés és a ritmikus szent ének... A lélek mindent könnyebben elvisel, ha dalt hallhat. A gyönyörködésnek ez a fajtája velünk született. Az ördög is tudja ezt. Azért akar rávenni bennünket, hogy haszontalant énekeljünk.*„ *Expositio in Ps.* 41 (PG 55, 156–157). Magyarul: *A zsoltárimádság haszna.* (ford. Nádasy A.) *Az egyházatyák beszédeiből I., Tematikus szentbeszédek a görög egyházatyákból,* Budapest 1944, 70; *A zsoltáréneklésben nem az számít, hogy öreg vagy fiatal vagy, hogy ismered-e a dallamot. Ide józan lelkület, érző szív, tiszta lelkiismeret kell. Ha ilyen lelkiismerettel jössz az énekesek közé, Dávid mellett állhatsz. Éneklésnél nincs szükség hárfára... Ha akarod, te leszel a hárfa. Fogd kemény igába a test tagjait és összhangban lesz a lélekkel!*„ *Exp. in Ps. 41* (PG 55,160). *A zsoltárimádság haszna,* 74. A zsoltározó hívő testi-lelki harmóniája a lényeg, mert erre vonatkozik minden hangszer metaforája. Aranyszájú a 41. zsoltár szerzőjének „lángoló„ istenszeretetét hozza fel az ideális zsoltározás példájaként.

[38] *Kommentár a 145, 2 zsoltárhoz*: PG 55, 521; *A jelenlévők kötelességeiről*, 5, 2 *homilia*: PG 63, 487: „*a sok hang egyetlen kórussá egyesül, egy hanggá válik sokak hangja, és így a föld az eget utánozza. Ilyen hatalmas és nagydolog az Egyház közössége. Az egyház egysége misztérium és szentség: a hangok egybecsengése jel és felszólítás az egységre.* Vö. QUASTEN, J., *Musik und Gesang in den Kulten der heidnischen Antike und christlichen Frühzeit*, Münster 1930, 91–102.

egyformán ugyanabból a Krisztusból részesedik,[39] a különbözőség és a sokszínűség mindig az egység szolgálatában áll.[40] Mi mindannyian ugyanazon lelki asztalból részesülünk: ezért mindannyiunkat ugyanaz a lelki szeretet kell összekapcsoljon.[41] A szentmisében a közösségi imádság is Krisztus Testének közös hangjává alakul,[42] ahol az igazi közösséget és egységet az Eucharisztia teremti meg.[43] Az Eucharisztiában mutatkozik meg a szolgálati és egyetemes papság együvé tartozása is.

2.2. A királyi funkció

A laikus hívő hivatása a Krisztus királyi szolgálatában (*munus regendi*, a kormányzás szolgálata) való részesedés is, mert a személyes, közösségi és kozmikus felszabadulás folyamatában, amit a feltámadott Krisztus győzelme aktualizál, a kapott keresztségi felkenés erejében a laikus keresztény is részt vesz. Elsősorban önmagában tapasztalja meg ezt a felszabadulást, akkor, amikor eltiporva magában a bűn hatalmát győzedelmeskedik önmagán.[44] Ennek folyománya az igazságosság és a

---

[39] *A 2 tesszalonikiaiakhoz írt levél kommentárja*, 4, 4 *homilia*: PG 62, 492. Vö. LÉCUYER, J., *Le sacerdoce céleste du Christ selon Chrysostome*, in *Nouvelle revue théologique* 72, Bruxelles 1950, 561–579. PASQUATO, O., *Catechesi ecclesiologica nella cura pastorale di Giovanni Crisostomo*, in *Ecclesiologia e catechesi patristica*, Roma 1982, 137–172.

[40] *Az 1 korintusiakhoz írt levél kommentárja*, 30, 2 *homilia*: PG 61, 251. Aranyszájú Szent János, az antióchiai hagyomány örököseként az egyház alapjait az Eucharisztia köré gyűlt közösségben látja. Vö. PASQUATO, O., *Eucaristia e chiesa in Giovanni Crisostomo*, in *Ephemerides Liturgicae* 102, Roma 1988, 243–246.

[41] *Máté evangélium kommentárja*, 32, 7 *homilia*: PG 57, 386.

[42] *Az isteni természet megtestesüléséről* 3, 6: PG 48, 725. „*Ha egyetlen ember imájának ekkora ereje van, mennyire hatásos lehet az egész nép imádsága. Tulajdonképpen az ilyen ima ereje és hatása jóval nagyobb az otthon végzett imádságnál.*" *A jövendölésekről* 2, 4 PG 56, 181–182. A liturgián végzett imának különleges ereje van. Az itt felhangzó könyörgés egyesíti az Egyház Testének tagjait és egy hangként terjeszti az imádságot, amit a papság Istennek ajánl az egész közösség nevében. Vö. ZINCONE, S., *Valore e funzione della preghiera comunitaria secondo Giovanni Crisostomo*, in *Studia Ephemeridis Augustinianum* 35, Roma 1995, 705–713; ZINCONE, S., *La funzione dell'oscurità delle profezie secondo Giovanni Crisostromo*, in *Annali di storia dell'esegesi* 12, Bologna 1995, 361–375.

[43] STÖCKER, C., *Eucharistische Gemeinschaft bei Chrysostomus*, in *Studia Patristica* 2/2, *Texte und Untersuchungen* 64, Berlin 1957, 309–316.

[44] Vö. Róm 6,12: „Ne uralkodjék tehát halandó testeteken a bűn, és ne engedelmeskedjetek kívánságainak."

szeretet uralma.[45] Nincs bűntől és a haláltól való megszabadulás anélkül, hogy ne lenne szabadulás a tudatlanságtól, az igazságtalanságtól vagy bármi nemű ideológiától. A laikus ezeken a területeken tudja a Lélek átalakító erejét sugározni királyi funkciója által.[46]

A királyi funkció teljesítésében nagy szerepet játszik a keresztség felvétele előtti kéttős felkenés. A kettős felkenés és az újjáteremtődés fürdője által, amelyek isteni adományok hordozói, a keresztény ember Krisztus feltámadásában részesedik, amely megszabadítja őt a bűntől, és arra képesíti, hogy a világban a feltámadott Krisztus megszabadító erejét sugározza: ily módon aktualizálja önmagában és a világban a laikus hivő királyi tisztét.

Egészen konkrétan a laikusok királyi tisztséget töltenek be a szent rendek feladásakor. Akkor ugyanis a szentelendőkért való imádságra vannak felszólítva, de előbb az ő véleményüket is kikérik a szentelendők alkalmassága felől.[47] A szentelésre jelölteket az egyházi közösségből választják, akikre a közösség imádsága folytán a Szentlélek ereje száll alá.[48] Az utolsó szó és a megítélés ebben a kérdésben azonban a püspököt illeti, hiszen ő kell elsősorban meggyőződjön a jelölt képességeiről. A hívő nép a püspök személyének kiválasztásában is nagy szerepet játszik, ahogyan azt a korabeli Constitutiones Apostolicae is előírja.[49] A közösség hozzájárulása mindkét esetben azonban nagyon korlátolt, a papság és a szomszédos püspökök véleményezésével szemben, akik az ajánlott személyek közül mindig a legmegfelelőbbet

---

[45] KLASVOGT, P., *Leben zur Verherrlichung Gottes. Botschaft des Johannes Chrysostomos. Ein Beitrag zur Geschichte der Pastoral*, in *Hereditas. Studien zur Alten Kirchengeschichte* 7, Bonn 1992, 38.

[46] Vö. PELLEGRINO, M., *L'uomo e il cosmo nella patristica greca*, in *Ricerche patristiche* 2, Torino 1982, 285–300; *Lumen Gentium*, 36.

[47] Uo., 18, 3 *homilia*: PG 61, 527. A laikusok részvétele ebben a korban a jelölt közösségi megválasztásával, vagy pedig közfelkiáltással történt. Vö. BAUS, K., - EWIG, E., *Storia della Chiesa, L'epoca dei Concili*, (JEDIN, H., szerk.) Milano 1980, 363. A szenteléshez, a laikusok és presbiterek választásán kívül, szükséges a helyi püspök kézfeltétele a pap és diakónusszenteléskor. Vö. CATTANEO, E., *I ministeri nella chiesa antica. Testi patristici dei primi tre secoli*, Milano 1997, 125.

[48] *A 2 korintusiakhoz írt levél kommentárja*, 18, 3 *homilia*: PG 61, 527.

[49] *Constitutiones Apostolicae* 7, 31, 1: in WENGER, A., *Sources Chrétiennes* 50., SC 50bis, Paris 1970[2], a továbbiakban SC 336; *A papságról* 3, 2: SC 272; valamint a *szardikai zsinat* 6. *kánonja*.

választják ki.[50] A helyi egyház előrehaladásának érdekében a laikusok az igazságos kritika jogával is hozzájárulnak. Krüzosztomosz például az igazi szeretet kifejeződésének és szerető figyelmességnek tartja azt, ha hívei figyelmeztetik hogy néha hosszasan prédikál.[51] Ezzel a hozzáállásával is megerősíti a papjaitól való azon elvárását, hogy az alattvalóiktól ők is szívesen fogadják el és hallgassák meg a személyükre vonatkozó tanácsokat.[52] A laikusok azonban csak tanácsokat adhatnak a papoknak, nem parancsokat. De aki hasznos tanácsot ad, az bölcs ember, és aki el fogadja azt, az még okosabbnak bizonyul.[53]

A laikusok, a püspök munkatársai az egyházi fegyelem betartásának kérdésében, és ha szükséges ezt nemcsak szóban tehetik, hanem tetteikkel is. Ez, legelőször is azt jelenti, hogy komolyan figyelmeztetik a krónikus hiányzókat arra, hogy részt vegyenek a szent liturgián.[54] A templomban, a szent cselekmények alatt pedig segíteniük kell a klerikusokat abban, hogy ott egy összeszedettségre alkalmas környezetet tudjanak kialakítani. Itt elsősorban a fiatalokra kell figyelni, akik gyakran kacarásznak, vigyorognak, vagy mesélnek és térdre ereszkedve mások szórakoztatására bohóckodnak. Aranyszájú azt ajánlja a híveknek, hogy bátran lépjenek közbe. Ha pedig ez sem hat, hívják a diakónust és a jelenlévőkkel együtt intsék rendre a rendetlenkedőt. Mert a Test harmonikus egységet alkot, ezért egynek rendetlenkedése ártalmas és másokat is rendetlenkedésre buzdít.[55]

3.3. A prófétai funkció

Aranyszájú Szent János számára az Egyház természete arra ösztönzi a keresztény laikus embert, hogy gyakorolja és felmutassa a világban prófétai-tanítói tisztét is: Közösségi életünk princípiuma, ez jellemezzen

---

[50] *A papságról* 3, 15: PG 48, 652; *Antióchiai zsinat* 23. *kánonja*; *Niceai Zsinat* 6. *kánonja*. Vö. ASTRUC-MORIZE, G., *Saint Jean Chrysostome et les ordinations dans le dialogue «Sur le sacerdoce»* , in *Conference Saint-Serge, 42. Semaine d'études liturgiques, Bibliotheca «Ephemerides Liturgicae» Subsidia* 85, Roma 1996, 27.

[51] *A nevek cseréléséről*, 3, 1: PG 61, 528.

[52] *A 2 korintusiakhoz írt levél kommentárja*, 18, 3 *homilia*: PG 61, 528.

[53] Uo., 18, 3 *homilia*: PG 61, 528.

[54] *Ha az ellenség éhezik* 3: PG 51, 176.

[55] *Az apostolok cselekedeteihez írt kommentár*, 24, 4 *homilia*: PG 60, 190. Vö. PASQUATO, O., *Catechesi ecclesiologica nella cura pastorale di Giovanni Crisostomo*, in FELICI, S., (szerk.), *Ecclesiologia e catechesi patristice. 'Sentirsi Chiesa', Bibliotheca di scienze religiose* 46, Roma 1982, 153–154.

bennünket: ne csak magunkkal törődjünk, hanem egyenesítsük és gyógyítsuk meg görbe, kificamodott tagjainkat is. Ez lesz a mi élő hitünk látható jele ... De ugyan ez a jele a mi hiteles szeretetünknek is.[56]

Ezen gondolatok megfogalmazásakor is a mi lelkipásztorunk Szent Pál nyomdokain halad.[57] A laikus – miután befogadta és magáévá tette Isten Éltető Igéjét – képes kell legyen azt megosztani, tovább adni. Követelmény tehát vele szemben, az Írások ismerete és tisztelete, melyet egyéni olvasással, de elsősorban ennek a liturgián való meghallgatásával és magyarázatával kell elmélyíteni, ahol az Írásokat homíliákban fejtik ki számára, mert csak ez az igazi actio liturgica.

Pontosan meghatározott körülmények szükségesek és teszik lehetővé azt, hogy az Isten Igéje elérje hatását. Először is szükséges az Ige hallgatása, majd ezt Isten Igéjének is kell tartani. Az Isten Igéje hasonló az elrejtett kincshez, amit ahhoz hogy megtaláljunk a mélyre kell ásnunk:

A Szentírás felületes olvasása nem tárja fel soha annak minden gazdagságát. El kell azt mélyíteni. Ha elég lenne csak olvasni az Írást, akkor Fülöp apostol nem kérdezte volna az eunuchtól: Érted azt amit olvasol? Ha elégséges volna az olvasás, Krisztus nem mondta volna a zsidóknak: Kutassátok az Írásokat. Mert kutatni, nem azt jelenti, hogy megállunk a felszínen, hanem azt, hogy mindig a mélyebbre hatolunk.[58]

Isten Igéje nemcsak a tanultak, hanem mindenki számára elérhető kell legyen, mert mindenki befogadhatja és elérheti az üdvösséget.[59] Isten Igéjének egyszeri meghallgatása és elmélyítése teljes elfogadást és alávetettséget követel, mert ez egy Misztérium meghirdetése. A misztériumot pedig nem bizonyítani kell, hanem hirdetni kell azt, úgy ahogyan van.[60] Isten Igéje hallgatásában és elfogadásában elengedhetetlen feltétel az alázatosság.

---

[56] *A teremtés könyvéhez írt kommentár*, 9, 2 *homilia*: PG 54, 623–624.

[57] *A János evangélium kommentárja*, 52, 4 *homilia*: PG 59, 394; *A Timóteushoz írt 1. levél kommentárja*, 10, 3 *homilia:* PG 62, 551.

[58] *A nevek cseréléséről* 3, 4: PG 51, 148; Aranyszájú Szent János szerint a Szentírás elmélkedő olvasása jobban gyógyítja a lélek betegségeit, mint az élet adta tapasztalatokból való okuló belátás. *Az isteni gondviselésről* 1, 5–6: SC 79.

[59] *Lázárról*, 3 *homilia*: PG 48, 994. Vö. Brunetti, M., *I laici nel diritto canonico. Prima e dopo il Vaticano II*, Torino 1987, 78.

[60] *Az 1 tesszalonikiaiakhoz írt kommentár*, 4 *homilia*: PG 62, 489.

A hitre való előkészítést nem szabad improvizálni, hanem gondosan elő kell készíteni, és éretté kell tenni. Aranyszájú ezt így fogalmazza meg: nem szabad improvizálni, hanem gondosan elő kell készíteni. Hallottad a hit pontos megvallását? Hallottad a megmásíthatatlan és visszavonhatatlan tanítást? Mától fogva, tehát senki se állítsa eléd a saját okoskodását az Egyház dogmáival szemben, azért hogy téged megzavarjon és a hit tiszta elveit kifordítsa.[61] Ezért a laikust nemcsak a Szentírás olvasására és tanulmányozására kell oktatni, hanem a Hitvallás gondos elsajátítására is, mert ez a hittartalmak igazságait foglalja magába. Az így elsajátított és személyessé vált hit, egy olyan fény, amely meg kell világosítson másokat is. Aranyszájú, mint bölcs katekéta a neofitáknak [62] ezt mondja: és éretté kell tenni. Aranyszájú ezt így fogalmazza meg:

Világítson a ti világosságtok az emberek előtt. Jól mondja a szövegünk: az emberek előtt, – mintha azt mondaná: ez a fény nem csak nekünk világít, hanem ragyognia kell sokak számára is, akiknek bizony nagy szükségük van rá. Ahogyan a fény, felemésztve a sötétséget lehetővé teszi hogy a helyes irányt megtaláljuk, ugyanúgy a lelki világosság, amely a példaadó életből származik, képes a helyes útra vezetni és az erényekben gazdagítani azokat, akiknek lelki szemeit elhomályosítja a tehetetlenség és a bűn, ez a fény segíti őket az erények útját tisztán látni és követni.[63] Látjuk, hogy a laikusok prófétai-tanítói tisztsége, nem csak a szájjal való hirdetésre korlátozódik, hanem a tettek tanúságát is magába foglalja.[64] A laikusok oktatói feladata is az Egyházban mindig a hierarchiától való felügyelet mellett kell történjen. Ezt a nevelői és oktatói munkát nem nyilvánosan hanem privát módon, elsősorban a családban „a kis egyházban" (ecclesiola) kell folytatni.[65] Ez

---

[61] *Cat.* 1, 24: SC 50. Aranyszájú Szent János a Hitvallás magyarázatára is irt egy kommentárt Vö. SABUGAL, S., *Io credo, la fede della chiesa: il simbolo della fede, storia e interpretazione*, Roma 1990, 58.

[62] Neofiták = a keresztény egyházba felnőttként bekerült új hívek.

[63] *Cat.* 4, 20: SC 50.

[64] Uo. SC 50.

[65] A laikusok alá vannak vetve a hierarchiának, még a pasztorális jellegű tevékenységükben is, mert ők is az egyházban és az egyházból részesednek. Vö. BAUS, K., - EWIG, E., *Storia della Chiesa, L'epoca dei Concili*, (JEDIN, H., szerk.) Milano 1980, 364. Erre vonatkozóan vannak kivételek is. Így a *Costitutiones Apostolicae* 8, 32, 17: SC 336 és a 3, 20, 2: SC 329 a tanítás jogát kizárólag a papoknak tartja fenn. A laikusok

viszont nem helyettesíti, hanem kiegészíti a nyilvános, a liturgián meghallgatott prédikációt.

A laikusok prófétai-tanítói tisztsége magába foglalja ugyanakkor a (correctio fraterna) testvéri intés illetve megfeddés kötelességét is, mert mindenki felelős társa üdvösségéért.[66] Elhanyagolása bűnrészessé teheti a hívőt.[67] A correctio fraterna a testvéri szeretetet kell tükrözze, ezért ez mindig privát módon kell történjen. Ily módon az intésre szoruló testvér jó hírét nem sérti, mert ellenkező esetben az egyház is jó hírét veszítené, hiszen a megfeddésre szoruló tag is az Egyház tagja.[68] Krüszosztomosz, előírja azt, hogy ilyen esetekben a meggyőzés útját kell járni:[69] a türelmes, virrasztó várakozás útját. Ebben Istent utánozzuk, aki akkor is beszél hozzánk, amikor mi nem hallgatunk rá.

De a laikusok tanítói tisztsége nemcsak a hívőkre vonatkozik, hanem kiterjed az eretnekekre és pogányokra is, ezért ez visszatérítő és evangelizáló feladat is. Ebben a feladatban az egyetlen motiváció Isten szeretete és mások üdvössége. A feltétel ebben a munkában az, hogy csak olyan hívő álljon velük ilyen célból szóba, aki előzőleg a püspöktől erre a munkára komolyan fel lett készítve. A szeretet és a felkészítés mellett szükséges az egyéni prudencia.[70] Tilos minden erőltetés vagy üldöztetés. Mindig meg kell különböztetni az eretnekséget az eretnektől. Aranyszájú itt is nagyszerű katekétának, a didaktikai művészet kiváló mesterének bizonyul. Azt tanítja, hogy a problémákat szisztematikusan kell letárgyalni:

---

privát módon kell tanítsanak: mindenki a saját családtagjait. Vö. *A zsidókhoz írt levél kommentárja*, 3, 5 *homilia:* PG 63, 35. A laikusok tanítási jogáról a negyedik században: CONGAR, Y. M., *Per una teologia del laicato*, Brescia 1967, 419.

[66] *A genezis könyvéhez írt kommentár*, 9, 2 *homilia*: PG 54, 623: *„Úgy ismernek fel minket krisztusiaknak és keresztényeknek, ha nem csak saját dolgainkkal törődünk, hanem ha megintjük és kijavítjuk az eltévelyedett tagokat."*

[67] *A zsidók ellen* 4, 7 *homilia*: PG 48, 881–882.

[68] *A Máté evangélium kommentárja,* 59, 6 *homilia:* PG 58, 581.

[69] *A papságról* 2, 3: SC 272.

[70] *A kolosszeiekhez írt levél kommentárja*, 11, 1 *homilia*: PG 62, 373. Az okosság illetve a prudencia három lépésben nyilvánul meg: Megvilágítja és értékeli a helyzetet, ösztönzi a döntést és kiváltja a cselekvést. Az első lépést a *megfontolás* és a *tanácsadás* jellemzi, ez a probléma megvizsgálására és a szükséges vélemények összegzésére szolgál; a második a valóságnak az isteni terv fényében történő *elemzését és megítélését értékelő lépése;* a harmadik lépés a *döntés*, ami az előző két fázison nyugszik, ennek köszönhető, hogy fel lehet ismerni azt, amit konkrétan tenni kell.

Amikor valakit a hitre tanítasz, tartsd vissza magad a mesélésektől, különben jobb, ha csendben maradsz.[71] A beszélgetést bölcsesség, kedvesség, komolyság és hitből fakadó öröm kell jellemezze. Az ilyen beszélgetést, meg kell előzze a szívélyes baráti kapcsolat,[72] és ahhoz hogy ez hatásos és sikeres legyen feltételezi a kifogástalan életvitel tanúságtételét. Mindenkinek előbb önmaga tanítómesterévé kell válnia: ha őbenne a világosság ragyogni fog, élete jobban fog tetszeni másoknak mint (esetleg) üres szavai.[73]

A szent életvitel a csodáknál is erőssebben hat, mert akik kifogástalanul élnek, azok sohasem okoznak másoknak csalódást. Az eretnekek miattunk tartanak ki és élnek a tévedésben. Könnyű megjegyzéseket tenni velük kapcsolatosan, de ők a tettek jóságát nézik.[74] A mi életünket mindig az evangéliummal kell összemérni, az imádságnak pedig meg kell változtatnia az életet.[75] A prófétai-tanítói funkció, mint látjuk nagyon fontos tiszte a laikusnak, mert míg megvalósítja abban a laikust ami jellemző rá, ti. a mások üdvösségén való munkálkodást, ugyanakkor ő maga is tanúságot kell tegyen életével arról amit szavaival tanít.

Befejezés

Az alapgondolat Aranyszájú Szent János tanításában az Egyház, mint Krisztus Teste, melynek tagja minden megkeresztelt hívő. A keresztség szentsége kapcsolja be a laikust az egyház élő organizmusába. A hívő

---

[71] Uo., 11, 2 *homilia*: PG 62, 376.

[72] Uo., 11, 2 *homilia*: PG 62, 376: *„Érkezik egy görög nemzetiségű és barátoddá válik? Ne beszélj neki vallásról, míg csak köztetek a barátság nem mélyült el. Amikor pedig ez a barátság szorossá vált, akkor is csak néha és keveset beszélj neki a vallásról."*

[73] *Az apostolok cselekedeteihez írt kommentár*, 20, 4 *homilia*: PG 60, 162: *„Egy keresztény embernek, ahogyan az evangélium tanítja, világossággá és sóvá kell lennie a világban. Ha tőletek és belőletek nem jön semmi fény, ha nem hagytok fel a bűnös szokásaitokkal, miről tudhatják mások rólatok, hogy keresztények vagytok? Amikor én bennetek ezen külső jeleket keresem, mindenben csak az ellenkező jeleket látom. Mondjátok, mi szerint ismerjem fel rólatok, hogy keresztények vagytok, ha a tény az, hogy ami kitűnik rólatok, mind az ellenkezőjére mutat. De miről is beszélek nektek? Ha ti keresztények vagytok? Nem tudom felismerni azt sem, hogy sok esetben egyáltalán emberek lennétek."* Vö. *A Máté evangélium kommentárja*, 4, 7 *homilia:* PG 57, 47.

[74] *A Timóteushoz írt 1. levél kommentárja*, 10, 3 *homilia:* PG 62, 551: *„A pogányok látják, hogy sok keresztény ember élete erkölcsileg sajnálatra méltó. Mi fogja őket a hitre vezetni? Nem válnak soha hívőkké. A jó élet? Rosszá vált. A szeretet? Még a lábnyomát sem látni köztetek."*

[75] A legnagyobb tanúságtétel a vértanúság. Vö. *Az apostolok cselekedeteihez írt kommentár*, 47, 3 *homilia*: PG 60, 330.

laikusok identitása a szentségekből fakad és táplálkozik. Ebből az isteni ajándékból, és nem emberi alkalmasságból keletkezik a hármas „munus" (ami látjuk adomány, feladat, szolgálat, kötelesség, illetve funkció), ami a laikust a saját világi tevékenységi körében prófétává, pappá és királlyá teszi. Krisztus hármas szolgálatában részesedve valósítja meg az egyházban és a világban a laikus saját részét Isten népének küldetéséből. A laikus csak akkor hiteles keresztény, ha mások üdvösségével tevőlegesen is törődik, ezért a keresztény ember az élet minden egyes területén Isten küldöttje.[76] A helyes és hatékony apostolkodás érdekében a laikusok feladatai állandóan a püspök és papi megbízottjaival való szoros együttműködésre támaszkodnak, mert az Egyházban a szolgálatok különbözők de a küldetés egy.

Krüszoszotomosz szerint tehát, az Egyházban, a laikusok és klerikusok számára egyaránt a Misszió, az evangelizálás a Szuverén Úr.

És hadd fejezzem be bemutatásom Aranyszájú Szent János egyik sokat idézet homiliájának egy részletével: Az együttes munka és a Krisztusba való fokozatos kapcsolódás révén „legyőzhetetlenül győzedelmeskedik az Egyház; felülkerekedik a csalárdság cselszövésein; a gyalázat támadásait fényesen visszaveri; ha sebeket kap, el nem mérgesednek; ha a folyók kiáradnak, el nem öntik; ha bárkára száll, hajótörést nem szenved; ha harcba száll, verhetetlen.[77]

---

[76] A hívő tapasztalatában nincs helye a „párhuzamos exisztenciá"-nak: „egyik oldalon értékeivel és követelményeivel az úgynevezett „lelki" életnek, a másik oldalon az úgynevezett „világi" életnek, azaz a családban, a kenyérkereső munkában, a szociális kapcsolatokban, a politikai elkötelezettségben és a kultúrában megvalósuló életnek."[76] Vö. II. JÁNOS PÁL, *Christifideles laici,* 59: AAS 81, (1989), 509.

[77] *Eutropiosz védelmében*, 2, 17 *homilia*: PG 52, 397.

Studia Theologica Transsylvaniensia 10 (2008) 137–151

DRD. LUKÁCS RÓBERT-IMRE

Rítus az 1917-es Törvénykönyvben és az első Kelti Törvénykönyvben (1927–1959)

The Church is a living organism and is subject to growth and change. Consequently, it is quit understandable that its laws which regulate its life become outmoded and outdated unless they are formulated from time to time.

When a person becomes a member of the Church and to a diocese, but also belong to one of the Churches *sui iuris*. This later membership since it includes subordination to a well–defined hierarchy and to its proper disciplinary order could significantly influence that person's freedom of action.

The term rite had significance not only in the Church but also in the secular field, especially in Roman culture. Therefore, the word rite has different meanings and nuances, such as liturgy, customs, ceremonies, ways of living, liturgical rules, attributed to particular people and communities, nations, and traditions.

The evolution of the term continued until the encyclical letter *Orientalium dignitas* of Pope Leo XIII, in which he recognized the *sui iuris* character of different ecclesiastical communities. Form that time onwards, there was a continuous attempt in the Church to give a precise meaning to the concept of rite. The Code of Canon Law of 1917 and, later the motu proprio *Postquam apostolicis litteris*, were the first stage in this process.

Az 1. Vatikáni Zsinat – *De ritibus*[1] tervezete

IX. Piusz felállított egy bizottságot, *Super missionibus et Ecclesiis orientalibus*, hogy elkészítsék a *De ritibus* tervezetét, amit majd az I. Vatikáni Zsinaton bemutatnak. A bizottság nagyon nehéznek találta a rítus fogalmának meghatározását, ami összecegyezethető lett volna a pápa felfogásával, ahol a rítus, mint liturgia jelenik meg.[2] A bizottság tagjainak az volt a véleménye, hogy a zsinat keményen álljon ki a keleti tanítás mellett. A legtöbb bizottsági tag meg volt győződve, hogy a probléma fő oka a dualizmus, ami a keleti és a nyugati tanítás között létezik, *dualismus inter disciplinam orientalem et occidentalem*.[3] Végül a bizottság úgy döntött, hogy megtartja a liturgikus szokásokat és

[1] A *De ritibus* tervezetéről soha nem beszélt az I Vatikáni Zsinat, és soha nem nyert pápai jóváhagyást. Vö. HERMAN, A., „*De Ritu in Iure Canonico*", In *Orientalia Christiana*, 32 (1933), 101; lásd még BASSETT, W. W., *The Determination of Rite*, Analecta Gregoriana, vol. 157, Rome, Gregorian University Press, 1967, 62.

[2] BASSETT, The determination of Rite, 62.

[3] MANSI, J., ed. *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, Florentiae–Paris, 1901–1927, vol. 49, col. 987. Ld. még HERMAN, A., „*De Conceptu Ritus*", In *The Jurist*, 2 (1942), 337.

gyakorlatokat,[4] de felosztotta elsődleges és másodlagos rítusokra. Ezzel a tettel bizonyos autonómiát kaptak a keleti keresztények különböző csoportjai (azok, akik az elsődleges rítushoz tartóztak: görögök, melkiták, ruszinok, bulgárok, szerbek, románok stb. alkották a bizánci rítust).[5] Bár az 1. Vatikáni Zsinat véget ért anélkül, hogy a *De ritibus* tervezetről tárgyalt volna, de az 1867 és 1870 között tartott tárgyalások értékes forrásokat tartalmaznak a rítus természetéről, ami annak jellemzőit és uralkodó jellemvonásait tartalmazza. A változó idők és összefüggések szerint, egy többszörösen is félreérthető használata folytatódik a rítus fogalmának még egy hosszú ideig.[6] Nedungatt leírja annak a kornak a helyzetét: a rítus szó, a különböző jelentéseivel a használatban a következő három dolgot jelentette: liturgikus ceremónia; szertartások, szokások és gyakorlatok beleértve a jogi tanítást; a hívek közösségét hierarchiával vagy anélkül, akik kapcsolatban vannak Rómával, de külön rítussal rendelkeznek. Közel egy századdal később a 2. Vatikáni Zsinat alkalmazza mindhárom jelentését a rítusnak, anélkül, hogy pontosan meghatározta volna annak fogalmát.[7]

XIII. Leó –*Orientalium dignitas*, enciklikája.

Az I. Vatikánum, elvileg az univerzális fegyelmi azonosság szükségessége mellett tette le a voksát. A Zsinat után mégis azt tűnt a legcélravezetőbbnek, hogy a jogalkotás külön-külön, az egyes keleti katolikus egyházak ("rítusok") részleges zsinatainak keretében valósuljon meg. Az így kialakított normagyűjtemények az érintett egyházak fegyelmi rendjének fő fejezeteit szinte teljes egészében újraszabályozták. E zsinatok egyébként már egy új pontifikátus történeti háttérben zajlanak, amelyet XIII. Leó keletiek iránt mutatkozó különleges

---

[4] MANSI, vol. 53, col. 897.

[5] ŽUŽEK, I. , *„Che cosa è una Chiesa, un Rito Orientale?"*, In *Seminarium*, 27 (1975), 264. Lásd még BASSETT, *The Determination of Rite*, 66.

[6] Ld. FARIS, *Eastern Catholic Churches: Constitution and Governance According to the Code of Canons of the Eastern Churches*, New York, NY, Saint Maron Publications, 1992, 147–105; ld. még BASSETT, The Determination of Rite, 48–105. Az 1917-es Törvénykönyvben maga a rítus jelentése tisztázatlan maradt, mert jelenthette az öt nagy rituscsoportot, vagy a többieket is, amelyek ezekből származnak. Hasonló módon a *Postquam apostolicis*, motu proprioban (303. k. 1 § 1°) a terminus jelenti a nagyobb liturgikus hagyományokat és az egyedi közösségeket.

[7] NEDUNGATT, G., *The Spirit of the Eastern Code*, Placid Lecture Series, no. 15, Bangalore, Dharmaram Publications, 1993, 64.

felelősségtudata határoz meg.[8] Ezen elkötelezettségnek kiemelkedő megnyilvánulása az 1894-ben kiadott *Orientalium dignitas* kezdetű pápai enciklika. E dokumentum a keletiek törvényes fegyelmi önállósághoz való jogának elismerése révén, bár indirekt módon, ám mégis kétségtelenül és egyértelműen szakít a latin rítus felsőbbségének (ritus praestantia) korábbi tézisével.[9]

A 19. század végére, egy végleges törvénykezésre volt szükség a Szentszék részéről, ami a rítusváltoztatást illeti. Az *Orientalium dignitas* enciklikával, XIII. Leó egy alapvető tanítást akart teremteni a keleti rítusok számára a közel keleten,[10]és ugyanakkor kihangsúlyozni azt, hogy milyen fontos a kelti hagyományoknak a megőrzése.[11] Ebben a levelében a pápa következetesen használja a rítust terminust jogi értelemben, és megengedi a *sui iuris* karaktert a különböző egyházi közösségeknek, amelyek az öt nagy liturgikus család egyikéhez tartoznak, hierarchikusan különböznek egymástól, de mindegyik a római pápa fennhatósága alá tartozik.[12]

Ami a rítushoz való tartozást és joghatóságot illeti, a levél kilencedik kánonja kijelenti, hogy az a keleti, aki a pátriárkátus területén kívül lakik, és a latin papság szolgáltatásait veszi igénybe, továbbra is a saját rítusánál marad bejegyezve. Ha visszatér a pátriárkai területre, azonnal a saját rítusú pátriárkájának az alanyává válik.[13] Ezen elv mellett, XIII.

---

[8] NAGY László, *Transfer of Ascription in a Church sui iuris*, With particular application to the archidiocese of Alba Iulia, Romania, Ottawa, 2002, Saint Paul University, Stúdium Kft., Kolozsvár, 20–24.

[9] SZABÓ Péter, *A keleti kodifikáció története* (I), A kezdetektől a II. Vatikáni Zsinatig, [illegible], (2008. április 10.).

[10] XIII. Leó megreformálta és felújította az egyik rítusból a másik rítusba való áttérés szabályait. Apostoli levelében tizenhárom szabályt hoz, ami a keleti rítus megőrzésére vonatkozik. Ezek a szabályok szinte a maga teljességében a 1917-es Törvénykönyvben is megtalálhatók. XIII. LEÓ, Apostolic Letter, *Orientalium dignitas*, (=*OD*), 1894. nov. 30. In *Leonis Papae XIII, Allocutiones, Epistolae, Constitutiones, Aliaque Acta Praecipua*, Burgis et Insulis, Desclée de Brouwer, (1887–921), vols. 5, (1891–1894), 303–311; *Fontes*, vol. 3, no. 627, 454–459; *Collectanea*, vol. 2, no. 1883; *Leonis XIII, Pontificis Maximi, Acta*, Rome, Ex Typografia Vaticana, 1881–1905, vol. 14, 195–214.

[11] Ld. II. JÁNOS PÁL „*Kelet Vilagossága*", apostoli levél XIII. Leó pápa apostoli levele „A Keletiek Méltósága" centenáriumára, 1995. május 2., [illegible], (2008. április 10.)

[12] Ld. ŽUŽEK, „Che cosa è una Chiesa, un Rito Orientale?", 264–265.

[13] Can. IX. „Quicumque Orientalis, extra patriarchale teritorium commorans, sub administratione sit cleri latini, ritui tamen suo permanebit adscriptus; ita út, nihil

Leó egy engedélyt is adott a keleti katolikusoknak, akik áttértek a keleti rítusra, hogy visszatérjenek eredeti rítusokhoz a Szentszék engedélyével.[14] Ugyanakkor *suspensio a divinis ipso facto incursa* büntetéssel büntette mindazokat a latin misszionáriusokat, legyen egyházmegyés pap vagy szerzetes, akik tanáccsal vagy bármi más úton egy keleti rítushoz tartozót a latin rítus felvételére indított: „Bármely latin misszionárius, legyen az egyházmegyés vagy szerzetes, aki egy keletit tanácsával vagy segítségével felvesz a latin rítusba, a felfüggesztés mellett, amely *ipso facto* beáll, más büntetésekkel is büntethető, melyet a *Demandatum* konstitúció hoz, valamint hivatalától is meg kell fosztani".[15]

Az *Orientalium dignitas* két további pontot kapcsolt az előbbihez: 1) Megengedhető a keletieknek, akik a latin rítust felvették, még ha pápai leirattal is, hogy visszatérjenek eredeti rítusukhoz, feltéve, hogy ezt az Apostoli Szentszéktől kérik.[16] 2) Ha bármely szakadár személy, közösség vagy család visszatér a katolikus egységhez, az a feltétel, hogy a latin rítust kell felvegyék. Tartózkodjanak abban a rítusban egy ideig, de tegyék lehetővé nekik, hogy egy másik alkalommal visszatérjenek eredeti katolikus rítusukhoz. Ha ez a feltétel nem áll fenn, de a közösséget, családot vagy személyt latin papok szolgálják, mert nincs keleti pap, azonnal vissza kell térni saját rítusukhoz, amikor egy keleti papot kapnak.[17]

---

diuturnitate alivae causa ulla suffragante, recidat in ditionem Patriarchae, simul a cin eius territorium revenerit."

[14] Can. VII. „Orientalibus qui ritum Latinum, etiamsi ex pontificio rescripto susceperint, revertere ad pristinum, Apostolica Sede exorata, licebit."

[15] „... missionarius quilibet latinus, e clero seculari vel regulari, qui orientalem quem piam ad ritum latinum consilio auxiliove inducat, praeter suspensionem a divinis quam ipso facto incurret, ceterasque poenas per eandem Constitutionem Demandatum inflictus, officio suo privetur et excludatur." *OD*, 363; RIZZI, M., „Transitus Ritus", In PALLAZZINI, P., *Dictionarium Morale et Canonicum*, vol. 4, Roma, 1968, 538. Ezek a büntetések kimaradtak a latin (98. k. 2. §) és a keleti (*Cleri sanctitati*, 7. k.) kódexekből, de mindkét kódex tartalmazott tiltásokat ilyen késztetések ellen. Ld. DUSKIE, J. A., *The Canonical Status of the Orientals in the United States*, Canon Law Studies no. 48, Washington, D. C., The Catholic University of America, 1945, 28.

[16] *OD*, no. 7; Vö. MAHFOUD, P., „Quel rite doit adopter le fidèle oriental acatholique qui rejonit l'Èglise catholique?", In *Apollinaris*, 38 (1965), 180.

[17] *OD*, no. 11; „Si qua ex dissidentibus communitas vel familia vel persona ad catholicam unitatem venerit, conditione velut necessaria interposita amplectandi latini ritus, huic tituli remanet ea quidem ad tempus adstricta, in eius tamen potestate sit ad nativum ritum catholicum aliquando redire. Si vero eiusmodi presbyteris administretur

Így a pápa kiszélesítette a lehetőségeket, amikor megengedte a rítusválasztást, legyen az a keleti vagy a nyugati, feltéve, hogy azok a keletiek, akik a latin rítust választották, fenntartják mind *conditio sine qua non*, hogy a katolikus hitben megmaradnak. A rítus választásig ezek az áttértek latinok lehetnek: *ad tempus*. Az idő, hogy meddig tartozhatnak a latin rítushoz nincs meghatározva. Valaki maradhat nyugodt lelkiismerettel egészen a haláláig. Ezen feltételek mellett, amikor az újonnan megtért a megtérését egy adott rítushoz való tartozáshoz teszi függővé, akkor az Apostoli Szentszék engedélye nem szükséges. Másfelől pedig, keletiek, akik latinokká lettek kérhetik a Szentszéktől, hogy visszatérhessenek eredeti rítusukhoz.[18]

A *Tradita ab antiquis*[19] apostoli konstitúcióban, X. Piusz pápa megszüntetett minden szigorítást, ami egy másik rítus szerinti szentáldozásra vonatkozott, és az új fegyelem bekerült a Törvénykönyvbe, mint a 98. k. 5. §.[20]

A történelem folyamán erős törekvések voltak közel keleten a latin rítus felsőbbrendűségének hangsúlyozáűsára. Az ilyen esetek nagy számban fordultak elő és nagy területeket érintettek. A latin rítus előnybe helyezése keresztes hadjáratok idején kezdődött el, amikor a latin patriarchátusságokat felállították a kelti patriarchai székhelyeken, beleértve Konstantinápolyt is. Ezek a törekvések felerősödtek XIV. Benedek pápasága alatt. Az *Esti pastoralis* (1742. május 26.) konstitúciójában a latin rítus felsőbbrendűsége volt kihangsúlyozva, és úgy volt bemutatva, mint az a rítus, amely „a szent római egyház, mint anyja és tanítója a többi egyházaknak". Ugyan ez a pápa egy másik konstitúció-

---

quia desint orintales, regrediendum ipsi erit ad ritum suum, statim ut sacerdotis orientalis fuerit copi." Vö. MAHFOUD, „Quel rite doit adopter le fidèle oriental acatholique qui rejonit l'Église catholique?", 180.

[18] WOJNAR, M. M., „Decree on the Oriental Catholic Churches" In *The Jursit*, 25 (1965), 186; Ld. még MARBACH, J., *Marriage Legislation for the Catholics of the Oriental Rites in the United States and Canada*, Canon Law Studies, no. 243, Washington , The Catholic University of America, 1964, 128.

[19] A személy abban a rítusában maradhat, amelyben született, még akkor is, ha egy másik rítus szerint gyakorolja a hitét. Senkinek sem szabad engedélyt adni az áttéréshez, hacsak megfelelő és ésszerű okot nem tud felmutatni, és az illetékes hatóság ezt megfelelő oknak találja. Vö. *AAS* 4 (1912), 609–617.

[20] RIZZI, „Transitus Ritus", 539; *Codificazione Canonica Orientale*, Fonti, Parte I, Cittá del Vaticano, Typographia Polyglotta Vaticana, no. 161, 133; Vö. BASSETT, *The Determination of Rite*, 69.

jában, *Allatae sunt* (1755. júl. 26.) kijelenti, hogy a latin rítust minden más rítus elé kell helyezni, és nem megengedett a latin rítusból a görögbe átlépni. Ennek az ellentéte, hogy egy keleti a latin rítusba térjen át, nem volt megtiltva.

Általánosságban szólva ma kevesebb áttérés van a bizánci rítusokból. Ez tulajdonítható az ökumenikus mozgalmak tevékenységének, a keleti katolikus egyházak tudatosságának, valamint a latinizálás elleni kemény ellenállásuknak. Ezek mind a 2. Vatikáni Zsinat erős és határozott elveiből és kijelentéseiből erednek.[21]

***Codex iuris canonici* 1917 és a rítus fogalma**

A rítus fogalma, mint egy közösség, amely jogilag különböző és körülhatárolható az egyház egységén belül, elfogadott volt a kódex előtti rítusközi törvénykezésben és helyet talált a hatályos jog előírásaiba is. Ez az aktualizált elfogadása a rítusnak és technikai megjelölése annak, amit ma részegyháznak nevezünk, nemcsak a törvényhozásban jelenik meg, ami a meghatározására és az áttérésre vonatkozik a *Codex iuris canonici* 1917-ben és a *Cleri sanctitati*[22] motu proprioban, hanem kifejezetten benne van *De Ecclesiis orientalibus catholicus*, 2. Vatikáni Zsinati határozatban is.[23]

Az 1917-es Törvénykönyvben, a rítust mint szakszót többféle és félreérthető módon használták, figyelembe véve a különböző liturgikus és rítusközi forrásokat, amelyeket elfogadtak a kodifikálásnál. A fő különbségtétel, amit az 1917 kódex hozott, a rítus liturgikus és jogi használatának jelentősége között volt.

Rítus liturgikus értelemben

A rítus szó jelentheti a formális vagy vallási cselekedetet, ahogy az a jóváhagyott liturgikus könyvekben is benne van.[24] A Tridenti zsinat tanítását követve, a rítus a rubrikák jelölését, szabályozását jelenti, és

---

[21] Ld. EDELBY, N., „Unity or Plurality of Codes. Should the Eastern Churches have a special Code?", In *Concilium*, 8 (1967), 20–25; ld. még RAI, P., „Église Locale et Église Rite", In *Proche Orient Chrètien*, 21 (1970), 284 – 285.

[22] XII. PIUS, motu proprio *Cleri Sanctitati* (=*CS*), 1957. június 2. In *AAS* 49 (1957), 433–603.

[23] NAGY László, *Transfer of Ascription in a Church sui iuris*, 25–31.

[24] CIC/1917, 1169. k. 2. § „Etiam ecclesiarum campane debent consecrari vel benedici secundum ritus in probatis liturgicis libris traditos." Vö. 1148. k. 1. §; 1174. k. 1. §; 1205. k. 1. §; 1206. k. 3. §; 773. k. 1. §.

gyakran kapcsolatban van a szertartásokkal.[25] A rítus jelentheti az összetett liturgikus cselekedeteket, amelyek együtt egy egységes cselekedetet alkotnak, mint például a szentségek és szentelmények kiszolgáltatása.[26]

Egy másik jelentése a rítusnak az összessége a liturgikus törvényeknek és szokásoknak, amelyek felszínre hozzák a latin és a keleti egyházak közötti különbséget.[27] Ebben az értelemben öt általános liturgikus és paraliturgikus típus van használatban a keleti egyházakban,[28] az Alexandriai, Antiókhiai, Örmény, Káld és a Konstantinápolyi. A liturgiák, amelyeket máig megőriztek és gyakorolnak a keleti egyházakban ebből az öt eredeti forrás egyikéből származik. A katolikus Egyház liturgiájában, hat liturgikus rítus van használatban.

Rítus jogi értelemben, a 98 és a 756. kk.

A rítusváltoztatás fegyelme az 1917-es kódexben világosan meg volt alapozva a 98. k. 3. §. A 98. kánon védelmet és támogatást nyújt a keleti rítusúaknak, megtiltva a klerikusoknak, hogy indítványozzák a latin rítushoz tartozóknak, hogy egy keleti rítusra térjenek át, vagy egy keletinek, hogy a latin rítust vegye fel.[29] A Szentszék közbelépése volt előírva bármely áttéréshez, amelyet kérni lehetett.

Senkinek sem megengedett a Szentszék engedélye nélkül, hogy átlépjen egy másik rítusba, vagy egy törvényes átlépés után visszatérjen

---

[25] A kifejezés *Ritus et caeremoniae* gyakran használatos az 1917-es kódexben. Vö. 249. k. 1. §; 253. k. 1. §; 755–760. kk.; 814–820. kk.; 823. k. 2. §; 851. k. 1. §; 866. k.; 945–947. kk.; 1002–1005. kk.; 1100. k.; 2378. k.

[26] Például a szentségek és szentelmények kiszolgáltatása: 789. k.; 1993. k. 3. §; 576. k. 1. §; 1171. k.; 1181. k.; 1262. k. 2. §; 1102. k. 2. §; 2270. k. 1–2. §§.

[27] CIC/1917 1. k. világosan különböztet az *Ecclesia Latina* és az *Ecclesia Orientalis* között. „Licet in Codice iuris canonici Ecclesiae quoque Orientalis disciplina saepe referatur, ipse tamen unam rescipit Latinam Ecclesiam, neque Orientalem obligat, nisi de iis agatur, quae ex ipsa rei natura etiam Orientalem afficiunt." Vö. 1004. k.; 257. k. 1. §.

[28] CICOGNANI, H., and STAFFA, D., *Commentarium ad Librum Primum Codicis Iuris Canonici*, Romae, 1939, vol. 1, 12–13; Ld. COUSSA A. , *Epitome Praelectionum de Iure Ecclesiastico Orientali*, Cittá del Vaticano, Typis Polyglottis Vaticanis, 1940–1950, vol. 1, 12; Ld. még HERMAN, „De 'Ritu' in Iure Canonico", 113.

[29] „Clerici nullo modo inducere paesumant sive latinos ad orientalem, sive orientales ad latinum ritum assumendum."CIC/1917 98. k. 2. §. Vö. BENEDEK XIV. *Demandatum, Allatae sunt*; XIII. LEÓ, *Orientalium dignitas*. A kódex nem gondoskodik büntetésekről, ahogy erről XIV. Benedek és más pápák gondoskodtak, amikor a törvény megszegéséhez büntetést kapcsoltak. Ld. BROGI, M., „I Cattolici orientali nel Codex iuris canonici", In *Antonianum* 58 (1983), 218–227. Ld. még DUSKIE, *The Canonical Status of the Orientals in the United States*, 72–84.

az előző rítusához.[30] Nem volt egységes magyarázata ennek a törvénynek. Egyesek követelték, hogy az áttérés érvényességéhez a Szentszék engedélye legyen szükséges, míg mások a *venia* és a *licet* fényében, fenntartották azon véleményüket, hogy a Szentszék engedélye az áttérés megengedettségéhez szükséges. M. Gnesko a második vélemény mellett foglalt állást, véleményét az 1917-es kódex 11. kánonjára alapozva.[31] Ennek a kánonnak a fényében Gnesko úgy érzi, hogy azok az elemek, amelyeket megkövetel a törvény *irritans* vagy *inhabilitans* nem találhatóak meg az 1917-es kódex 98. k. 3. §-ban. Ezt a tévedést kijavították a *Cleri sanctitati* 8. k. 1. §-val. A különbség a kánon megfogalmazásában, összehasonlítva az 1971-es kódex szabályaival, további magyarázatot nem igényel. A 98. k. a továbbiakban megjegyzi, hogy az a szokás, hogy egy másik rítusban szentáldozáshoz járulunk, talán naponta, nincsen hatással a rítusváltoztatásra.[32]

A keresztelés által lesz a személy az Egyház tagja[33], de a tagság meghatározott egy rítussal vagy részegyházzal való egyesüléssel, az egyetemes egyházon belül.[34] A 98. k. szerint a rítus eldöntése a kereszteléskor történik, általában ahhoz a rítushoz fog tartozni a

---

[30] 98. k. 3. §: „Nemini licet sine venia Apostolicae Sedis ad alium ritum transire, aut, post legitimum transitum, ad pristinum reverti"; Vö. VIII. Orbán pápa határozta, amelyet a Propaganda Fide által adott ki (1624. február 7.); a Propaganda Fide határozatai 1757. március 8.; 1759. március 12.; 1838. november 20.; 1863. október 6. BENEDEK XIV, *Praeclaris* (1746. március 18.) és az *Etsi pastoralis* (1742. május 26.); LEO XIII, *Orientalium dignitas* (1894. november 30.); PIUSZ X, *Ea semper* (1907. június 14.).

[31] „Irritantes aut inhabilitantes eae tantum leges habendae sunt, quibus aut actum esse nullam aut inhabilem esse personam expresse vel aequivalenter statuitur." GNESKO, M. M., *Interritual Relations*, notes for the private use of the students, Ottawa, Faculty of Canon Law, Saint Paul University, 1981, 30.

[32] „Mos, quamvis diuturnus, sacrae Synaxis ritu alieno suscipendae non secumfert ritus mutationem", 98. k. 5. §.

[33] „Ő maga világosan megmondta, hogy szükséges a hit és a keresztség (vö. Mk 16, 16; Jn 3, 5) és ezzel éppen azt is kihangsúlyozta, hogy az egyház is szükséges, hiszen a keresztségben mint ajtón át az egyházba lépnek az emberek." *LG*, 14.

[34] „A szent és katolikus egyház, Krisztus misztikus teste, olyan hívők közössége, akiket ugyanaz a hit, ugyanazok a szentségek és ugyanaz a kormányzat formál szerves egységbe a Szentlélekben. Hierarchiájuk köré csoportosulva különféle egységeket képeznek, és így részegyházakat, illetve rítusokat alkotnak. Csodálatos közösség van köztük, úgy hogy a változatosság az egyházban nem bomlasztja az egységet, sőt még csak jobban kidomborítja azt. A katolikus egyháznak ezért őszinte kívánsága, hogy minden részegyháznak, rítusnak hagyományai csorbítatlanul megmaradjanak; ugyancsak az is akarja, hogy életmódja a korok és a helyek különböző szükségleteihez alkalmazkodjék." *OE*. 2.

személy, amelyben neki a keresztség szentségét kiszolgáltatták.[35] Három kivétel van ez rendelkezés alól.[36]

Csalás.[37] A keresztség kiszolgáltatásakor a személy megtévesztése, ami miatt azt hiszi, hogy tagjává vált egy rítusnak, míg a törvény szerint egy más rítusnak lehetne a tagja, nem megengedett és az áttérést sem eredményezi, sem személyi státusát nem érinti annak a személynek, aki áldozata lett ennek a csalásnak.[38] A keresztségnek ilyen megtévesztő módon való kiszolgáltatása, szentségileg bár érvényes, megsérti a saját lelkipásztor jogait, ha nem volt valamilyen felmentő körülmény. 1919. október 16.-án a latin egyház Kódex Bizottsága határozatba hozta, hogy egy személy, akit szülei kérésére, a 756. k.[39]előírásai ellenére nem a saját rítusa szerinti lelkész keresztelt meg, nem ahhoz a rítushoz fog tartozni, amelyben megkeresztelték, hanem ahhoz a rítushoz, amelyben a 756. k. előírásai szerint meg kellett volna keresztelni.[40]

Szükség.[41] Sürgős esetben, ami akkor merülhet fel, amikor a saját rítushoz tartozó lelkipásztor nem érhető el, nem közelíthető meg halálveszély fennállása esetében, távolság, az idő rövidsége vagy más súlyos ok esetében, a gyermek megkeresztelhető egy nem a saját rítushoz

---

[35] „Inter varios catholicos ritus ad illum quis pertinet, cuius caeremoniis baptizatus fuit, nisi forte baptismus a ritus alieni ministro vel fraude collatus fuit, vel ob gravem necessitatem, cum sacerdos proprii ritus praesto esse non potuit, vel ex dispensatione apostolica, cum facultas data fuit út quis certo quodam ritu baptizaretur, quin tamen eidem adscriptus maneret". 98. k. 1. §.

[36] Ld. ABBO, J. and HANNAN, J., *The Sacred Canons: A Concise Presentation of the Current Disciplinary Norms of the Church*, St. Louis, Missouri, Herder Book, II vols. , 1952, 141–142; ld. még DUSKIE, The Canonical Status of the Orientals in the United States, 74–76; WOYWOD, S. – SMITH, C., A Practical Commentary ont he Code of Canon Law, New York, 1943, II vols. , 43.

[37] Vö. BENEDICT XIV, *Demandatum* (1743. december 24.) a Propaganda Fide határozata 1863. október 6.

[38] DUSKIE, The Canonical Status of the Orientals in the United States, 74; ABBO and HANNAN, The Sacred Canons, 41.

[39] 756. k. 1. § „Proles ritu parentum baptizari debet. 2. § Si alter parentum pertineat ad ritum latinum, alter orientalem, proles ritu patris baptizetur, nisi aliud iure special cautam sit. 3. § Si unus tantum sit catholicus, proles huius ritus baptizanda est."

[40] *AAS*, 11 (1919), 478; English translation In *CLD*, vol. 1, 85; ABBO and HANNAN, *The Sacred Canons*, 41.

[41] Vö. BENEDICT XIV, *Etsi pastoralis* (1742. május 26.); a Propaganda Fide határozata, 1863. október 6.; LEO XIII, *Orientalium dignitas* (1894. november 30.); *AAS*, 6 (1914), 42.

tartozó lelkipásztor által.[42] Ezekben az esetekben, a gyermek annak a rítusnak a tagja lesz, amelyik rítusban meg kellett volna keresztelni.

Apostoli felmentés. Mivel a kánon nem tartalmaz más kivételeket, a törvény követelményei alól szükséges a felmentés ahhoz, hogy megengedjék egy személynek másik rítusban történő megkeresztelkedést anélkül, hogy magára vonná az adott rítushoz való tartozás kötelességeit.[43]

Végül a 98. k. 4. §[44] hozza, hogy ha egy nő egy másik rítushoz tartozó férfival köt házasságot, felveheti annak rítusát a házasságkötéskor vagy annak folyamán. Amikor a házasság felbomlik, a nő újra szabaddá válik, hogy visszatérjen saját rítusához, hacsak a részleges törvény másképpen nem rendelkezik.[45]

A 756. k. meghatározza jogilag a rítust, amelyben a személyt meg kell keresztelni a különféle körülmények között, ha a szülők különböző rítushoz tatoznak, vagy csak egyikük katolikus.[46] A törvény maga közlője a szülők jogainak és kötelességeinek, amit aránylag könnyű megtartani, amikor mindkét szülő ugyanahhoz a rítushoz tartozik. Vegyes rítus esetén a gyermek az apa rítusát kell kövesse. Egyes magyarázok szerint, ha az anya megözvegyül, és úgy dönt, hogy visszatér eredeti rítusához, a gyermekeket továbbra is a férje rítusába kell tartsa és nevelje.[47]

---

[42] DUSKIE, The Canonical Status of the Orientals in the United States, 74–75; ABBO and HANNAN, The Sacred Canons, 141–142.

[43] Uo. 75–76; ABBO and HANNAN, *The Sacred Canons*, 142. A *Cleri sanctitati* 6. k. 2. § később eltörölte a pápai felmentés követelményét, és annak a hierarchikus szervnek az engedélyére volt szükség, amely rítusban a keresztség szentségét ki kellett volna szolgáltatni. Vö. POSPISHIL, V. J., Code of Oriental Canon Law: The Law on Persons, Rites – Persons in General – Clergy, Hierarchy – Monks and Religious – Laity, (=The Law on Persons) Ford City, PA, St. Mary's Ukrainian Church, 1960, 31; BASSETT, The Determination of Rite, 205.

[44] „Integrum est mulieri diversi ritus ad ritum viri, in matrimonio ineundo vel eo durante, tarnsire; matrimonio autem soluto, resumendi proprii ritus libera est potestas, nisi iure particulari aliud cautum sit", 98. k. 4. §. A törvény nem kötelezi a feleséget, hogy férje rítusára térjen át.

[45] ABBO and HANNAN, *The Sacred Canons*, 143; vö. BENEDICT XIV, *Etsi pastoralis* (1742. május 26.): egy görög nő, aki áttért férje latin rítusára, kapcsolatuk felbomlás után, nem térhet vissza saját rítusára. Ld. DUSKIE, The Canonical Status of the Orientals in the United States, 82.

[46] DUSKIE, The Canonical Status of the Orientals in the United States, 85.

[47] Uo. 87; BENEDICT XIV, *Demandatum* (1743. december 24.), In *Bullarium Pontificium Sacre Congregationis de Propaganda Fide*, vol. 3, Romae, 85–90.

Az új latin kódex sikere nyomán egyes keleti egyházak vezetői úgy vélték, hogy annak bevezetése számukra is kedvező lenne. Minthogy e törekvések a saját fegyelmi tradíció szinte teljeskörű mellőzésének veszélyét hordozták magukban, a Keleti Kongregáció tevékenységének első éveiben kibocsátott responzumai újra az egyházankénti szinodális kodifikációra buzdítottak. Lassan azonban kezdett mind általánosabbá válni az a meggyőződés, hogy a keleti katolikus egyházak számára egy közös kódex kiadása lenne a legmegfelelőbb.[48]

A Keleti Kongregáció bíboros titkárának 1927. augusztus 3-án tartott audencia eredményeként a pápa a keleti kodifikációt sürgős feladatnak nyilvánította. Szükségessé vált a kodifikáció, mert míg egyes témakörök egyáltalán nem voltak szabályozva, másokra vonatkozóan számos nem azonos rangú és korú rendelkezés is létezett. Az előkészületek azonban már korábban elkezdődtek. XV. Benedek pápa, még 1917-ben két jelentős intézkedést hozott. Egyrészt önálló dikasztériummá nyilvánította a Keleti Egyház Kongregációját. Másrészt még ugyan ebben az évben létrehozta a Pápai Keleti Intézetet, hogy felébressze a katolikus kelet ősi virágzásának reményét.[49]

A tényleges munka azonban még nem tisztázott okok miatt, csak 1929-ben[50] vette kezdetét. Az 1935. június 7.-i kihallgatáson a pápa az előkészítő helyett új Bizottság felállításáról döntött, melynek feladata abban állt, hogy megszerkesszék a törvénykönyv kánonjainak szövegét és magát a kódexet, illetve folytassák a források publikációját (*Pontificia Commissio ad Redigendum „Codicem iuris canonici orientalis"*).[51]

---

[48] SZABÓ P. *A keleti kodifikáció története I.* [illegible], (2008. április 10.).

[49] BENEDICT XV., *Orientis cattolici*, 1917. október 15., vö. *CCEO* Prefatio, In *Enchiridion Vaticanum* 12, 38.

[50] 1929. november 27.-én, XI. Piusz pápa létrehozta a *Commissio Cardinalitia pro Studiis Praeparatoriis Codificationis Orintalis*. Vö. *AAS* 21 (1929), 669. Az első gyűlés 1930. február 14.-én volt, ahol az a javaslat született, hogy egy kódexet készítsenek a Katolikus Egyháznak, ami majd figyelembe veheti a keleti egyházak részleges törvényeit is. Vö. FARIS, J. D. , „The Codification and Revison of Eastern Canon Law" In *Studia canonica*, 17 (1983), 449–485.

[51] *AAS* 27 (1935), 306–308. Vö. ŽUŽEK, I., „Les textes non publiés du Code de droit canon oriental", In *Nuntia*, 1 (1975), 121–137. Ld. még CIOCOGNANI, H. J., „De Codificatione Canonica Orientali", In *Apollinaris*, 5 (1932), 86–95; COUSSA, A., „De Codificatione Canonica Orientali" In *Acta Congressus Iuridici Internationalis*, 4 (1937),

A munkálatok elkezdésekor a bizottság tagjai nem voltak biztosak a rítus pontos jelentésében a jogi terminológiában.[52] Ugyanakkor létezett a közösségek közötti fegyelmi különbség, amelyek ugyanahhoz a rítushoz kapcsolódtak, valamint a rítus jogi fogalma, ahogyan az az 1917-es törvénykönyvben volt.[53]

1941. június 25-én került sor a *De ritibus*[54] tervezetének tárgyalására. A bizottság elfogadta a kánont bizonyos javításokkal. Ez volt az első alkalom a keleti kánonjog történetében, amikor a rítusról szóló kánonokat megvitatták és jóváhagyták. A végleges jóváhagyás 1952. február 9-én történt, mint a 303. k. 1. §[55] a *Postquam apostolicis litteris* motu proprioban.

Cleri sanctitati (7–15. kk.)

Ugyan úgy, mint a 98 és a 756 kánonok a latin kódexben összefoglalták és újrafogalmazták a kódex előtti törvénykezést, ugyan így a 7–15 kánonok a *Cleri sanctitati*-ban[56] (1957. június 2.), a keleti törvények egyeztetését és változtatását hozzák a már meglévő törvényeknek.[57] A *Cleri sanctitati* olyan kánonokat tartalmaz, amelyek egyformán kötelezőek a klerikusoknak és a laikusoknak, beleértve a latinokat is.[58]

491–532; GIANNINI, A. „Sulla Codificazione del Dritto Canonico Orientale", In *Il diritto ecclesiastico*, 58 (1947), 193–204. E néven a Tanács 1929. július 13-ig működött, amikor nevét *Commissione per la Codificatione Orientale sotto la presidenza dei Cardinali: P. Gasparri, L. Sincero, B. Ceretti, F. Ehrle della Sacra Congregazione Orientale*-re változtatta.

[52] ŽUŽEK, „Che cosa è una Chiesa, un Rito Orientale?", 265.

[53] BASSETT, The Determination of Rite, 88.

[54] „Orientales ritus de quibus Codex statuit sunt alexandrinus, antiochenus, byzantinus, chaldaeus et ermenus qui primarii habentur aliique ritus quos, licet derivatos, uti autonomos expresse vel tacite agnoscit Ecclesia." Vö. ŽUŽEK, „Che cosa è una Chiesa, un Rito Orientale?", 267.

[55] 303. k. 1. §: „Ritus orientales de quibus canones decernunt sunt alexandrinus, antiochenus, constantinopolitanus, chaldaeus et armenus, aliique ritus quos uti sui iuris expresse vel tacite agnoscit Ecclesia."

[56] *AAS* 49 (1957), 433–603.

[57] NAGY László, *Transfer of Ascription in a Church sui iuris*, 37–40.

[58] A *Cleri sanctitati* 15. k.: az 1. k. 2. §; 3. k.; 4. k.; 5. k.; 7. k.; 10. k.; 11. k. 2. § és a 13. k. előírásai bármely rítushoz tartozó klerikust és laikust kötelez, nem zárva ki a latin rítushoz tartozókat sem. Vö. POSPISHIL, *The Law on Persons*, 41.
A 10, 11, 12, 13, 14 és 15 kánonoknak nincsen párhuzamos (megfelelője) a latin kódexben. A 8. k. nincs felsorolva azok között a kánonok között, amelyek a latin rítusúakra is vonatkoznak, mert a rítusváltoztatás eleve meg van már tiltva a 98. k. 3. § által. Vö. BASSETT, *The Determination of Rite*, 99.

A *Cleri sanctitati* 7. kánonja megismételi azt a szabályt, amit a 98. k. 2. §-ban találunk meg az 1917-es kódexben. A kánon megtiltja a prozelitizmust, de a tiltás most a klerikusokra és a laikusokra is vonatkozik.[59]

A 8. k. 1. § megerősíti a korábbi törvényalkotást egy kifejezett büntetés kiszabásával, amely az áttérés érvénytelenségét érinti, amiatt, hogy az áttérést úgy végezték el, hogy a kánon előírásait nem tartották be.[60] Az egyik keleti rítusból egy másik keleti rítusba való áttérés megoldását, különösen ott ahol az Eukarisztiához ugyan azt az anyagot használják, elvetették.[61] Minden rítusváltoztatáshoz a Szentszék engedélyére volt szükség.[62] Az áttéréshez szükséges kérést megfelelő kánoni okkal kellett alátámasztani. Elfogadható okok: visszatér ahhoz a rítushoz, ami az őseinek is volt; erkölcsileg lehetetlen, hogy rítusát gyakorolja a fennálló okok miatt, pl. nagy távolság; egy másik rítusú szerzetesrendbe való belépés.[63] El nem fogadható okok: nincsen rítusa szerinti plébánia program, iskola, gyereknevelés; egyszerű vágy, hogy egy másik rítushoz tartozzon; nincsen megelégedve rítusa papságával.[64]

A 10. k. ajánlja, hogy a pubertás kor előtt, a gyermekek az apa rítusát kövessék, ha rítust változtat; vegyes házasság esetén kövessék a latin anyát.[65] A pubertás korba lépés kanonikus éve fiuknál tizennégy év, lányoknál tizenkettő.[66] Ezt az életkort be nem töltött gyermekeket nem kell említeni az áttérést tartalmazó kérésben. Idősebb gyermekek saját maguk adják be ezt a kérést. Nem katolikus apa törvénytelen gyermekei az anya rítusát követik, hacsak az apa nem katolizál és nem lép be, egy az anya rítusától különböző rítusba. Amikor a szülők házasságot kötnek, a gyermekek automatikusan rítust változtatnak, feltéve, hogy még nem léptek be a pubertás korba.[67]

---

[59] Vö. POSPISHIL, *The Law on Persons*, 31.
[60] Uo. 33; CIC/1917 98. k. 3. §
[61] A Propaganda Fide határozata, *Schismatici orientales* (1838. november 20.).
[62] WOJNAR, „The Code of Oriental Law de Ritibus Orientalibus and Personis", 233.
[63] RIZZI, „Transitus Ritus", 544–546; POSPISHIL, *The Law on Persons*, 36.
[64] POSPISHIL, *The Law on Persons*, 36 – 37.
[65] WOJNAR, „The Code of Oriental Law de Ritibus Orientalibus and Personis", 234.
[66] Vö. 17. k. 2. §; AAS, 49 (1957), 440.
[67] Vö. POSPISHIL, *The Law on Persons*, 38.

A 11. k. 1. §-t[68] a 2. vatikáni zsinat eltörölte a Keleti Katolikus Egyházakra vonatkozó határozatával. A 11. k. 1. § kifejezetten szól a megkeresztelt nem katolikus keletiekről. A katolikus egyházba való belépésükkor választhatnak a rítusok közül, beleértve a latin rítust is, annak ellenére, hogy a törvény kifejezésre juttatja, hogy tartsák meg rítusukat.

A kánonjogászok figyelmesen különbséget tesznek a megkeresztelt különváltak között, akik soha nem tartoztak a katolikus egyházhoz és az aposztaták között, akik tudatosan elhagyták a katolikus hitet, és vissza szeretetnének térni az egyházba.[69] A különváltak azzal a kiváltsággal rendelkeznek, hogy választhatnak a rítusok közül, amelyikbe be szeretnének lépni, de az aposztatáknak azt a rítust kell választani, amelyikhez az aposztáziájuk előtt tartoztak.[70]

A *Cleri Sanctitati* csak a keleti különváltakat említi meg. A megkeresztelt protestánsokat általában úgy tekintik, mint akik a latin rítushoz tartozó nem katolikusok, annak ellenére, hogy legtöbbjük már nagyon régen elhagyta a katolikus egyházat. Egyes kánonjogászok azzal érvelnek, hogy ez a kapcsolat a latin rítussal megakadályozza őket a rítusváltoztatásban, ugyan úgy mint a katolikusokat. A 11. k. 1. § felmenti a keleti megtérteket ez alól a szabály alól és hasonló felmentés hiányában a nyugati nem katolikusok, megkeresztelt protestánsok áttérésükkor a latin rítusban kell maradjanak.[71] Más kánonjogászok fenntartják azon nézetüket, hogy a különleges törvény hiányában, a rítusváltoztatásnál ne korlátozzák a nyugati áttérők szabadságát, akik a katolikus egyházba kérik felvételüket.[72]

A 2. vatikáni zsinat a keleti egyházakról szóló határozatában, kifejezett tájékoztatást nyújt minden rítusról, beleértve a latint is, a rítus korlátozott választásáról, ami a protestánsokat és a keletieket illeti. Minden

---

[68] „Megkeresztelt nem katolikusok, akik egy keleti rítushoz tartoznak, abba a rítusba lépnek be, amelyiket választják, amikor a katolikus egyházba felveszik; bár kívánatos, hogy megtartsák saját rítusukat."
Nagyon sok keleti püspök és kánonjogász támadta a rítusnak ezt a szabad választását, igazságtalanságot tapasztalva benne a keleti megtérőkkel szemben, és indítatást arra, hogy az áttérők latinok legyenek. Ellenvetéseik különleges figyelemben részesültek a 2. vatikáni zsinaton. Vö. BASSETT, *The Determination of Rite*, 225.

[69] Vö. uo. 234.

[70] WOJNAR, „The Code of Oriental Law de Ritibus Orientalibus and Personis", 235.

[71] Vö. BASSETT, *The Determination of Rite*, 228.

[72] POSPISHIL, *The Law on Persons*, 38–39.

megkeresztelt a zsinat tanítása szerint, legyenek protestánsok, vagy különvált keletiek, a saját rítusukat kell hogy megtartsák, amikor belépnek a katolikus egyházba. A rítusválasztás lehetősége nem áll fenn.[73] Csak a meg nem kereszteltelteknek maradt meg a teljes szabadságuk a rítus megválasztásában, amikor a katolikus egyházba belépnek.[74]

Egy másik rítusba való belépés, amire a Szentszék adott engedélyt, akkor lesz hatékony, ha szóban bejelentik az áttérést az új rítus hierarchikus képviselője előtt vagy annak a rítusnak a papja előtt két tanú jelenlétében.[75] A feleség ha a házasságkötéskor rítust változtat egy írásos nyilatkozatot kell tegyen; ha a házasság megkötése után akar rítust változtatni egy szóbeli nyilatkozat is elégséges, a Szentszék közbelépése nélkül.[76] Az áttérést megfelelőképpen anyakönyvelni kell[77]a kereszteltek anyakönyvébe. Értesítést kell küldeni arra a plébániára, ahol a kérelmezőt megkeresztelték. Ha a rítusváltoztatáskor a személy a katolikus egyházba lép be, azon a plébánián kell bejegyezni, ahol ez a felvétel megtörtént.

A rítusnak, mint terminusnak a fejlődése megfigyelhető egészen a XIII. Leó pápa enciklikájáig, amelyben elismeri a *sui iuris* jellegét, a különböző egyházi közösségeknek. Ettől kezdve, egy állandó kísérletezés folyik arra nézve, hogy egy pontos meghatározást adjanak a rítusról. Az 1917-es Törvénykönyv és később a *Postquam apostolicis litteris* motu proprioban voltak azok az első lépések, amelyek ezt a folyamatot elindították.

---

[73] BASSETT, *The Determination of Rite*, 228.

[74] 12. k. „Egy meg nem keresztelt személy szabadon megválaszthatja rítusát a hit elfogadásakor", POSPISHIL, *The Law on Persons,* 39; BASSETT, *The Determination of Rite*, 235.

[75] 13. k. 1. §.

[76] WOJNAR, „The Code of Oriental Law de Ritibus Orientalibus and Personis", 238; POSPISHIL, *The Law on Persons*, 40.

[77] 13. k. 1. §.

Studia Theologica Transsylvaniensia 10 (2008) 153–163

DRD. DARVAS-KOZMA JÓZSEF

P. Jegenyei Ferenc (1619–1684) élete

A 16. század minden évtizede az erdélyi katolicizmust tekintve állandó meghalásról és feltámadásról szól. Építők és rombolók lépnek mindegyre a Székelyföldre, fények és árnyak váltakozó egymásutánja borul az életéért küzdő katolikus székelyek egére. S végül a krisztusi szellem segíti győzelemre a küzdő erőt. Ilyen krisztusi szelleműek voltak a csíksomlyói ferences kolostor lakói: Váradi Gábor és János, Somlyai Miklós, Szeredai Márton, Damokos Kázmér, Jegenyei Ferenc, Kájoni János, Taploczai István és mások. Közöttük van az a kevésbé ismert valaki, akinek érdeméről az utókor megfeledkezett, de akinek életműve megvilágítja nemcsak a kortársak szellemi küzdelmét és munkáját, hanem a pozsonyi vésztörvényszéken börtönre és gályarabságra ítélt protestáns tanítók és prédikátorok szabadulásának útját is. És ez P. Jegenyei Ferenc, a csíksomlyói gimnázium egykori paptanára.

Jegenyei András Ferenc 1619-ben született a Kolozs megyei Jegenyén. A falu hajdan a kolozsmonostori bencés apátsághoz tartozott. Báthory István fejedelem 1579-ben visszaváltja és a monostori jezsuitáknak adományozza. A templomot és a falut 1588-ban, majd 1606-ban elvették tőlük, és így kincstári birtokká lett. Bethlen Gábor 1615-ben a jezsuitáknak visszaadta.[1] A jezsuita atyák akadályoztatásuk miatt licenciátus által gondoskodtak a hívek lelkipásztori ellátásáról. Jegenye az 1630-as évek elején lelkipásztori kisegítő nélkül maradt, ekkor az alábbi furcsa helyzet állt elő. „*Egeres nevű szomszéd falu kálvinista lelkészét fogadta föl a katolikus lelkésznek járó teljes bérért, de azzal a szigorú kikötéssel, hogy meghatározott napokon eljővén hirdesse ki nekik az ünnepnapokat, a böjtöket, kereszteljen, eskessen és a halottakat temesse el, stb., de soha ne merészeljen prédikálni vagy a képeket megérinteni. Egy alkalommal, amikor az egyezséget megszegve felment az oltár lépcsőjére, és beszédet akart mondani, egy Varga Boldizsár nevű tekintélyesebb paraszt azt mondta neki: 'Hallgass, szállj le a lépcsőről és eredj, míg jól van dolgod! Tartsd be az egyezséget!'* – írja Kájoni. *Ezeket*

[1] GYÁRFÁS Elemér (szerk.), *Erdélyi katolicizmus múltja és jelene*, Dicsőszentmárton 1925, 59., 66.

anyámtól hallottam, aki egy ilyen lelkésszel kereszteltetett meg engem 64 esztendővel ezelőtt abban a templomban."[2] A hagyomány szerint Varga Boldizsár a pad alól elővette fejszéjét, és azzal figyelmeztette a prédikátort. A jezsuita atyák a törvényileg megengedett alkalmakkor kijártak Jegenyére, és a hívekkel fenntartották a lelki kapcsolatot. A tehetséges gyerekeket segítették, tanították. Így került a kolozsmonostori kollégiumba Jegenyei András, majd tíz év múlva falus fele és később rendtársa, Kájoni János is.[3]

Jegenyei András olyan példás magaviselettel és kiváló előmenetellel végzett, hogy megbízták tanító-mesternek[4] a Színi István atya (1580–1645) vezette gyulafehérvári jezsuita kollégiumba.[5] Mindaddig zavartalanul tanított, amíg I. Rákóczi György fejedelem 1643-ban feladta politikai semlegességét, és belépett a harmincéves háborúba. Ez a császár- és jezsuita-ellenes magatartása Erdély-szerte éreztette hatását. A gyulafehérvári jezsuita iskola is szünetel.

Haller István küküllőmegyei főispán, országos elnök Fehéregyházán a kastélya melletti egykori ferences kolostort 1637-ben vagy 1638-ban rendbehozatta és házi káplánjának átadta. 1639-ben már két ferences tartózkodik a fehéregyházi kolostorban.[6] Damokos Kázmér[7] Fehér-

---

[2] KÁJONI János, *Fekete könyv*, Szeged 1991, 96–97.

[3] BENEDEK Fidél, *Csíksomlyó* (Tanulmányok), Kolozsvár 2000, 366.

[4] GYÖRGY József, *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben*, Kolozsvár 1930, 516.

[5] A kolozsmonostori illetve kolozsvári rendházzal egy időben, 1579-ben alapították a gyulafehérvári kollégiumot. A medgyesi országgyűlés (1588) innen is száműzi a rendtagokat. Báthory Zsigmond sürgetésére a gyulafehérvári gyűlés 1595-ben három helyen ismét megengedi a jezsuiták letelepedését, de lemondása után (1598) a protestánsok ismét kiűzik őket Fehérvárról. Báthory Endre újra bevezeti, de Bocskai István fejedelemmé választása után az ellenpárt csakhamar kiűzi őket. Bocskai halála után visszatérnek a páterek, de Rákóczy Zsigmond (1607) megint, negyedszer is kiutasítja. Az iskolát ekkor világi papok vették át. Bethlen Gábor uralkodása kezdetén egykori tanulótársát, Színi István jezsuitát Gyulafehérvárra hozatta. Ezzel állandósul letelepedésük és zavartalan a tanítás. A gimnázium négy osztályos volt, a két alsóban rendesen világiak tanítottak. Vö. GYENIS András, *Régi jezsuita rendházak*. Vác 1941, 21.

[6] GYÖRGY, *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben*, 216., 452.

[7] Damokos Kázmér 1606. szept. 29-én született Szovátán. 1629-ben a ferences rendbe lép Nagyszombatban, de mivel balkezének mutatóujja hiányzik, pápai engedéllyel csak 1639-ben szentelik pappá Rómában. Mikházáról Nyújtódra helyezik rezidencia főnöknek, onnan meg Fehéregyházára. Rákóczi fejedelem mind a két helyről elűzte. 1649–1655. és 1662–68. közt csíksomlyói házfőnök. 1668-ban IX. Kelemen coronai c. püspökké és Erdély apostoli vikáriusává nevezte ki. 1668. jún. 10-én a Szt. Péterről nevezett kápolnában Spinola bíboros püspökké szenteli. Püspöki címét Erdélyben

egyházán folytatja az építkezést, és 1644-ben elindítja a licenciátusképzőt[8] és papneveldét.[9] Jegenyei András, a gyulafehérvári kollégium tanítója ekkor jelentkezett Damokosnál, mert katolikus közösségét akarja szolgálni. A Szent István első magyar királyról címzett erdélyi Kusztódia fehéregyházi zárdájában 1644. október 28-án Szalinai István őr az új Kusztódia két első növendékét, Jegenyei (András) Ferencet és Martonosi Nagy Mártont[10] Szent Ferenc ruhájába beöltöztette. Őket a jelöltév végén fogadalomtételre is bocsátották. Szalinai István őr és általános helynök Jegenyeit a konventuálisok viterbói teológiájára küldte tanulni. Mihelyt erről értesült a Hitterjesztési Kongregáció titkára, Jegenyeit azonnal Rómába hívatta és „Szent Ferenc a Parton" nevezetű kollégiumban helyeztette el.[11] Két esztendő után Rómában 1646. szept. 9-én pappá szentelték.[12]

Tudományos fokozattal tért haza, és tanított a Modestus atya által 1649-ben felállított csíksomlyói középfokú iskolában. 1654. nov. 6-án a Csíksomlyón tartott rendi gyűlésen a mikházi kolostor házfőnökévé választották Jegenyei Ferencet. Damokos Kázmér elöljáró és még néhány szerzetes társaságában ment Mikházára, ahol a bosnyák atyák botrányosan fogadták. A délszláv szerzetesek 1630-ban érkeztek Erdélybe, hogy segítsék a katolikus papságot és a híveket. Mikházán a katolikus státus urak segítségével 1635-ben telepedtek le. A bosnyák szerzetesek Szalinai István halálát követően (1652) az erdélyi őrségtől el akartak szakadni, hogy a boszniai provinciához tartozzanak. Törekvésüket Róma is ellenezte. Ezek az atyák a magyar nyelv nem tudása miatt a

---

politikai okokból soha sem használta. Mindenkivel a jó viszonyt ápolta, hogy az erdélyi és moldvai híveket tudja szolgálni. Csíksomlyón hunyt el 71 éves korában, 1677. szept. 5-én. Vö. GYÖRGY, i. m. 489–492.; BENDA Kálmán (szerk.), *Moldvai Csángó-Magyar Okmánytár* II. 1467–1706., Budapest 1989, 784. (a továbbiakban MCSMO).

[8] Licenciátusok azok a világi, felszenteltséggel nem rendelkező, nőtlen vagy nős, tiszta életű férfiak, akik kellő tanultsággal rendelkeztek és az egyházi elöljárótól megbízatást kaptak, hogy a pap nélkül maradt közösségeket a katolikus hitben oktassák, keresztteljenek, temessenek, eskessenek. Vö. SÁVAI János, *Missziók, mesterek, licenciátusok,* Szeged 1997, 90–93.

[9] SÁVAI, *A csíksomlyói* i. m., 312–313.

[10] Nagy Márton Kézdimartonoson született 1622-ben. Bandini érsek szentelte fel Bakóban. Meghalt Mikházán 1654. okt. 26-án. Vö. GYÖRGY: *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben,* 550.

[11] GYÖRFFY Pál, *Az erdélyi ferences kusztódia története,* Budapest 1989, 47.

[12] GYÖRGY, *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben,* 517.

nép közé nem mehettek misszióba, csak miséztek és tolmács segítségével gyóntattak. Amíg a magyar páterek Damokos Kázmér kusztosszal 1654 karácsonyán a vidéki misszióban fáradoztak, addig a honmaradt bosnyákok Jegenyei házfőnökre támadtak és fogságba vetették. Később hasonló módon jártak el a római vizsgálóbiztossal, Modestus a Roma atyával is.

A mikházi szerzetesek évtizedes engedetlenségét sem a rend, sem az erdélyi státus urak már nem tudták elviselni, ezért 1666. február 14-én a fogarasi országgyűlésen úgy határoztak, hogy az engedetleneket Kornis Gáspár marosszéki főkapitány és Lázár István csíki királybíró a karhatalom igénybevételével Mikházáról távolítsa el. Így is történt, még azon év augusztus hó 6-án az engedetlen bosnyák pátereket útnak indították Bosznia felé. A kiürített zárdát pedig átadták a magyar pátereknek.[13] Házfőnöknek Kájoni Jánost nevezték ki, aki azonnal egy új kolostor építéséhez fogott.[14] Korábban Jegenyei Ferenc a helyi emberek összefogásával külön iskolát épített.[15] A kolostor malmának jövedelmét a középfokú iskola és a tanítók fenntartására fordították. 1668-ban a Szentszék Damokos Kázmért apostoli helytartóvá és címzetes coronai püspökké nevezte ki. Az őrség régi szokásának megfelelően ekkor kapta Jegenyei Ferenc az őri és misszióföнöki megbízatást. A misszióföнök feladata, hogy a misszióban dolgozó szerzeteseket mutassa be a bécsi nunciusnak, és számukra kérjen apostoli jóváhagyást. Jegenyei misszióföнök a protestánsok áskálódásai miatt azt javasolta a Szentszéknek, hogy egyszerűsítsék le az eljárást. Róma elégedjék meg azzal, hogy a misszió munkatársainak névsorát felterjeszti, továbbá a missziósok működésének jóváhagyását adhassa meg a helyi püspök. A Szentszék elfogadta a javaslatot.[16]

Jegenyei papsága első évtizedének végén, 1661. október 21-én a leggyászosabb sors érte a somlyói kolostort és iskolát. Közismert, hogy a csíkiak, mivel kitartottak II. Rákóczi György mellett, a legsúlyosabban szenvedték meg a mostoha időket. Az Ali pasa vezette bűntető-hadjárat

---

[13] GYÖRGY, *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben*, 83–88.
[14] GYÖRGY, *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben*, 281.
[15] BENEDEK, i. m., 379.
[16] GALLA Ferenc, *Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17–18. században*, Budapest–Róma 2005, 274.

Csíkot elhamvasztotta. A 12 szerzetes közül négy páter lóháton Háromszékre menekült, éspedig: Jegenyei Ferenc, Jenőfalvi András, Litteráti Bonaventura és Taploczai István. Négy klerikust megöltek[17], a többi négyet fogságba hurcolták.[18] A vész után nyomban visszatértek, és a föld színével csaknem egyenlővé tett kolostor helyreállításában együtt fáradoztak Damokos Kázmér kusztosszal, Taploczai István[19] házfőnökkel. Az oktatást 1664-ben tudták elindítani.[20] Jegenyei 1667-ben tájékoztatja a római Kongregáció titkárát az iskola fejlődéséről és segítséget kér. Egy év múlva megköszönte a tanító részére kiutalt 30 scudi segélyt, és közli, hogy már 32 diákjuk van, akik a felső osztályokban, azaz a grammatikai és szintaxis osztályokban tanulnak. Jelzi, hogy szükségessé vált még egy tanító alkalmazása.[21] Csíkból 1669. április 8-án kelt levelében beszámol, hogy Somlyón két kipróbált mestert tartanak (Dulicky Mátyás mestert, Pollereczky János majd Valcsánszki Mátyás bojtárt), akik számára támogatást kér. Mellékelte a csíksomlyói iskola 77 növen-

---

[17] P. Somlyai Miklós, P. Pálfalvi Péter, Cl. Szentimrei József és Fr. Széki vagy Kolozsvári János.

[18] Bessei Pál, Bosnyák Illés, Görög Jakab, Makai Antal. Vö. GYÖRFFY, i. m.. 72.; GYÖRGY: *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben,* 152.

[19] TAPLOCZAI, TEMPLOKAI vagy Görög István Moldvában született 1631-ben örmény apától és magyar anyától. Beöltözött 1650. febr. 15-én Csíksomlyón. Tudós, hitszónok, nyelvtehetség. Somlyón tanár 1658-ban, Taplocára jár misézni, talán ekkor kapja, veszi fel a Taploczai nevet. 1660-ban Kájonival együtt definitor Jegenyei oldalán. 1665-ben szárhegyi házfőnök, 1669-ben csíksomlyói házfőnök. 1670-ben buzgóságból, áldozatosságból Bakóba költözik. Parchevich marcianopolisi c. érsek kinevezi koadjutorává. Parchevich a somlyói ferenceseket akarja Moldvába visszatelepíteni, ezért a moldvai olasz minoriták missziófőnöke, Pilutius Vitus éles harcot folytat az érsek ellen. Taploczai, hogy segíthessen a moldvai magyar licenciátusoknak és híveknek, prédikációit is kinyomtatta és terjesztette. Ezzel is igazolni látjuk azt a gyér utalást, hogy a Kájoni-féle nyomda előtt létezett Csíksomlyón egy kis nyomda. A prédikáció kiadást a lengyel nuncius vádként hozta fel Taploczai ellen. Közben Moldva vikárius generálisa lesz. 1677-ben XI. Ince pápa Moldva apostoli vikáriusává nevezte ki. Parchevich érsek halála után Taploczait támogatja a kongregáció, hogy ő legyen a marcianopolisi érsek. Az olasz Piluzzi Rómában mindent elkövetett, hogy a magyarokat eltávolítsa Moldvából. Taploczait érseki kinevezését Piluzzi áskálódása késleltette, és 1678. szept. 9-én bekövetkezett halála akadályozta meg. Nem-sokára Piluzzit nevezték ki marcianopolisi c. érseknek, és ezzel a magyar jezsuiták és erdélyi ferencesek minden gyökerét elvágták. Ettől kezdve magyar papok nélkül a moldvai magyarság árvaságra jutott. Ld. KÁJONI, i. m., 59.; TÓTH, i. m., 217., 366.; GALLA, i. m., 246–249.; MCSMO II.790., 792., 797.

[20] KÁJONI, i. m., 59.

[21] JEGENYEI, *Jelentés a Kongregáció bíborosaihoz,* Csíksomlyó, 1668. aug. 26. in: SÁVAI, *A csíksomlyói* i. m., 336–339.

dékének a névsorát, amelyet Damokos Kázmér általános helynök hitelesített.[22] 1670-ben már nyolc osztályban tanítanak 112 diákot.

Jegenyei mindig segítője volt Damokos Kázmér apostoli vikáriusnak és titkos püspöknek, aki mindenütt egyszerű ferencesként mutatkozott és mindig vikáriusként intézkedett. Jegenyei Ferenc jezsuita alapokkal nagyszerű szerzetes lett, aki a tanítás mellett a ferences rend életében a következő feladatokat töltötte be: 1652–1654 közt definitor, 1658-ban a somlyói iskola lektora,[23] 1660–1664. és 1667–1672. közt kusztosz, tartományi kormányzó, 1675–1678-ig missziófőnök és 1678–1681-ig ismét tartományi kormányzó. 1681-ben negyedszer is a mikházi kolostor főnökévé választják (Mikházán a négy alkalommal összesen 7 évet volt házfőnök).[24] Tudása, széleskörű ismeretsége és bátor fellépése által mint elöljáró gondoskodott a szigorú szabály szerint élő erdélyi ferences családról. Ő jegyezte fel a csíkiak önvédelmi harcát, az 1567-es hargitai csatát, de csak puszta tényként.[25] Ezt a kolozsvári jezsuiták háztörténete tartalmazza.[26] Az ő érdeme, hogy a csíksomlyói gimnázium a század utolsó három évtizedében erőre kapott, állandóan gyarapodott, és mind a papképzés, mind a katolikus értelmiség kiképzése tekintetében alapvető fontosságú intézménnyé vált.[27]

Óróla jegyezték fel, hogy az Őrség tudós, komoly, okos atyja, aki ferences papként 38 éven keresztül tanított, az őrséget kormányozta és védelmezte. Elöljáróként a joghatósága alá tartozó plébániákról is

---

[22] JEGENYEI, *Levél a Kongregációhoz,* Csík, 1669. ápr. 8. in: SÁVAI, i. m., 340–345.

[23] MODESTUS, a Roma, *Jelentés a Kongregációnak 1658,* in: TÓTH István György, *Misszionáriusok levelei Magyarországról és Erdélyről,* Budapest 2004, 216.

[24] 1654., 1660., 1673–77., 1678. Vö. GYÖRGY: *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben,* 284., 92–93., 517.; GYÖRFFY, i. m., 57–58.

[25] BENEDEK, i. m., 251., 332.

[26] A jezsuita-rend arra kötelezte tagjait, hogy tevékenységükről, s a körülöttük zajló eseményekről írásban tájékoztassák rendi elöljáróságukat. Kolozsvári háztörténetükben így örökítették meg a csíkiak önvédelmi harcát, az 1567-es hargitai csatát. Erről Kolozsvári Pál jezsuita beszélt Csíksomlyón 1727-ben. Lejegyezte Balázsffy Mihály ferences író Annotationes kéziratában. Viszont a történetet 1727-ben Péterffy Domokos kimásolta a kolozsvári jezsuiták háztörténetéből. A jezsuiták az 1586-os nagy pestis idején, a tolvajos-tetői csata után 19 évvel menekültek Kolozsvárról Csíksomlyóra, és egy ideig Csíkban tartózkodtak, misszióztak. Ők találkoztak azokkal is, akik a pünkösdszombati búcsúnak új lendületet adó 1567-es eseményben részt vettek. Vö. BENEDEK, i. m., 251., 332.

[27] BOROS Fortunát, *Csíksomlyó, a kegyhely,* Kolozsvár 1943, 117.

gondoskodott.[28] Tanácsát kikérték a főurak, mert életével és szavaival prédikált. Többször járt külföldi megbízatásban. Jegenyei az erdélyi ferences Őrség egyik nagy alakjává nőtte ki magát.

Diplomáciai jártasságára is vessünk egy pillantást. Erdélyben a török-tatár pusztítást követő áldatlan állapot Apafi Mihály (1661–1690) uralomra-jutásával ért véget. Apafi szelíd, teológiai olvasottságú, elmélkedő, tudós ember, aki a fejedelmi méltóságot kényszerből vállalta, s aki mégis jó politikusnak bizonyult. A habsburg és török hatalom közt Erdély megmaradásáért küzdött. Teendői végzésében Teleki Mihály kancellár segítette, aki azokkal az államférfiúi képességekkel bírt, amelyek feltétlenül szükségesek voltak, hogy Erdély e nagy válságot tisztességesen megállhassa, s végre nyugalma legyen.[29] Az Apafi-korszaknak legmarkánsabb rétege, az értelmiség, a „középrendnek" nevezett, sokféle csoportból alakuló társadalmi képződménybe illeszkedik. Papok, tanárok, orvosok, ügyvédek, provizorok[30] a kor viszonyainak megfelelően szolgálják a különböző társadalmi osztályok és egyházak érdekeit, és közülük kerülnek ki azok, akik európai műveltségük és szakképzettségük révén egyetemes ismereteiket és az országos érdekeket egybekapcsolva tudatosan lépnek fel. Apafi pártolja a korszerű tudományosság elkötelezettjeit, habár egyéni útjaik különbözőek.[31] Jellemző iskolapolitikájára, hogy parancsolatot adott román iskola alapítására, és eltörölte az elődei által a külföldi tanulmányokat folytatni akaró katolikusokra vonatkozó tiltásokat. Törvényben szögezte le: „*külföldi tanulásra ki-ki szabadon mehet, sőt a külföldi tanulmányi utak tilalma a hazában is perpetuum emlékezetben se legyen*" (1669).[32] A katolikusok jogaikat jobban érvényre tudják juttatni, azonban a protestáns rendek beidegződött reflexei még nem szűntek meg. A katolikusok 1675-ben a fogarasi országgyűlésen felpanaszolják sérelmeiket: a híve-

---

[28] P. Filep Tamás stefanitát Székelyhodosra rendelte, aki egyben főesperes is volt, hogy a plébániát és a környéken lévő katolikusokat gondozza. Vö. GYÖRGY, i. m., 434.

[29] MARTON József, *Az erdélyi /gyulafehérvári/ egyházmegye története*, Gyulafehérvár 1993, 76.; JANCSÓ Benedek, *Erdély története*, Cluj-Kolozsvár 1931, 166.

[30] BABICS András, *A kamarai igazgatás Pécs városában 1686–1703.*, Pécs 1937, 21. A fejedelmi vagy városi kamara főigazgatási szerve, a tisztartóság (provizorátus), amely szétágazó volt: vám-, harmincad-, sóhivatal, stb. A provizor az egyik hivatal vezetője.

[31] KŐPECZI Béla (szerk.), *Erdély története II.*, Budapest 1988, 837.

[32] SZILÁGYI Sándor (szerk.), *Erdélyi Országgyűlési Emlékek XV.*, Budapest 1892, 27.

ket és papokat folyton zaklatják; a katolikusok protestáns lelkésznek kénytelenek adózni; Kolozsváron még mindig nincs templomuk stb. Erre a protestáns rendek Damokos Kázmér vikárius működését kezdték bírálni, de a katolikus státus urak védelmükbe vették papjaikat és Damokos Kázmér vikáriust.

Amikor a szentgotthárdi győzelem után a bécsi udvar megkötötte – a magyar nemzeti érdekek szempontjából szégyenletesnek mondható – vasvári békét (1664. aug. 10.), akkor Wesselényi Ferenc nádor Zrínyi Péter horvát bánnal, Nádasdy Ferenc országbíróval, Lippay György esztergomi érsek támogatásával szervezkedni kezdett a nemzeti önállóság és a vallásszabadság megvédelmezésére. 1666-ban Wesselényi nádor és Lippay érsek elhunyt. Az összeesküvés kitudódott, főbb tagjai börtönbe kerültek. Vezérei közül a fej- és jószágvesztésre ítélt Zrínyi Pétert és Frangepán Ferencet Bécsújhelyen, Nádasdy Ferencet Bécsben végzik ki. I. Rákóczi Ferenc – édesanyja, Báthory Zsófia közbenjárására – 450.000 forint bírsággal váltotta meg életét.[33] A bécsi udvar a magyar rendi államszervezet átalakítására és az abszolutista kormányzás bevezetésére szánta el magát. Kapóra jött az összeesküvés. Az Ampringen-féle kormányzóság (amely a kormányzóból, négy magyar és négy német tanácsosból állt) 1673 februárjában kezdte meg működését Pozsonyban. Felállították a vésztörvényszéket. A protestáns iskolamestereket és prédikátorokat hűtlenség címén perbe fogták, sokat közülük börtönbe vetettek. Az idegen származásúak visszatérhettek hazájukba, mások térítvényt adtak, hogy felhagynak minden egyházi tisztséggel.

Nagy feltűnést keltett Czeglédy István[34] kassai református prédikátor meghurcoltatása. A vésztörvényszék működése következtében sokan Erdélybe menekültek. Ezek panaszára Apafi fejedelemben feltámadt a protestáns protektori gondolat. Hűséges embere, Czeglédy letartóztatása

---

[33] JANCSÓ, i. m., 167.; GLATZ Ferenc (szerk.): *A magyarok krónikája*, Bp. 2000, 268.

[34] CZEGLÉDY István (1620–1671. jún. 5.) protestáns hitszónok, hitvitázó és egyházi író. Ő volt Sámbár Mátyás jezsuita legkomolyabb ellenfele. Czeglédy tartott halotti beszédet II. Rákóczi György, majd Rhédey Ferenc fejedelem felett is. Művei ott sorakoztak a helvét hitű kollégiumok könyvtárainak polcain, az udvarházak olvasótermeiben és Apafi Mihály könyvtárában. 1670. szept. 28-án tartóztatták le. Két hétig keményen bántak vele. Jegenyei útjának eredménye, hogy Czeglédy februárban kiszabadult. Utána 1671. május 28-án Pozsonyba idézik. A beteg ember családja kíséretében szekérrel indult el, és útközben Nagyszombat közelében elhunyt. Június 7-én minden halotti szertartás nélkül temették el.

szintén tettre késztette. A hazai prédikátorok és szuperintendensek pedig fűtötték érzelmeit. Valószínűleg ezeknek a hatására idézte maga elé Damokos Kázmér apostoli vikáriust és kijelentette neki, hogy ha az erdélyi papok és barátok egységesen nem írnak fel Rotthal Jánoshoz és Szelepchényi György prímáshoz a prédikátor kiszabadítása érdekében, lássák a következményeket. Az erdélyi katolikus papság Csíkszeredában 1670. nov. 22-én Rotthal János törvényszéki elnökhöz címzett levelével, és Damokosnak a kongregáció bíborosához írt üzenetével Jegenyei[35] kusztosz Bécsbe ment. A státus urak pedig az Erdélyben működő jezsuitákon keresztül próbáltak hatni a Habsburg uralkodóra.[36] Jegenyei küldetése sikerrel járt, amint 1671. február 20-án jelentette is Pozsonyból: *„Jó hírt viszek, a prédikátor már kiszabadult a fogságból."* Már útra kelése enyhítően hatott az országgyűlésen tárgyaló Apafira. A státus urak kérését, hogy engedje meg katolikus templom építését Kolozsvárt, ahol nagy számban vannak katolikusok, Apafi fejedelem Jegenyei pozsonyi útjától tette függővé. Jegenyei Pozsonyból felment Bécsbe, a nunciatúrára, ahonnan a felhalmozódott pénzsegélyeket is magával hozta a csíki iskola számára.[37]

A pozsonyi perek 1675-ig elhúzódtak. Végül mintegy 25–30 tanítót és prédikátort különösebb kiválogatás nélkül Nápolyba gályarabságba

---

[35] Benedek F. *Csíksomlyó* c. tanulmánykötete 385–387. lapján részletesen tárgyalja Czeglédy István prédikátor ügyét. Az egész követségjárást Pozsonyba és Bécsbe Kájoni Jánosnak tulajdonítja. Ez téves beállítás, és az igazságosság alapján helyre kell igazítanunk. Kájoni János 1663–1669. közt mikházi, 1669–1675. közt szárhegyi házfőnök, aki gyakorlati, építő, lekötött ember. Az említett években mindkét helyen új zárdát meg orgonát épít. 1675-ben Somlyóra kerül, ahol felállítja a nyomdát, majd 1681–1683-ig házfőnök. Vö. GYÖRGY: i. m. 170., 281., 284., 318., 320. Jegenyei Ferenc tanár, vezető és diplomata. Rómában tanult. A Hittani Kongregáció előtt 1667-ben ismertette az erdélyi őrség jogait és sikeresen megvédte azt. Vö. GYÖRFFY, i. m., 49–52. A pozsonyi per idején kusztosz. A bécsi követjárás olyan nagy jelentőségű, hogy ha Kájoni lett volna a követ, akkor a Fekete könyvben az eseményről megemlékeznék, de arról egy szót sem ejt. Ellenben a római kongregáció levéltárában őrzik Jegenyei kérvényét, leveleit, Damokos Kázmér fenyegetését. Vö. ARCHIVO PROPAGANDA FIDE (APF), Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali (SOCG) vol. 428, fol. 335r. és 351. Jegenyei követjárása mellett szól az Osztrák Államilevéltár magyar anyaga is. *Vö.* (ÖSTA), Ház-, Udvar-, és Államilevéltár (HHSTA), Magyar Akták, Specialia, fasc. 323, Konv. B, fol. 82–83. (másolat) stb.

[36] FENESSY Mihály, *Levél Philipp Miller császári gyóntatóhoz,* in: GALLA, i. m., 236.

[37] GALLA, i. m., 236.; JEGENYEI Ferenc, *Kérvény,* in: APF SOCG vol. 428, fol. 351.

hurcoltak. Az összeesküvésben bűnösnek találtakat gályarabsággal büntetni Szekfű Gyula szerint Kollonich Lipót elgondolása volt.[38]

Jegenyei nemcsak az üldözött protestáns prédikátorokért járt közben, hanem a megtámadott Damokos Kázmér apostoli vikárius püspökért is. A kongregáció a gályarabok kiszabadításával hatott Apafira és környezetére. A gályarabok közt volt Otrokócsi Fóris Ferenc[39], aki hazatérése és hosszas vívódása után katolikus hitre tért. Rómában tanult, majd az esztergomi káptalan levéltárosa, 1699-től a nagyszombati akadémia jogi tanár lett. Katolizált a szintén bebörtönzött Thököly Zsigmond is, Késmárk várának ura, akit korábban a „lutheránusok pátriárkájának" neveztek, és még sokan mások.[40]

A ferences atyák munkája nyomán lassan eltűnnek a tatár pusztítás nyomai. 1678-ban befejezik a somlyói hegyen lévő Salvator-kápolna javítását is, ezúttal faburkolatos, festett kazettás mennyezettel oldották meg. Ekkor készült az oltár berendezése. Megnagyobbítják a hegy déli ormán álló, Mák János testvér építette Szent Antal kápolnát.[41]

Damokos halála után, Jegenyei mint tartományi kormányzó 1678-ban világosan átlátta, hogy addig, míg a császár Felső-Magyarországon a protestáns prédikátorokat, az erdélyi fejedelem pedig országa katolikus papjait eszközként használja céljai eléréséhez, addig ferences szerzetest titkos püspökké szentelni többé nem szabad, ahogyan azt Damokos Kázmérral tették.[42] A rend tagjai belátták, hogy az erdélyi státus urak és a világi papok nem akarják, hogy Damokos Kázmér után ismét szerzetes legyen a vikárius és püspök, ezért sem Kájoni János, sem Újfalvi Albert nem vállalta el Róma felkérését. A ferences rend tagjai nem

---

[38] GALLA, i. m., 235.

[39] Fóris Ferenc (1648–1718) Rimaszécsen vagy Otrokócson született. Bölcseleti doktor, a barokk gályarab-irodalom képviselője, akadémiai jogtanár. Lipótvárról 1675. márc. 18-án indították el a tíz hónapig tartó útra Morvaországon, Ausztrián, Stájerországon át Triesztig, onnan a nápolyi gályákra, ahonnan 1676. február 11-én Ruyter tengernagy kiszabadította. 1681-től Gyöngyösön majd 1687-ben Kassán lelkészkedett. Kapcsolatot tartott a katolikusokkal. Lelkének nyugalmát kereste. Beutazta Európát, majd visszatért Kassára, és nyíltan kezdte tárgyalásait a katolikusokkal, főleg a jezsuitákkal. 1694-ben kiadott munkájában védekezik a protestánsok rágalmai ellen, és a katolikusokkal való nyílt tárgyalásának okait fejtegeti. Nagyszombatba, Bécsbe és Rómába megy, ahol teológiai, civil és egyházjogi doktorátust szerez.

[40] GALLA, i. m., 235.

[41] BENEDEK, i. m., 388.

[42] JEGENYEI, *Levél a Kongregációhoz*, in: SÁVAI, A csíksomlyói... i. m. 346–348.

akartak széthúzást szítani a katolikusok között, sem az ország rendjeit nem akarták maguk ellen haragítani. Fontosabbnak tartják az apostoli missziót, hogy zavartalanul tudjanak dolgozni. Fontosnak tartják, ha nem ártják magukat a közügyekbe, szegényen élnek, mert akkor nem lesznek kitéve sem ők, sem a katolikus hívek semmiféle támadásnak.[43]

1678-ban, amikor Moldvából kiszorítják az erdélyi ferenceseket, majd 1681-ben, amikor Jegenyei visszavonulóban van, akkor a Gondviselés visszaszólította szülőföldjére a lelket égető honvágy által – mint egykor Mózest az égő csipkebokorból – az esztelneki születésű Nagy Mózest.[44] Ő a háromszéki katolikusok igazi magvetője, lelkes folytatója annak a munkának, amelyet felvállalt Damokos Kázmér, Jegenyei Ferenc, Taploczai István és Kájoni János. Mindnyájuk emberi kvalitásai őket Erdély nagyjai közé emelik, akikre példaként feltekinthet mind a katolikus, mind a protestáns magyar.

Jegenyei Ferenc Mikházán, élete 65. évében, 1684. június 3-án halt meg életszentség hírében.

---

[43] GALLA, i. m., 277.; Vö. JEGENYEI, *Ajánlás* = APF Kongresszus levelei, Magyarország–Erdély, vol. 2, fol. 176, 177.

[44] BÍRÓ Vencel–BOROS Fortunát, *Erdélyi katolikus nagyok,* Kolozsvár 1941, 83–88.; NAGY Mózes: *Levél XI. Ince pápához és a Kongregációhoz,* in: SÁVAI János: A csíksomlyói ... i. m., 352–353.